

RAST – L. IX,
ŠT. 4 (58)
AVGUST 1998

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 4 (58)

UVODNIK	Za odgovor vsakdo sam dobro ve	339	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Moja pesem	341	Janez KOLENC
	Vesolje v pomaranči	342	Helena CRČEK
	Saudade	343	Barbara REBOLJ
	Viharjev ni	343	Ivan ŠKOFLJANEC
	Bolečina		
	Nemir		
	Zakaj		
	Še en dan	343	Dejan LADIKA
Prevod	Zaseda	344	Elio ANDRIUOLI
	Raketa		Prevod: Jolka MILIČ
	Krivica		
	V neki knjižnici		
	Za tajskega zmaja pred vhodom vatikanskega etnološkega muzeja	345	
	Kanarček		
Proza	V enem stavku (Politaksa)	346	Barica SMOLE
KULTURA			
	Matija Malešič	349	Vinko BELIČIČ
	Lingvistične uganke in zanke	353	Matija BREZOVAR
	Grajski park Mokrice	359	Mitja SIMIČ
	Muzeji na prostem v svetu in pri nas	365	Zvezdana KOŽELJ
	Muzej na prostem pri kartuziji Pleterje	370	Dušan STRGAR
NAŠ GOST			
	Karkoli sem počela, je to moja duša		
	Pogovor s Špelko Valentinčič Jurkovič	375	Marinka DRAŽUMERIČ
	Borut Peterlin	386	Franc UMEK
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Regionalna identiteta in njena današnja vloga v lokalni samoupravi	389	Jernej ZUPANČIČ
RASTOČA KNJIGA			
	Dobrepoljski turistični spominek	397	Anka NOVAK
ODMEVI IN ODZIVI			
	Kakovosten premik	403	Drago GRADIŠEK
	Ustvarjalnost pri izobraževanju	404	Karolina VEGELJ STOPAR
	Buči, buči, morje Adrijansko	405	Rudi STOPAR
	Voda v Beli krajini	406	Marinka DRAŽUMERIČ
	Stoji učilna zidana	407	Milan Markelj
	Od rimske čaše do Novoterma	408	Milan Markelj
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (53)		409	Karel BAČER
KRONIKA	Maj - junij 1998	415	Lidija MURN

D2007/1942

ZA ODGOVOR VSAKDO SAM DOBRO VE

V teh poletnih mesecih se v Homo slovenicusu dogodijo precejšnje spremembe. Podjetniki, učitelji, delavci, gospodinje, študentje, šolarji, vsi tisti v jeseni življenja in oni v viharni pomladi, pa seveda vsi, ki so vmes, začutijo potrebo, da vsaj nekaj dni, odvisno pač od globine njihovega žepa oziroma debeline denarnice, preživijo na počitnicah, da plezarijo v gorah, pešačijo po hribih, kolezarijo, se namakajo v morju, rekah in potokih, kjer so sploh še primerne za kaj takega, ali v bazenih z bolj ali manj klorirano, a vsekakor zdravilno vodo, čolnarijo, tekajo, pohajkujejo, dremuckajo v ležalnikih, se v večji ali manjši gneči vesele na veselicah, uživajo na najrazličnejših prireditvah ali pa se skozi kratke noči pregnetejo v hrupnih diskotekah. Homo slovenicus se pod vplivom poletnega sonca vsaj za nekaj časa spremeni v Homo turisticusa.

Presenetljivo pri tem bitju pa je, da ga ob vseh spremembah doleti tudi kulturno prebujenje. Odloča se za branje knjig, ki jih je dotlej le gledal v izložbi ali na domači knjižni polici, kdor to hitro izginjajočo zadevo sploh še pozna, obiskuje spomenike kulturne in naravne dediščine, posluša koncerte, si ogleduje likovne razstave, sodeluje na najrazličnejših umetniških delavnicah, predaja se potratnosti premišljanja in podobno. Tako bi vsaj sodili po tem, da je v silni mašineriji turizma, ki obrača milijarde in milijarde denarja ter milijone in milijone ljudi, prav kulturna ponudba zelo močna, da skoraj vsi turistični kraji poskušajo goste privabiti tudi s svojimi kulturnimi znamenitostmi in prireditvami, da se ob ostankih množičnega turizma vse bolj uveljavlja kakovostnejši bolj individualno ukrojen turizem, kar najbrž vsebuje kulturnejše odnose, skratka turizem in kultura si nikakor nista nasprotna.

Polni dobre vere bi lahko torej zapisali, da je Homo turisticus kulturno bogatejša različica Homo slovenicusa. A to drži le, če lepe namene tudi uresničuje, če res prime v roko dobro knjigo (lahko tudi Rast) ali pa se zadovolji kar z doktor romanom, če si res ogleda kakšno kulturno znamenitost in ne obstane v bližnjem bifeju, če res prisluhne koncertu in se ne zadovolji z vižami na veselici ali nabijanjem v disku, če si res ogleda kakšno kulturno prireditev in ne izčrpa vsega naboja ob Esmeraldinem televizijskem maratonu. Torej, če res...

To pa je že drugo vprašanje, primernejše za uvodnik v kakšnem drugem letnem času, ko človek ni podvržen spremembam, kot smo se jih dotaknili v tem. Sicer pa vsakdo zase sam dobro ve, kako in kaj.

Milan Markelj

Janez Kolenc MOJA PESEM

1.

*Pesem drhteča sem v grmu cvetoče Lepote,
rahel utrip na veji sončnega pramena.
Pojem iz diha pomladne rastoče toplote,
ki kalice prebuja v srcu semena.*

*Pojem, ne v želji, da kdo bi poslušal,
kar tako, moram po nekem skrivnostnem ukazu,
kot reka izteči se mora, in rad bi okušal
uteho skladnosti v sebi v dopolnjenem času.*

*Pojem Luni in zvezdam, vetru, skrivnostim,
plevelu in roži, poljanam, ljudem in živalim,*

*pojem o laži, skrunitvi, radosti, bridkosti,
poljem pohabljenim, v svetu nemočno propalim.*

*Rad bi kdaj sebe dopolnil kot vsem izpolnitev,
rad bi bil širnost svobode in doma domačnost,
pojem iz ognja, ki moč mu ledena skrunitev
slo po življenju razžarja obupano mračnost.*

*Morda iz moje se pesmi kdaj Spev bo porodil,
kaplja bom rose morda kdaj sonce zajela
in da nasmeh na obupu kdaj bi porodil,
Pesem Besedo tako bi večnost dojela.*

2.

*Nekateri pravijo,
da so te pesmi moje.
Ali jaz: Pisal jih je nekdo,
ki je in ni Janez Kolenc.*

*To je le ime, ki nima obraza
za tega, ki mu ni segel še v roke,
in od blizu še slišal ni zvoka
glasu v tesnobi prostora in časa.*

*Čez sto, dvesto, tristo let
naše meritve bo pač vseeno...
Ali vseeno ne bo, če zaradi ohladitve
zemlje življenja zamro.*

*Shakespeare, Homer, Dante,
Prešeren in drugi in mnogi
mi segajo v roko, menjavajo žarke
pogledov, ne da bi le enkrat
jim videl zemsko podobo.*

*Pa jih poznam kot svoje domače,
po tipkah želja udarjajo,
po notah misli mi ustvarjajo,
z mojo roko mi pišejo.*

*Z najskrivnostnejšim se pogovarjajo
kot z vsakdanjim,
svet in čas zožujemo
v hvalnico Lepoti in Smislu
in neskončni melodiji Življenja.*

3.

*Zaziram se v kamen.
Kamen sporoča.
Zaziram se v rože
in roža sporoča z nasmehom
razcveta in vonjem.
Zaziram se v vesolje,
prostranost me čara
z grozo neskončnosti.
Zaziram se v sočloveka,*

*njegove oči me vpijajo
kot hlad kačjega pogleda.
Njegova beseda je nago
iskrena le iz groba,
ko prestopi prag samega sebe.*

*In zato med njim,
teboj in med mano
le razdejanje na vrtu,
ki čaka na seme.*

Helena Crček VESOLJE V POMARANČI

1.

Si ali te ni
na obzorju modrega stekla.
Poplesujoč pred mano kot
kristalni lestenec.
Obok v samostanu mojega pričakovanja.
Dežnik zakopan v pesek na obali.

Poješ uspavanke
in ko misliš, da spim,

te poslušam,
kako božaš zvezde.

Ognjeni prestoli so tvoje obrvi,
plameni frfotajočih ptic
tvoja usta.

Kot plima in oseka
prihajaš in izginjaš.
Jaz, mesečnica,
izgubljenka tvojega objema.

2.

Obzorja, pred katerimi
mi ne moreš pobegniti,
akvarel mojih dotikov.
Pajčevina si,
ki ti pustim
dihati veter
neomadeževanih puščav.

Prah na podstrešju
in golobje gnezdo
v zarjavelem avtomobilu.

Pahljača molitev
in akvarij brez metuljev.

Maska na obrazu si,
prilepljen na lica
me žgečkaš,
ne morem te odkihniti.

Ti – smeh na mojih ustnicah?

3.

Krhelj pomaranče si,
obtičal si mi v želodcu.
Nekdo te je položil v mojo
dlan,
olupljen ležiš na mizi,
razgaljen, razosmerjen,

sam v svojem bistvu,
ledena kocka tvojega nasmeha
v mojem trebuhu.

Z oseko odhajaš
in vendar ostajaš
v mojih plimah.

Pribit na steno
molčiš
raztrešččen med drobci stekla.
Ti, Pomaranča.

Vesolje v pomaranči.

4.

Ti, ki me oblačiš v krivulje.
Modra senca mojega jaza.
S tvojimi prerokbami na čelu
se sprehajam,
jaz, slonokoščena golobica,
po mednožju obale.

Jezik plamena,
ki dolbe mojo notranjost.

Bolijo me tvoje sanje,
ki se jih ne smem spominjati.

Odhajanja so le
vračanja
k resničnosti.

Zapisan v moji dlani,
ko padam na blazino
potna od hlapov večera
in zarjavelih kljuk.

Tvoj vonj v mojih nosnicah
in dotikanja,
ki se ne najdejo v zrcalu
jutranje neomadeževanosti.

5.

Oblake hočem
Penaste oblake vstajenja
Pot med oblaki
Asfalt iz sončnic
Sončnice iz pogledov

Luno na prsih
Tišino v luni
Brezzvočje polno življenja
Topot dromedarjev
Mimohode stonog

Metulja brez kril
Svetlobo njegovega dotika

Ljubim
Zavozlana v praznino
Svojega trebuha
Ljubim

Barbara Rebolj SAUDADE

*V vetru valovi bučijo.
Kilometri peščene obale,
pesek v očeh in na koži.
Veter nosi šepet in zamolčane besede.
Belo-sivi galebi jadrajo nad obzorjem.
V daljavi svetilnik in obrisi človeških teles.
Pretakanje, šumenje v nenehnem gibanju
kot v začaranem plesu podivjanih strasti.*

*

*Saudade, zvoki kitar in ženski glas,
teža neizrečenega, iskanje nedosegljivega,
melodija, ki traja kot pogled v prostrano nebo.
Žametni toni, ki obžalujejo ostrino besed.
Ritem izvablja prvobitno in nagonsko,
zavedajoč se zaprtih vrat.*

Ivan Škofljanec VIHARJEV NI

*Viharjev ni,
a trepetam
kot suh list
na drevesu.*

*Viharjev ni!
Samo cesta
je nevesta
naših dni.*

BOLEČINA

*Kadar trpim,
blodim,
da sem kost,
ki jo pes
drobi
z belimi
zobmi.*

NEMIR

*Naša kri
je reka,
ki hiti
v daljavo.*

*Med kamni
so želje
kot solze
na licu.*

*Zemlja
je nema,
a dobra
nam mati.*

ZAKAJ

*Ptica poje.
Veter poje.
Zemlja poje.
Kmet molči!*

*Kaj čuti?
Morda išče
svoje misli
in poti...*

Dejan Ladika ŠE EN DAN

*mislim na jutri
na še en dan
ki bo prišel in šel mimo
ki se ne bo oziral name
hodil bom po cesti
in čas bo šel mimo
ne bo se oziral name
srečal bom ljudi
ki me poznajo
sovražijo – teh je kar nekaj
ljubijo
prezirajo
občudujejo*

*me sploh ne poznajo
si mislijo glej ga kretena
vendar pozabljajo
da imam tudi jaz nekaj misli o
njih
idiot
važička
omejenec
bitch
in tako grem naprej
v še en dan
hodim
srečujem ljudi
in še sam ne vem
kaj za vraga počnem tu*

ZASEDA

*Goščava je bila razraščena. Dolgo
smo hodili in iskali stezo,
ki bi nas pripeljala na varno. Izenada
se je listje zganilo, zaprasketalo
je orožje. Znašli smo se na tleh,
razmesarjeni od strellov, sredi krvi.
Kako se je zgodba končala, pa ve le Bog.*

RAKETA

*Pošast se je sprožila. Teče, leti,
naperi se proti tarči, jo že vidi
s svojim mehničnim srcem, odkrije
njene obrise in črte. Nič ne pomaga več,
ne obljube ne zvijačnost, da bi jo rešili.
Nad njo je, čisto blizu, začuti jo, tesno
se je oprime v svojem besu, uniči jo,
razsuje, izbriše: obe slednjič združi
en sam ogenj in en sam plamen.*

KRIVICA

*Storjene krivice ne izbriše
minevanje časa. Tam je, in snuje
na dnu tvoje biti. Nate preži.
Povsod te preganja. Smehlja se ti
z grenkimi usti. Zasmehuje te
s svojo resnico. Ne da ti miru.
Ne podeli ti odpuščanja. S tabo bo
do zadnjega dne. Videl jo boš, tiho in samo,
tiho ob poslednji uri, kako čaka nate,
da se ti bo zagrizla v srce.*

V NEKI KNJIŽICI

*Knjiga pod šipo je odprta. Kdor se
ji približa, zre v njene žive barve,
v njene magične zloge, v drzno
igro inicialk; zaustavi se
ob krajinskem prazniku. Njegova misel
odlaša, ne mudi se ji naprej.
Izenada se zdi, da je zgubila ves pogum
med prvinami tolikšnega sijaja.
Ponavljja sen, ki postaja lahak
in tih in brezčasen tja v neskončnost.*

ZA TAJSKEGA ZMAJA PRED VHODOM VATIKANSKEGA ETNOLOŠKEGA MUZEJA

*Glej na pragu pošast, ki te čaka
z besnečimi usti. Čudi se nad
tabo, ki prestopaš mejo. Grozi ti
s strašnimi gibi. Prepoveduje ti
vstop v njegov Raj. Ti ga boječe
gledaš, saj ne veš, če ti bo uspelo
obiti njegovo zvijačnost. Opazuješ ga,
iščeš luknjo v njegovi čuječnosti.
Če boš potrpežljiv, boš zvedel, da tvoje čakanje
ni bilo zaman, da se tudi njega poloti dremavica.
Le hipec in si ga premagal. Napotiš se
onkraj tistega prehoda po nebeških stezah.*

KANARČEK

*Visel je z glavo navzdol v svoji kletki,
nič več ni prepeval in veselo frfotal,
on, ki od jutra do večera ni
miroval, neutruden,
in ga je bilo eno samo žgolenje.
Jaz, otrok, sem ga strahoma gledal.
Obhajala me je slutnja nečesa
nepremagljivega, krutega,
brez upanja.
Bil sem čisto sam s svojo bridkostjo.
Življenje ni imelo več besed.
Sonce in nebo sta postala sovražna.
Vsa tuja me je soba dušila.
Srce v prsih je močno razbijalo.*

Bilo je moje prvo srečanje s smrtjo.

ELIO ANDRIUOLI se je rodil leta 1932 v Genovi. V tem mestu tudi uči pravo in ekonomijo na višji šoli. Je sourednik revije Contrappunto in sodeluje pri številnih drugih, in sicer: Resine, Liguria, Arte Stampa, L'agave itd. Izdal je te pesniške zbirke: Il tuo volto si perde (Tvoje obličje se zgublja), 1961; La tromba d'oro (Zlata trobenta), 1971; La spirale dei giorni (Spirala dni), 1973; Quartine (Kvartine), 1975; Fughe nel tempo (Pobegi v čas), 1976; Equi-

nozie (Enakonočje), 1979; Reperti (Najdbe), 1984; Stagioni (Letni časi), 1986; Maree (Plimovanje), 1990, in La traccia nel labirinto (Sled v blodnjah), 1991. Izdal je tudi več esejističnih knjig. Prejel je več priznanj in književnih nagrad nacionalnega pomena.

Prevedene pesmi so iz antologijske zbirke La traccia nel labirinto, ki je izšla pri založniku Sabatelliju v Liguriji leta 1991.

Zgodilo se je v soboto ob zori, časa si vsekakor nisem natanko zapomnila - nikar me ne prekinjajte prosim, gospod preiskovalni, lahko pride do loma, prav ste slišali, zato, ker je "lom" v naslovu filma, ki sem ga gledala to noč, zato nisem rekla "do zloma", ne segajte mi prosim v besedo, kajti potem bi vam ne mogla ničesar več povedati, kakor vam tudi ne bi mogla, če bi vam vsega ne razkrila v eni sapi; sicer pa se je vse začelo ravno zaradi njega, torej zaradi tega filma, in če si ga niste ogledali, boste to, kar boste slišali, težko razumeli - bilo je torej po filmu, ki sem ga gledala zgolj slučajno, ker sem se do enajstih zaklepetala pri prijateljici in sem televizor odprla zgolj po naključju in mi naslednjega dne ni bilo treba ob šestih na delo, veste, poredko gledam tako kasno, zame in za delavke predvajajo bolj zgodaj filme, kot je Esmeralda, da bi lahko ohale in ahale ob tujih nesrečah in usodah in ob solzah slepih deklet in zamenjanih otrok in cele mesece čakale na srečen konec - pri njih so vedno srečni konci, če ne zdržite do takrat, lahko pokličete celo neko številko, kjer vam povedo, kako se bodo čreva razvozlavala naprej - če gledamo take filme, pozabljamo nase, nič se nam ne odpre, kot se odpre po filmu Lom valov, saj če bi se, bi morda nastala revolucija, ampak vi ga seveda ne poznate, te grozljivo lepe zgodbe, morda je bolje reči grozljive in lepe, ki me je vsakih pet minut dvigala s kavča in me nato z magično močjo posajala nazaj, ki me ni pustila oditi, kljub temu da je tako grozna, ker govori o tem, kako paraplegik sili svojo mlado ženo Bess v erotična razmerja z drugimi moškimi, češ da se bosta prek pripovedi o tem ljubila onadva dalje, in Bess, ki je neskončno dobra, celo zdravnik njeno psihiatrično diagnozo na sodišču preoblikuje ravno s to besedo, ki pa seveda ni znanstveni termin in ne more biti zapisana v sodnih spisih - in ko je bilo sredi noči konec filma, se mi je naenkrat vse presvetlilo in dobila sem uvid v stvari, ki so se mi kdaj prej odkrivalo le po drobcih in so se mi morda nakazovale, sedaj pa so se z enim zamahom odgrnile popolnoma jasno, tako rekoč v delcu sekunde se je skoncentriralo vse bistveno, kot se morda zabliskne v predsmrtnem trenutku, da sem se videla v razmerjih do staršev in hčere in do prijateljev in do okolja, da sem nenadoma spoznala, kako bi mojo prijateljico pesnico radi združgali v ploščico dreka, ampak se jim s svojim erotičnim pisanjem ne da in noče v planke asketizma in sprenevedavosti, in sem videla, čemu se bojim boleznih in smrti in konec koncev vpogleda vase, kajti to, da Bess pravzaprav nima ničesar, razen motorina in volnene baretke in dveh oblek in seveda veliko ljubezni in dobrote, je tako drugače od tistega, za čemer se pehamo - videla sem ostre konture in žarke barve, da se mi je potresavalo drobovje in nisem mogla spati in sem korakala po balkonu in gledala, kako skrivni ljubimci odhajajo pred zoro v svoje zlagano življenje in kako avtomobilisti s prižganimi radijskimi sprejemniki dvigujejo denar na avtomatu - odvisno od starosti pa tudi od tipa avtomobila lahko dokaj natančno napovem, kakšno glasbo posluša kateri šofer - pa to ni tema najinega pogovora, zato naj se vrnem nanjo - opazovala sem torej noč v našem malem mestu, strahotno se mi je razgrnila vsa jalovost mojega življenja v njem, nepomembnost stvari, ki jih počnem in mi jemljejo čas in moč za edino, kar je pomembno, za odnose z

Ljudmi, ki so tega vredni, in za umetnost; to me je ruknilo naravnost v želodec, da je hudičevo bolelo, toliko bolj, ker je bilo spoznanje popolnoma čisto, brez zameglitev, ker se je odgrnilo na hitro in nenapovedano, ker, moram reči, o tem nisem premišljevala, saj sodim, da ima tako premišljevanje lahko slabe posledice zame, če ne morem ničesar spremeniti, odgrnilo se je sceloma, ne v povezavi s temo filma, ampak kar tako, zato me je toliko bolj zgrabilo in se je potem, po spregledu, kotalilo po meni do zore, da sem se spominjala, kakšen vesel in zaupljiv človek sem bila in sem včasih še, ko pa začnem pisati, se na računalniški ekran zapisuje sama tema in mrak, četudi tega nočem, ampak se vsakič znova prikaže samo od sebe; tudi vstajanje dneva jeze nad tem ni moglo pomiriti in odšla sem na cesto, da bi gibanje pregnalo ta strašni nemir v meni, pa je med našim in sosednjim blokom butnila vame tista siva svetloba, ki se pokaže tik pred sončnim vzhodom, rabila sem kar nekaj časa, da sem ugotovila, kaj manjka - treh brez, dreves z belo skorjo, v katero so vrezane črne rane, s tankimi vejicami, gugalnicami za ptice, ni bilo več - in sem srečala tistega moškega, ki je imel v desnici mobilni telefon z izvlečeno anteno in v levici avtomobilski ključ, s katerim si je trebnil ušesa, in je vsakokrat, ko si je povrtal po njih radovedno pogledal na njegovo konico, kot bi iz uhlja prinesel zaklad, in ni kazal niti najmanjšega namena, da bi me pozdravil vsaj z naklonom glave - tega sem navajena z dneva, ne pa z ranega jutra - drugič ga morda sploh opazila ne bi, zdaj pa sem vedela, da je natanko tisti substrat, iz katerega poganja plevel politike, in ne samo to, morda je bil celo sposoben sekati breze, bil je pač tiste sorte, ki je sposobna sekati breze, zato sem pograbila tisti kol, ki so ga pustili delavci, ko so postavljali drogove za reklamne zastave - to pač lahko vidite tudi vi, gospod preiskovalni, da jih sadijo namesto dreves - in sem ga mahnila po glavi in sem sedaj zato tu, ker je revež med čiščenjem ušes umrl, ne da bi zadnjikrat lahko uzrl svojo poslednjo pridobitev na vrhu ključa, in vam pripovedujem tole zgodbo, ki je konec koncev žalostna kot hočejo biti moje druge, pa ima vendar vsaj vesel konec: nekaj tistega, kar temni ta svet, da v njem ne moreta več živeti veselje in ljubezen, je manj, saj je navsezadnje nekje treba začeti in morda bom zaradi tistega, kar bo sledilo temu najinemu pogovoru, lahko imela čas, da napišem kaj bolj veselega.

Lucijan Reščič: VARIACIJA VINJETE
IZ 19. STOLETJA

LITERATURA
Rast 4 / 1998

Borut Peterlin

MOJA KRKA

Vinko Beličič

MATIJA MALEŠIČ**Pozabljeni in zamolčani belokranjski pisatelj**

Matija Malešič, 1940. leta

Bela krajina, obmejna deželica med Rogom, Kolpo in Gorjanci, je očitno premeška, da bi rodila pravega, polnokravnega pisatelja. Njena prisojna pobočja so zasajena s trtji, kraška ravninska tla pa dajejo skromen kruh, zato so ga ljudje, odkar je bilo moč, iskali v Ameriki. Odmaknjena od velikih mest, a prijetna za človeške oči, skromna, tiha in topla, je bolj ko pripovednike navdihovala lirike: dala je Oto- na Župančiča, največjega med njimi.

Od prozaistov pa se je najbolj uveljavil njegov mlajši sodobnik Matija Malešič, rojen v kmečki družini v Črnomlju 30. oktobra 1891. Po izobrazbi je bil jurist in je kot visok upravni uradnik služboval po raznih glavarstvih (Slovenj Gradec, Murska Sobota, Črnomelj, Mari- bor, daljna in zaostala Banja Luka) in umrl kot okrajni glavar v Škofji Loki 25. junija 1940. Delavno in verno domače okolje mu je globoko preželo otroštvo, študijska in vojna leta so ga utrdila, službena mesta pa so mu odkrila socialni položaj podeželskega ljudstva in moralno podobo male inteligence, "jare gospode".

V Malešiču je bilo preveč srca, da bi mogel biti čist epik. S prvimi črticami se je oglasil že kot dijak; a življenjsko zrelost so mu prinesla doživetja v prvi svetovni vojni, ki jih je nazorno popisoval. Od 1919 je Dom in svet v svojih letnikih objavljajl njegovo kratko prozo v svoj- skem stilu. V eni od njih, v črtici *Črnomelj* (1928), je s posebno top- lino upodobil svoj rojstni kraj in ljubljeno mater. Najdaljši pripoved- ni tekst iz tega časa pa je *Tam za goro* (1927). Mlad sodnik pride službovat v okrajno mestece, kjer ga bučno sprejme dolgočasena gospoda. Uprizorijo igro, v kateri se izkaže in namah zaslovi. Kmalu pa spozna in občuti vso plitvost, spletkarstvo in neiskrenost okolja. Tarok ("igra inteligence"), pijača, krokanje, opravljanje. Vsi ga hočejo bogato oženiti, vsak ima zanj svojo kandidatko. On pa zakoprni po nedosežni Nadi. Zgodba izzveni v sodnikov poraz, pravega razpleta pa nima. Veliko je mehke pokrajinske poezije, dialogi so sproščeni in realistični. Iz vsega diha pisateljev čisti mladostni zagon. V sodniku je moč videti podobo njega samega s prvimi izkušnjami in spoznanji.

Od Doma in sveta je Malešič prešek k Družbi sv. Mohorja v Celju, ki jo je vodil ugledni in priljubljeni ljudski pripovednik in dramatik Fran S. Finžgar, urednik njenega mesečnika Mladika. Tukaj je na vodilnem mestu v vseh dvanajstih številkah letnika 1926 izhajal Malešičev prvi daljši tekst *Kruh*, "povest Slovenske krajine". S so- cialnim vprašanjem sezonskega dela na madžarskih veleposestvih se je seznanil, ko je služboval v Murski Soboti.

Pred nami je podjetni palir Ritoper, ki po pogodbi z obema stranema skrbi, da najeti delavci in delavke od aprila do oktobra na marofih opravijo svoje delo. Plačilo prejmejo v zrnju. Cela vrsta človeških usod in značajev nastopa v povesti, različni odnosi jih družijo, skup-

ni imenovalc pa je trdo in zagrizeno služenje kruha. Ne manjka seveda ljubezenska zgodba, ki je kos socialnim in verskim razlikam pa še zapeljivskim nevarnostim na tujih tleh.

Ritoper – tudi gostilničar in trgovec – je prikazan zelo črno kot grabežljivec, goljuf in hinavec. Vsi, ki so pod njegovim vodstvom na delu, ga sovražijo in so mu nevoščljivi – in vendar jim on kot posrednik omogoča zaslužiti prepotrebni kruh, ki jim ga skopa peščena in ilovnata zemlja na Goričkem ne more dati. Štirideset let se je trudil, da si je zgradil novo, gosposko hišo. A od vsega hudega zblaznela ženska mu upepeli staro in novo imetje. Sodna razprava, ko ob iskanju požigalca sodnik obtoži Ritopera, da si je kot “brezsrčnež” sam kriv, daje povesti le premalo prepričljiv konec.

Malešič je imel vse lastnosti dobrega pripovednika: oči, ušesa, besedo in domišljijo, ko je pisal Kruh. Dal pa se je zanesti ob prikazovanju močnih čustev in epskih prizorov, kjer se je predolgo zamujal, mogoče prepričan, da bojo ljudje ob branju enako uživali kot on ob pisanju. Že sodobna kritika (Juš Kozak, Ivan Pregelj) je izrekla vrsto pridržkov. Ugotovila je, da je Malešič predvsem odkril dotlej v osrednji slovenski literaturi neznano Prekmurje, a da ni globok in objektivni epik, ker je prečustven in prepoetičen. Vendar je zanimiv Pregljev sklepni stavek: “Čul sem nedavno soditi, da je bil prav Malešič v letu 1926 – najmočnejši.”

Že naslednje leto, 1927, je v Mladiki izhajala razgibana povest *Živa voda* o prihodu elektrike v zaostali kraj, zatem hkrati s prejšnjo ponatisnjena v knjigi. Pripoveduje o bahavem, ošabnem, sebičnem, trmastem mlinarju in žagarju Trdanu, čigar najmlajši sin Janko, pravkar izšolani inženir, sklene izkoristiti reko v splošen blagor: za elektriko in lesno tovarno. Isto, le v manjšem obsegu, snuje tudi Trdanov sosed in tekmeec Kržan. Sredi gradnje pa Trdanovino opustoši silovito nočno neurje. Vendar so Trdanovi močnejši od razdejanja. Trdan zavrne pomoč daljne gospode in se s posojili vrže v obnovo mlina. Ko pa vidi, da ga je Kržan z elektriko prehitel, za svojo sramoto okrivi sina in zblazni. Poniževani Janko ima zdaj proste roke – jez je dograjen, prišla sta turbina in dinamo – in pozove na dovršitev dela. (Se bo v novih okoliščinah ljubezen med njim in Kržanovo Cilko obnovila ali bo ostal pri gosposki Olgi?) Mnogi prizori, opisi, oznake in značaji presegajo realnost, ker pač merijo na bralčeva čustva. Toda sama ideja povesti je mikavna in pozitivna, da ostane bralcu v prijetnem spominu.

Leta 1933 so kot 86. zvezek Mohorjevih večernic izšli (za tistoletne 46.704 ude) *Izobčenci*, sodobna povest iz belokranjskega življenja o družini Simoničevih, polna zapletenih naključij in izjemnih tipov, živih prizorov in močnih čustev. Drobnji knjigi (119 strani) se pozna, da jo je oskubel in ugladil urednik; pa tudi takšna kritikom ni bila všeč.

Nedvomno je največ časa in prizadevanja vložil Malešič v povest *Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu*. Že leto po njegovi smrti, 1941, jo je objavil Dom in svet v svojih šestih številkah, v knjižni obliki pa je 1960 izšla pri goriški Mohorjevi družbi. Pred nami je okrajno mesto nekje v Sloveniji v dvajsetletju prve Jugoslavije in njegova elita: glavar, okrajni komisar, sodnik, sodni svetnik, davčni upravitelj, zdravnik, šolski nadzornik, lekarnar, živinozdravnik, župnik s svojim posestvom in z dvema kaplanoma. Med to gospodo je spadal tudi Malešič in jo je dobro poznal. Njeno senčno stran je prikazal že v prozi Tam za goro.

“Četrtnkarji” – Oven, Jereb, Lisjak, Jazbec, Kapun, Jež – se shajajo v gosposki sobi gostilne Port Artur. So liberalno usmerjeni, družinske skrbi prepuščajo ženam, daleč so od cerkve, kjer se obvezno pokažejo v frakih in cilindrih le ob državnih praznikih. Ob četrtnkah tekmujejo v pogovorni gostobesednosti, duhovičijo, komentirajo novice, se zbadajo, ker jih ne družijo prijateljstvo, marveč dolgočasje majhnega mesta. Zgodba se začne na veliki petek in konča nekaj dni po veliki noči. Najglasnejši “brezverec” med njimi, Oven, se v nesreči ob vračanju izletnikov tako hudo pobije, da mu ni pomoči. Toda molitev žene, otrok in zlasti gorečega kaplana Toneta reši njegovo dušo za večnost.

Iskanje močnih besed in prizorov, ki naj bi bralca čustveno prevzeli, ponavljanja, učeni dialogi, podrobni opisi (vstajenjska procesija, nesreča, zadnja popotnica iz cerkve Ovnu, njegov pogreb). Nad vsem tem nekoliko razvlečena verska tematika, ki jo je spodbudila čudovita zarja v začetku, a še bolj ob koncu dneva in jo bralec, željan dogodkov, čuti kot zaviranje razpleta. Pozitivna stran knjige pa je realistična podoba okrajnega mesta, vzdignjenega nad kmečko okolico, ki mu je dajala ton še v Avstriji izšolana inteligenca, tudi z vojnimi izkušnjami, in primerno domišljava, da spada med “višjih deset tisoč”. V Črnomlju so jim ljudje rekli “škrici”.

Podobno je po rokopisem besedilu, ki mu pisatelj ni mogel več dati končne pile, v Slovencu 1941 in leto kasneje v knjigi prišla med bralce *V zelenem polju roža*, zgodba o nesrečni ljubezni med študentom in preprosto kmečko mladenko. Začne se s predstavo Finžgarjevega Divjega lovca pod vaškim kozolcem. Metka je zaljubljena v sosedovega študenta Tineta in on vanjo. Oba sta zelo občutljiva in ljubosumna. Njuna ljubezen poteka sicer v burnih čustvenih valovih, vendar traja. Metka zavrne tri snubce, ki ji vsi obetajo udobno življenje: Amerikanca, pisarja na zemljiški knjigi in orožnika. In ko pokoplje mrtvo nezakonsko dete, spočeto s Tinetom, ki o tem ničesar ne ve, jo do kraja zlomljeno tudi sovaščan France zaman snubi. Odide iz domače vasi in po teti postane dijaška gospodinja v Ljubljani, kamor se z Dunaja z ženo, Nemko, vrne Tine kot gimnazijski profesor. A njuni poti se ne srečata več.

V dvajsetletju med vojnama, ki mu je s svojimi značilnostmi in vprašanji, pa tudi s spomini na avstrijske čase navdihovalo pero, je imel Matija Malešič, zmeraj skromen, a poln vere vase, znaten krog bralcev. Življenje je teklo še počasi. Ne z avti, pač pa z vozom ali z vlakom, gospoda izjemoma s kočijo, so se ljudje prevažali. Manjša je bila literarna ponudba, a zato vidnejša in bolj cenjena. Radio se je komaj uveljavljal, a o televiziji ni bilo še ne duha ne sluha. Po vsej pravici je Malešiča prikazal Fr. Koblar v Slovenskem biografskem leksikonu (1933). Čudno in hkrati značilno za naš čas pa je, da ga tudi v obnovljeni izdaji leksikona Slovenska književnost (1996) zaman iščemo. Tako je, kadar iz ideoloških nagibov prekipeva sedanjost na račun preteklosti. Avtorji novega leksikona so sprejeli celo vrsto imen, ki so se pojavila po letu 1945, četudi z eno samo pesniško ali prozno zbirko. Da pa je starejši pisec petih pripovednih knjig, tako rekoč dokumentov nekega časa, zamolčan, je kršitev zgodovinskega spomina, ki bi moral biti proučevalcu kulture prvo načelo.

ni nobene več, kot tudi ne košatih kostanjev, ki so jima za hrbtom senčili Haringov gradič. Poznal sem njihove domače, njega pa sem, kadar smo se, mladina, poleti hladili v bližnji Dobličici, videl le od daleč, ker je bil rad sam.

Nenadna smrt za kapjo v komaj 49. letu na predvečer hudih dogodkov in njih posledic mi je Matijo Malešiča v domotožnih povojnih letih večkrat priklicala v spomin. Dopisoval sem si z bivšim črnomaljskim dekanom Pavlinom Bitnarjem (1883 – 1962), po rodu iz češke Opave, ki je – tudi on poln domotožja po Beli krajini, kjer mu je poteklo 34 najdelavnejših let – kot križnik preživel begunska leta v Lani na Južnem Tirolskem. V nekem pismu sem ga prosil, naj mi kaj napiše o pisatelju Matiju Malešiču kot človeku. Obširno se je odzval 29. marca 1960.

Že precej vode je steklo po Adiži od takrat, ko sem prejel Tvoje zadnje pismo, ki si ga napisal pod varstvom sv. Treh kraljev in v katerem si izrazil željo, da bi Ti kaj napisal o Malešiču kot človeku. O Malešiču kot človeku ni lahko kaj pisati, in to iz razlogov, ki jih sam navajaš, namreč: Malešič je bil "zaprt, molčeč in nekako 'moder'". Malešič, četudi domačin, je bil dvakrat v politični službi v Črnomlju, in sicer prvič kot okrajni komisar in drugič kot glavarjev namestnik. Iz kakšnih razlogov!? Kdor je poznal takratno črnomaljsko družbo in Malešičevo prepričanje in njegovo osebno samostojnost, bo to lahko razumel. Malešič ni imel nobenega posebnega osebnega prijateljstva. Edina oseba v Črnomlju, ki jo je zares spoštoval in ljubil, je bila njegova mati, preprosta, kmečka, globoko verna in ne več mlada ženica. Za časa svojega prvega službovanja v Črnomlju je prihajal k nam v župnišče na tarok, in sicer samo ob ponedeljskih zvečer. Med igro je bil molčeč kot pravi igralec. Samo če je on vodil, in je vse kazalo, da bo dobil, tedaj je navadno zadnje štipe primazal z udarcem pesti in besedami, ki niso bile vzete iz navadnega življenja, temveč so bile besede junakov ali pa junakinj iz njegovih povesti; tako sem vsaj jaz presodil.

Skoro vsakikrat, kadar je prišel, je naznanil: "Mat' so rekli: 'Da boš pametno govoril pri gospodih!' Kar je pač družbo spravilo v veselo razpoloženje.

Njegova ljuba mati pa je umrla. Gospod Matija se je udeležil pogrebnega sprevoda v Vojno vas, bil v cerkvi pri Libera, šel z nami do groba. Tam pa se je obrnil in šel stran in jo je ubral po poti v Črnomelj. – Kaj pa se je zgodilo? Ali mu je postalo slabo? Na to mi je odgovoril: "Tega jaz ne bi mogel prenesti, da bi gledal, kako moja mater v grob položijo in jo z zemljo zasujejo."

Moji spomini po tolikih letih na Malešiča so zelo opešali. V njegovem življenju pa tudi ni bilo nič posebnega. Drugače je bil vesten uradnik. – Enkrat na mesec je šel s svojim prijateljem dr. P. ad hoc v goro in mi je pravil: Enkrat na mesec se ga nasekati je dobro in koristno.

V pismu želiš od mene samo spomine na Malešiča kot človeka, jaz pa hočem – če Ti je prav ali ne – nekaj povedati o Malešiču kot pisatelju.

Svoje pisateljstvo je čuval kot skrivnost; o njej tudi v naši družbi v župnišču ni govoril, ko bi bil rad kaj slišal od njega samega. – S svojim pisateljstvom je imel težave. Stanoval je obakrat z materjo skupaj pri bratu v kmečki hiši. Kadar je gospod Matija prišel iz urada

in razložil na mizi svoje spise, tedaj so navadno prišli k njemu bratovi otroci. Gospod Matija ni mogel mirno misliti in pisati. Zato se je obrnil name, da bi mu dal kakšno sobo na razpolago, kar sem rade volje storil. Dal sem mu na razpolago "škofovo sobo".

Vsaka umetnost se pričinja z občudovanjem in posnemanjem. Malešič je posnemal in občudoval Finžgarja in ga je celo povabil v Črnomelj. Toda kam z njim! Zato je mene naprosil, da bi vzel Finžgarja za časa njegovega obiska k sebi v župnišče. Kar sem tudi rad storil. Da bi si Finžgar malo ogledal Belo krajino. V ta namen smo napravili izlet na Vinico. Jaz sem dal na razpolago mojo kočijo in sem še sam prisedel v upanju, da bom lahko poslušal njune literarne pogovore. Toda vsega tega ni bilo. Finžgar je bil redkobeseden.

Na koncu pisma je pripomba razočaranega Pavlina Bitnarja, da Finžgar v knjigi spominov Leta mojega popotovanja Malešiča in svojega obiska v Beli krajini nikjer ne omenja.

Matija Brezovar

LINGVISTIČNE UGANKE IN ZANKE

Razmerje med imeni in zaimki je dialektično, saj gre za medsebojno povezano celoto. Ta povezanost pa je dvosmerna: od imena deluje proti zaimku in od zaimka proti imenu. Imena in zaimki pa so tudi medsebojno odvisni, gre za dvosmerno medsebojno odvisnost.

Imena in zaimki so seveda docela enakopravne besede, ene so toliko vredne kot druge. Njihov enakopravni položaj poudarja zlasti historična slovnica, ki poleg samostalnikov šteje k imenom tudi pridevnike, zaimke in števniko. Slednje tri besedne vrste so torej morale nastati iz samostalnikov ali natančneje iz občih imen - apelativov.

Šele ugotovitev o medsebojni dialektični povezanosti in odvisnosti imen in zaimkov nam daje pravico in možnost, da definicijo o zaimkih razširimo in dopolnimo. Ni namreč res samo to, kot trdi opisna slovnica, da so zaimki besede, ki nadomeščajo imena, marveč je res tudi, da so imena takšne besede, ki lahko nadomeščajo zaimke. To nadomeščanje imen z zaimki je v nekem indoevropskem jeziku praktično izpričano in z materialno sledjo ohranjeno do današnjih dni. Vendar o tem pozneje.

Razširjeno in dopolnjeno pravilo o zaimkih (tretji pregibni besedni vrsti) vključuje še pomemben sklep, ki se glasi: enkratno veljaven osebni zaimek za prvo osebo ednine je mogoče narediti iz vsakega rojstnega ali krstnega imena, bodisi ženskega ali moškega. To sicer poznano, vendar ne tudi splošno sprejeto resnico, nam vsak dan znova osvežuje in potrjuje otroška govornica. Triletni otrok, ki še ne ve, da mora v določeni jezikovni situaciji uporabiti namesto svojega imena narečno besedo jest (knjižno jaz), ta otrok bo s stoddostno gotovostjo dejal, ko bo želel poudariti svojo lastno udeležbo pri jedi, takole: "Tudi Jani bo baso papal!"

Kaj je deček pravzaprav storil? Nič drugega kakor uporabil svoje rojstno ime Jani, in sicer na tistem mestu, kjer bi sicer moral stati

osebni zaimек jest ali jaz. Otrok je tako spontano naredil iz svojega rojstnega imena enkratno veljaven osebni zaimек za prvo osebo ednine. Pri tem velja poudariti, da moramo ime napisati z veliko, zaimек pa z malo začetnico. Med indoevropskimi otroki si je otroška govornica po vsebini zelo podobna. Le-ta nas torej pouči, da je na podoben način moral nastati tudi staroiranski osebni zaimек adam. Sicer pa že malo prehitavam, ko posegam na področje lingvoarheologije.

Če vprašate kakega strokovno razgledanega slavista, iz katerega jezika izvirata imeni svetopisemskih oseb Adama in Eve, vam bo urno postregel z odgovorom: omenjeni imeni sta lahko sumerski ali akadski (babilonski) ali hebrejski. Podobno bi se glasil odgovor, če bi slavista vprašali po avtorstvu mita o stvarjenju Adama in Eve ter njunem moralnem padcu. Vprašani bi dejal, da je mit ali sumerski ali akadski ali hebrejski.

Naštel bi ti zopet te tri možnosti, tebe pa prepustil dilemi, da se sam odločiš za eno od treh. Po njegovem četrte možnosti ni. Resno pa se moramo vprašati, če res ni nobene možnosti več na razpolago.

Leta 1943, predzadnje leto druge svetovne vojne, sem kot šestnajstletni pobič z zanimanjem prebiral prvo knjigo Svetovne zgodovine v očetovi knjižnici, zgodovino, ki jo je napisal H.G.Wells. Le-ta je nekje na prvih tristo straneh izrazil hipotezo, da je Geneza ali Prva Mojzsova knjiga mogoče staroperzijskega izvora. Še dobro se spominjam, da je poleg sumerščine, babilonščine in hebrejščine zapisal tudi četrto možnost – staro perzijsščino. Svoje hipoteze Wells ni utemeljeval z nobeno dodatno trditvijo. Menim, da je stari Wells, ki je imel bujno fantazijo pisatelja, bil pozoren na ime Adám, morda tudi na Evó.

O teh dveh in vseh drugih imenih na Slovenskem se lahko z določnim kančkom nezaupljivosti informiramo v prepotrebem in obširnem delu Leksikon imen, ki ga je spisal Janez Keber in izdal pri Mohorjevi družbi v Celju leta 1988. V omenjenem leksikonu me je vznemirila nelingvistična sestavljalčeva fraza, ki se ponovi dvakrat: ime Adám (Evá) izhaja prek latinskega in grškega iz hebrejščine (*Leksikon imen, str. 88 in 169*). Pri tej frazi gre za čudno in na glavo obrnjeno logiko. Razvoj jezika namreč poteka vedno od starejšega k mlajšemu, ne pa prek mlajšega k starejšemu. Tukaj je Keber storil nehoti kompromis, ker se je očitno znašel v škripcu ambivalentnosti. Skratka: starejše, prvotno, indoevropsko in pomembnejše naj bi izviralo iz mlajšega, drugotnega, semitskega in manj pomembnega. Stari Perzijci, od leta 1935 stari Iranci, so bili nedvomno starejše ljudstvo, kot so bili Hebrejci. Avtor leksikona je očitno domneval, da bi imeni Adám in Evá mogli obrazložiti tudi z indoevropsko etimologijo, a se je kljub miselnemu primežu, ki ga je stiskal, odločil drugače in dal izvorno prednost semitski hebrejščini.

V svojem leksikonu Keber obrazloži, da se ime Adám po Genezi povezuje s hebrejsko besedo adamáh v pomenu tla, prst in dalje z akadijskim adámu v pomenu delati (str. 88 prav tam). Pomensko interesantni sta zlasti ti neindoevropski lingvistični tvorbi, hebrejski adamáh in akadijski adámu. Očitno namreč je, da sta ti tuji besedi nastali ne le davno po božjem čudežu ter davno po Adámovem in Evínem moralnem padcu, ampak šele potem, ko se je že uresničila božja grožnja, da si bosta odslej služila kruh sama v potu svojega obraza z obdelovanjem zemlje.

Ime Adám¹ je treba pravilno obrazložiti takole. Adám je staroiran-

¹ Etimologija imena Adám je povzeta po knjigi Christiana Bertholomae, *Altiranisches Wörterbuch*, Berlin 1961, str. 683.

ska sestavljenka, ki ima dva dela:

1. del se imenuje predpona (zanjo je uporabljen predlog a- v pomenu približevati se k ali h komu ali čemu)

2. del pa se imenuje podstava (zanjo je uporabljeno občno ime, apelativ –dam v pomenu dom, hiša, bivališče).

Sestavljenka Adám pomeni torej moža, čigar stalno bivališče je Zemlja, v nasprotju s hebrejskim adamáh, ki pomeni tla, prst v kemij-skem smislu. Beseda adamáh poudarja, iz česa je bil Adám ustvarjen, bog pa je s tem imenom zaznamoval astronomsko lokacijo Adámovega bivanja. Glej Dänikenovo knjigo Bogovi so bili astronomi. V imenu Adám poudarjamo Slovenci vokal v predponi /Ádam/, stari Iranci pa so poudarjali vokal v podstavi, kar je izvirno pravilno.

Ambrogio Donini, italijanski religiozolog, je v svojem delu *Oris zgodovine verstev*, prevedenem v slovenščino leta 1965, med drugim napisal tudi stavek, ki ga citiram: "Židovsko ljudstvo je s procesom asimilacije babilonskih mitov vneslo v Sveto pismo stare zaveze pravljico o Adámu in Eví, in sicer v obdobju svojega jetništva in pregnanstva, šest stoletij pred našim štetjem." (str. 110)

H.G. Wells pa v Svetovni zgodovini, prva knjiga, str. 334, navaja: "Judje so bili, ko so odšli v Babilon, barbari, ko so se vrnil, so bili civilizirani. Povrnili so se z večjim delom gradiva za Stari zakon." V poprej navedenem religiozologovem stavku se strinjam izključno z njegovo časovno razmejitvijo židovskega pisanja Geneze med letoma 586 do 538 pred našim štetjem, poudarjam pa naslednje:

1. v zgodbi o Adámu in Eví in njenem moralnem padcu ne gre za prav nobeno *pravljico*, temelječo na prevroči domišljiji, marveč gre za prepričljiv oris *resničnega dogodka*, ki se je tragično končal z izgonom prizadetih iz Edena. Fabula o "prvih ljudeh" bi v svetovni književnosti sodila v neokvalificirano obdobje *fantastičnega realizma*. Sodobne antropološke raziskave seveda energično nasprotujejo hipotezi, da bi se človeštvo začelo z Adámom in z Evó, medtem ko bi smeli iz njune rodoslovne linije nemara dokazovati nastanek in razvoj židovskega ljudstva, česar pa ne trdijo niti Židje sami.

2. zgodba o Adámu in Eví nikakor ni plod *asimilacije* babilonskih pripovedk, marveč lahko z veliko gotovostjo trdimo, da gre pri njih za staroperzijske ali staroiranske zgodbe.

V Prvi Mojzesovi knjigi sem namreč našel šest iranizmov, ki so naslednji: a (predlog k, h), dam (dom, hiša, bivališče), Adám (osebno ime), e (predlog iz), va (glagol pride, izhaja), Evá (osebno ime). Našteto število iranizmov v Genezi je seveda le približno. Pravo število bo pokazala šele etimološka analiza vseh imen s staroiranskega vidika, česar se bodo morali prej ali slej lotiti primerjalni jezikoslovci. Po vsej verjetnosti je Bog, Adámov in Evín stvarnik, lahko razmišljal tudi v stari iranščini. Dobro je torej razumel in govoril staroiransko. Tudi Adám in Evá sta komunicirala tako z Bogom kakor med sabo po staroiransko, na kar nas očitno opozarja staroiranski osebni zaimek adám, ki je lahko nastal izključno v človeški govorni praksi. Tako je izpolnjena želja Sergeja Starostina, ruskega profesorja jezikoslovja, govorečega kar sto jezikov in ki bi rad dognal v kakšnem jeziku sta se med seboj pogovarjala domnevno prva človeka Adám in Evá.²

Pisec Leksikona slovenskih imen leta 1988, ko je izšel, očitno ni vedel, da smatrajo Židje ime Adám za popačenko ali spakedranko, to je za grdega kratkorepega račka, ki nima v hebrejščini kaj iskati. Le tukaj je prostor samo za besedo adamáh v pomenu tla, prst. Z razgla-

3 O besedi Adám kot hebrejski popa-
čenki me je informiral v telefonskem
razgovoru spomladi 1997 doktor Jože
Krašovec

šanjem imena Adám za odvečnega tujka se Židje pravzaprav nehote odpovedujejo ne le staroiranskemu osebemu zaimku adám ter oseb-
nemu imenu Adám, temveč tudi avtorstvu (Mojzes!) mita o stvarjen-
ju Adáma in Evé ter njunem moralnem padcu. Te resnice se Židje
enostavno ne zavedajo.

Imeni obeh protagonistov omenjenega mita torej nista niti sumer-
ski, ne hebrejski in ne babilonski, ampak staroiranski.³

Mesto Babilon je bilo od Perzije oddaljeno malo več, kot je Ljublja-
na od Zagreba. Judje so prav lahko prišli v stik s staroiranskim mitom
o ustvarjenih ljudeh in njihovem padcu, z mitom, ki je bil domišljij-
sko in estetsko bolj razgiban in verjeten, kakor vse babilonske zgodbe
o stvarjenju "prvih" ljudi. Le ugibamo lahko, zakaj v religiologiji uživa
tolikšno popularnost ravno panbabilonska smer. O imenu Evá trdi ses-
tavljalec leksikona Keber, da izhaja iz hebrejske besede Havva v
pomenu življenje, s čimer posredno priznava, da je možno pri tej be-
sedi obrazložiti samo podstavo -vva, ne pa tudi predpone e-. Toda
ker je tudi ime Evá indoevropskega izvora, si smemo pomagati pri
etimologiji z latinskim glagolom evádo, ki pomeni priti iz ali iziti.
Ime Evá torej pomeni žensko, ki je prišla iz moža in bi jo zato smeli
skupaj z Jurijem Dalmatinom imenovati móžica ali sodobneje móžinja.
Evó je namreč poimenoval sam Adám. To pa je storil tako, da je po
staroiransko povzel sámo bistvo čudeža, ki mu je bil *post festum* priča.
Med spanjem je Bog Adámu odvzel rebro in iz njega ustvaril Evó.

Če bi zgodba o Adámu in Eví ter njunem moralnem padcu res nas-
tala na hebrejskem govornem območju in če bi bil njen avtor dejan-
sko Hebrejec Mojzes, kot zatrjujejo Judje in kristjani, potem bi smeli
z 99-odstotno gotovostjo predpostavljati, da bi se imeni obeh protago-
nistov v Genezi danes pisali po hebrejsko in semitsko Adámah in
Havva, nikakor pa ne po staroiransko in indoevropsko Adám in Evá,
kakor se pišeta že vsaj 2.600 let, medtem ko sta se ti imeni tako izgo-
varjali nemara že pred 7.000 leti, če ne celo 2.000 let poprej.

Kakor ne gre čednosti pojasnjevati z nečednostjo in mogočega z
nemogočim, tako ne smemo etimološko pojasnjevati indoevropskega
Adáma s semitskim Adamáhom.

Latinski stavek *In pronomine nomen* pravi, da se v zaimku skriva
ime. Ali res? Da, v osebni zaimku adám je skrito ime Adám. Staro-
iranski osebni zaimek adám in staroiransko osebno ime Adám sta
homonima ali enakozvočnici, tudi enakoglasnici, in sicer sta prava
homonima. Pravi homonim pa je lahko le tista beseda, ki se enako
izgovori, kot napiše. Tu gre še za enak poudarek v obeh besedah: za
dolgi á, ki je naglašen z akutom.

Še drugače povedano: tudi lingvistika pozna tako imenovano *klo-
niranje* stavčnih osebkov, ki je vsesplošna praksa govorečih otrok.
Jezikovno kloniranje je seveda dosti starejše od biološkega (ovca
Dolly).

Staroiransko osebno ime Adám ter staroiranski osebni zaimek adám
za prvo osebo ednine sta kot enojajčna dvojčka ali klona eden druge-
ga. Iz teh dveh klonov je izključno za večnožive dvomljivce (nejeverne
Tomaže) izdelan jezikovni serum resnice ali pa dvojen materialen,
tudi juridično veljaven dokaz (akustičen in optičen):

da je svetopisemski Adám nedvomno zgodovinska osebnost,

da so čudeži fantastična dejstva,

da je obstoj bogov že v "poganski" antiki odkrita, dojeta in sploš-
no sprejeta resnica.

Na koncu koncev pa je osebni zaimék adám tudi lingvopoliéijsko sredstvo za identifikacijo žive osebe iz mesa, kosti in krvi.

Na prvi strani svojega članka sem zapisal domnevo, da je po zgledu otroške govornice moral nastati tudi staroiranski osebni zaimék adám, in to iz osebnega imena Adám, ki mu ga je Bog dal ob stvarjenju.

Kako je torej nastal osebni zaimék adám? Nastal je na bistveno praktičen način. V suponiranem dialogu med Adámom in Evó, brez katerega enostavno ne gre, je Adám moral uporabiti svoje ime zato, ker mu Bog ob čudežu ni posredoval vednosti o obstoju staroiranskega osebnega zaimka za prvo osebo singulara. Ta spodrseljaj pa se je lahko zgodil zato, ker stara iranščina tega zaimka takrat še ni poznala in ga sploh ni mogla imeti v svojem besedju. Ta resnica nas opozarja na dejavnike jezikovnega razvoja. Mednje nedvomno sodi t. i. stvarna potreba. In zakaj tako star jezik, kot je staroperzijski, še ni imel osebnega zaimka za prvo osebo ednine? Odgovor: zato ga ni imel, ker ga ljudje niso *potrebovali*. Ta zaimék namreč moraš uporabiti tedaj, kadar si po zunanji in notranji nuji prisiljen poudariti govorečo osebo. Osebo, ki govori, moraš poudariti, če imaš in kadar imaš kako *željo* ali kadar imaš v zavesti tisti sestavljeni psihični proces, ki se lahko uresniči v bližnji prihodnosti s konkretnim dejanjem ali z njegovim posnemanjem. Bog je namreč ustvaril Adáma po svoji zunanji in notranji podobi, torej z razvitim egom ali z notranjim jazom.

Stari Iranci pa so bili tedaj zelo preprosti, nepokvarjeni ljudje, kot so bili Indijanci pred prihodom belcev v Ameriko. Bili so neindividualirana človeška bitja z nerazvitim egom. Osebne lastnine stari Iranci še niso poznali. Takrat so živeli še v gentilni družbi ali v praskupnosti, v kateri so bili svoboda, enakost in bratstvo vsesplošne moralne vrednote, ki so jih praktično zagotavljali vsi člani rodu s svojo lastno četverno, to je s čustveno, miselno, govorno in akcijsko *enotnostjo*. Le kje so danes te prastare moralne vrline?

Bogove so stari Iranci poznali zgolj kot osebe, ki prinašajo darove, srečo, korist, žreb, užitek, kar vse pomeni prvotno beseda bog ali bhaga po staroindijsko⁴.

Adám je bil zaradi notranje in zunanje nuje prisiljen poudariti, da bo tudi on zaužil prepovedani sadež, kar pa je lahko storil samo tako, da je svoji ženi glasno dejal: "Tudi adám bom pojedel jabolko!"

Temu Adámovemu govornemu dejanju bi lingvistika lahko rekla kar *inavguracijski akt* ali ustoličitveni dej. Nikakor pa ne smemo pozabiti mnenja in stališča, ki ga zagovarjajo primerjalni jezikoslovci o staroiranskem osebnem zaimku adám ter o njegovem sinonimu azem, ki pomeni poleg jaz tudi k zemlji.⁵ Stara iranščina ima torej dvojni osebni zaimék za prvo osebo ednine, kar je nenavadno jezikovno razkošje, ki ga je težko racionalno obrazložiti.

Pojav zaimenske dvojnosti je namreč v nasprotju z ekonomijo jezika. Pri sinonimnem paru adám – azem gre za pravi lingvistični unikum in za nerazumljivo govorno prakso, ki razodeva neko čudno iregularnost in celo poizkus izničenja veljavnosti primarne oblike osebnega zaimka adám na račun sekundarne oblike azem, izničenja veljavnosti po neki višji sili. Tukaj nikakor ne gre za redno, regularno, za razumno in razumljivo dejstvo.

Staroiranski osebni zaimék adám je namreč doživel pomembno glasovno spremembo, zato se sekundarno glasi azem, po staroindijsko pa ahám. Primerjalni jezikoslovci trdijo, da sta obe spremembi

4 Etimologija besede bog je povzeta po Etimologičeskij slovar ruskogo jazika, Moskva, 1971, str. 50

5 Osebno pojasnilo slovenskega indoevropeista, zdaj že pokojnega dr. Bojana Čopa poleti leta 1993

6 Altirasches Wörterbuch von Christian Bartholomae, str. 226 in 227.

7 Uvod u proučavanje indoevropskog jezika, str. 47

(azem in ahám) glasov regularni ali redni in splošno veljavni. Če bi dejansko šlo za splošno veljavno glasovno spremembo, potem bi se moral vsak konsonant d med dvema vokaloma a spremeniti v stari iranščini v soglasnik z, v stari indijsčini ali v sanskrtu pa v konsonant h. Ustrezna jezikovna dejstva pa take glasovne spremembe *ne potrjujejo*, temveč jo energično zanikajo. Tako na primer obstajata staroiranski besedi “avadašin” in “dadaresa”, ki se glasita tako, kot smo jih zapisali, ne pa “avazašim” in “dazaresa”.⁶ Prav tako pa obstajata sanskrtski besedi “nada” (zvok) in osebno ime Jadava (vzdevek boga Krišne). Tudi ti besedi se glasita tako, kot smo jih zapisali, ne pa “naha” in “Jahava”, kar bi bilo absurdno.

Kljub očitno zapleteni jezikovni situaciji pa indoevropeisti zelo samozavestno in pogumno zatrjujejo, da je staroiranski osebni zaimek adám čisto *pravilen* naslednik praindoevropskega osebne zaimka, ki se je glasil *egh–om* in ki je v stari grščini in v latinščini dal ego, v sanskrtu ahám, v avesti azem, v praslovanščini az, v slovenščini pa jaz s protetičnim j- na začetku. Po mnenju indoevropeistov nima osebni zaimek adám prav nobene zveze s svetopisemskim Adámom. Trditev, ki smo jo pravkar prebrali, pa je namreč samo parcialno pravilna. Sijajno nam obrazloži le pol jezikovnorazvojne poti, in sicer tisti del, ki vodi do sekundarnih oblik azem, ahám, ego, az, medtem ko je nemogoče iz *egh–om* rekonstruirati primarno obliko zaimka adám. Takšnega mnenja je bil tudi slavni francoski indoevropeist Antoine Meillet.⁷ Po njegovem mnenju je rekonstrukcija zaimka adám praktično nemogoča, kajti aspirirani mehkonebnik gh nikdar in nikjer ne more dati zvenečega zobnega zapornika d. Laže kot to nasilno etimologiziranje je ponižno pristati na hipotezo o jezikovni zmešnjavi, ki naj bi jo povzročil Bog, da bi kaznoval predrzne graditelje babilonskega stolpa.

Sicer pa še tole: strokovno razgledan lingvist ne bo nikoli pozabil na resnico, da je najmočnejša duševna *proizvajalna sila* v pozitivnem in negativnem smislu človekov ego. Interdisciplinarni zapletki, ki jih s seboj prinašajo lingvistične uganke in zanke, so religiološke, teološke, sociološke, psihološke, antropološke, zgodovinske, geografske in literarnozgodovinske narave. Pisati o teh problemih pa pomeni razširiti pričujoči članek vsaj za sedanjí obseg, kar pa bi bilo bolje napraviti v posebnem članku. Vse implikacije so namreč povezane s temeljnim lingvističnim dejstvom, to je z materialnim kulturnozgodovinskim dokazom o dejanskih obstojih oseb Adám in Evá, čudežev, Boga in gentilne ali rodovne praskupnosti. O teh interesantnih vprašanjih pa kdaj drugič.

S pričetkom industrijske revolucije v Angliji v 18. stoletju se je začel uveljavljati sloj bogatega meščanstva in z njim porajajoči se novi družbeni sistem - kapitalizem. Družbena moč plemstva, ki se je razvilo v fevdalizmu, je pričela počasi, toda nezadržno nazadovati. S pojavom t.i. angleškega krajinskega sloga se je družbeno dogajanje pričelo odražati tudi v načinu oblikovanja odprtega prostora. S svojimi naravi bližjimi in svobodnejšimi razpršenimi vzorci oblikovanja naj bi parki tega sloga odražali nove družbene vrednote meščanstva, saj pomenijo popolno nasprotje strogim baročnim oblikovalskim izhodiščem, ki jih je do tedaj uveljavljalo plemstvo. Kasneje, predvsem na prehodu v 19. stoletje, se je krajinski slog v Evropi tako uveljavil, da le redki baročni parki niso doživeli vsaj delnih predelav. Glede na to, da pri nas meščanskega sloja skoraj ni bilo, je razumljivo, da angleški krajinski slog tu ni mogel imeti velikega odmeva. Najpomembnejši primer tako oblikovanega parka pri nas predstavljajo Mokrice, kjer je ta slog šele v začetku 19. stoletja spodrinil baročno zasnovo.

Lega in nastanek parka

Na razgibanem pobočju nedaleč od meje s Hrvaško, kjer skrajni vzhodni obronki Gorjancev prehajajo v široko dolino reke Save, se razprostira območje gradu Mokrice. Njegova imenitna in nekoliko privzdignjena lega omogoča razglede po vsej dolini in daleč na Hrvaško. Pod gradom je že v antičnih časih potekala pomembna cestna povezava Emona - Siscia, danes pa po skoraj nespremenjeni trasi poteka glavna cestna povezava med Ljubljano in Zagrebom.

Grad je bil prvič omenjen v 15. stoletju, natančneje leta 1444. Njegovo domače ime so sprejeli tudi Nemci (Mokritz), kar sicer pri starejših slovenskih gradovih ni bil običaj. O zgodovini gradu (in parka) do začetka 19. stoletja ni skoraj nobenih zgodovinskih virov, saj naj bi na prehodu v 19. stoletje tedanji lastnik Nikolaj Tolentinus Auerperg (1753 - 1807) v navalu blaznosti zažgal vse stare listine. So pa zato o gradu toliko bolj žive razne legende in pripovedke, ki jih je spletlo ustno izročilo. Ena od njih je tudi ta, da je grad v osnovi rimski kastel Romula, vendar nedavna arheološka izkopavanja tega niso potrdila. Znanе so tudi zgodbe o raznih plemičih, Uskokih, voditeljih kmečkih puntov in drugih. Tudi v leposlovju najdemo kar nekaj del, ki opisujejo življenje na Mokricah, predvsem izpod peres nemškega književnika Friderika Gagerna, ki je bil od tod doma, ter hrvaškega pisatelja Augusta Šenoa (Zlatarjevo zlato).

Vsekakor je grad v osnovi srednjeveški, sredi 16. stoletja pa so ga prezidali v renesančnem slogu, in takega poznamo še danes. Čas prezidav natančneje določa letnica 1562 iz grbovne plošče takratnih lastnikov Gregorjancev, ki je bila vzdana nad glavnim portalom, danes pa je v zagrebškem Zgodovinskem muzeju.

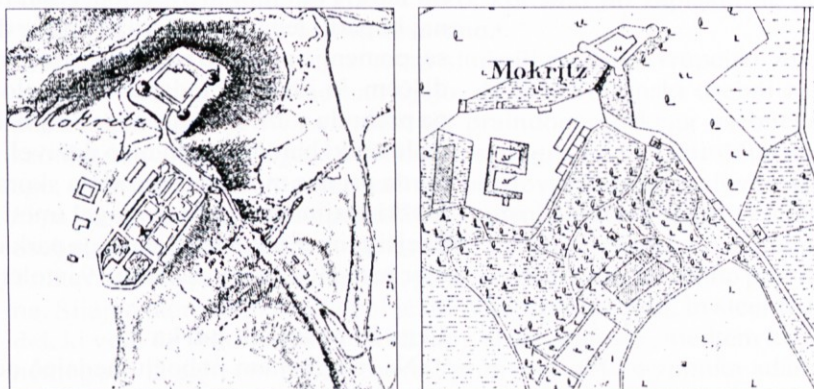
Začetki oblikovanja parka

Prvi resnejši začetki oblikovanja parka ob gradu segajo v dobo baroka, vendar pa ga J.V. Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689 še ne omenja. Edini grafični dokument, ki prikazuje baročno podobo mokriškega parka, je šele iz leta 1807, ko je bil izdelan načrt porečja Save. Sklepamo lahko, da je park najverjetneje nas-

tal v začetku 18. stoletja. Zasnovali so ga južno od gradu, kjer je še danes osrednji del sicer spremenjenega parka, in sicer v izrazito pravilni osno simetrični obliki. Na baročni park še danes spominjata vhodni portal v osi nekdanjega parka ter barokizirana grajska kapela sv. Ane s štukaturami v notranjosti. Baročne kamnite figure štirih letnih časov, ki predstavljajo eno največjih znamenitosti mokriškega parka, pa so izvorno iz dvorca Boštanj (Savenstein). Auerspergi, tedanji lastniki gradu, so te kipe odkupili in prestavili v Mokrice v prvi polovici 19. stoletja, ko je bil park že urejen v krajinskem slogu.

Levo: Načrt porečja Save (avtor Sherowitz oz. Žerovec) iz leta 1907 prikazuje baročno podobo parka.

Desno: Franciscejski kataster po letu 1825 že prikazuje popolnoma spremenjeno podobo, saj je bil park že urejen v krajinskem slogu.

Vrhunec parkovne kakovosti

V krajinskem slogu so park začeli urejati v začetku 19. stoletja, najverjetneje okoli leta 1810, ko je Mokrice nasledil Nikolaj Franc Auersperg (1791 - 1847), sin že omenjenega, za zgodovinarja nesrečnega, Nikolaja Tolentina. Franciscejski kataster (okoli leta 1825) prikazuje popolnoma spremenjeno podobo parka v primerjavi s predhodno upodobitvijo. Park so popolnoma preuredili in občutno razširili. Osrednji parter so spremenili v tratni parter (t.i. bowlin' green), ki so ga poimenovali Prvi prater ter v nadaljevanju dodali še enega (Drugi prater), uredili so tudi ribnik z otokom ter speljali številne sprehajalne poti po bližnji in daljnji okolici. Predvsem pa so zasadili izredno veliko število parkovnih dreves, ki so poudarjala in ustvarjala nova parkovna prizorišča.

Načrt iz 19. stoletja (točna letnica ni znana) prikazuje park v času njegovega največjega razcveta, najverjetneje za časa Gustava Auersperga (sina Nikolaja Franca). Največji vtis naredi že sama obsežnost parkovnih površin, ki s svojimi 60 hektarji površine predstavlja eno večjih tovrstnih območij v Srednji Evropi, prav gotovo pa največje pri nas. Načrt poleg obsežnih parkovnih površin, prepredenih z raznobarvnimi potmi, prikazuje tudi številne stavbe, ki so dopolnjevale parkovno vsebino. Omeniti velja tri oranžerije, steklenjak, vrtnarjevo hišo in husitsko kapelo. Danes od teh stavb, razen ruševin vrtnarjeve hiše, ni ostalo ničesar, izginilo pa je tudi več pomožnih gospodarskih objektov (kovačnica, psarna, kolarnica itd.).

V drugi polovici 19. stoletja je park pod vplivom poznoromantičnega eksotizma začel pridobivati večje število eksotičnega drevja. S tem se je raznovrstnost parkovnega rastlinja sicer povečala, vendar pa se je parkovno urejanje pričelo bolj osredotočati na izbor rastlin kot pa na jasno čitljiv oblikovni koncept. Še danes najdemo v parku več kot 60 različnih drevesnih in grmovnih vrst, predvidevamo pa, da jih je bilo na začetku 20. stoletja še bistveno več.

Prizor iz parka za časa Gagernov pred 1. svetovno vojno.

Pogled na grad iz nekdanjega obrambnega jarka.

Nazadovanje in propadanje parka

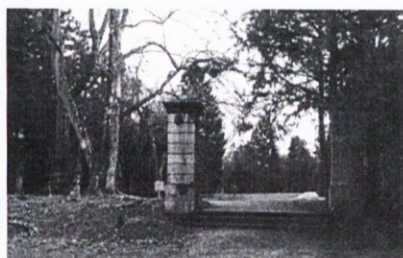
Po smrti Gustava Auersperga (1880) je gospostvo prišlo v roke Henrika Gagerna, po poreklu z Nizozemske, ki se je tjakaj priženil (eden od njegovih treh sinov, rojenih na Mokricah, je bil tudi že omenjeni nemški književnik Friderik Gagern). Za časa Gagernov je začela mokriško gospostvo počasi nazadovati. Plemstvu že tako nenaklonjene razmere na prelomu stoletja je poslabšal še izbruh trtne uši, ki je uničila nekdanje velike in zglejdo urejene grajske vinograde. Še pred prvo svetovno vojno so bili Gagerni prisiljeni prodati polovico posesti, takoj po njej pa še preostali del. Mokrice so potem v kratkem času zamenjale več lastnikov iz vrst novih industrialcev iz Zagreba in Beograda, še najdlje pa so bile v lasti podjetja za trgovino z lesom Berger d.d. iz Zagreba. Ko je tudi to propadlo, so Mokrice leta 1937 prešle v last Nadškofjskega semenišča v Zagrebu. Med drugo svetovno vojno so grad zavzeli Nemci, v njem pa so imeli oficirsko šolo. Znano je, da so v tem času zadnjič dvignili dvižni most, katerega mehanizem je viden še danes.

Vsi ti pretresi so povzročili, da je park polagoma opustel in pričakal konec druge svetovne vojne že močno zaraščen in razvrednoten. Leta 1950 je bil njegov osrednji del sicer uradno zavarovan z zakonom o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti, dejansko pa so bile te površine obravnavne kot gozdne. Na srečo so bili gozdarji takrat dovolj ozaveščeni, da so nam vendarle ohranili velik del parkovnega drevja. Konec petdesetih let so na vzpetini, imenovani Rajec, začeli zasajati intenzivne sadovnjake, ki so dodatno spremenili podobo prostora. Parka praktično ni bilo več, ostali so le gozdovi, sadovnjaki, travniki in pašniki.

Začetek obnove parka

Hrvaški zgodovinar dr. Ivan Brlič je leta 1957 spisal drobno knjižico z naslovom Mokrice - grad in park, leta 1961 pa še močno dopolnjeno knjigo z istim naslovom, ki pa je izšla le v hrvaščini (Mokrice - dvorac i perovoj). Kljub temu, da v njih avtor obnove parka posebej ne omenja, ampak le opisuje zgodovino in takratno stanje, lahko ti dve knjižici obravnavamo kot temeljno literaturo bodoče obnove. Sicer

Kapela sv. Ane in portal pri vhodu v osrednji del parka še spominjata na čas baročnega parka.

Pomembnejša revitalizacijska dela v parku so se pričela šele po letu 1988, ko je bil grajski kompleks ponovno zavarovan s sodobnejšim odlokom in ko je bil izdelan celovit konservatorski program z naslovom Predlog sanacije in ureditve parka ob gradu Mokrice (avtor Aleš Hafner). Takrat so bile s kopijami zamenjane tudi baročne kamnite skulpture štirih letnih časov, ki stojijo v vhodnem delu parka pod mogočnimi platanami, originali pa so razstavljeni v grajskem dvorišču. Izvedena je bila sanitarna sečnja zarasti, ki so ji sledili posegi drevesne kirurgije na posameznih drevesih. Kasneje pa so dela po konservatorskem programu žal zamrla, saj se je sedanji uporabnik gradu in parka (Terme Čatež) preusmeril v izgradnjo igrišča za golf.

Grajski ribnik z otokom.

Viri in literatura

Brlič, I.: Mokrice - grad in park. Spomenik naše zgodovine. Mokrice 1957

Brlič, I.: Mokrice - dvorac i perivoj. Spomenik naše prošlosti. Mokrice - Samobor 1961

Hafner, A.: Predlog sanacije in ureditve parka ob gradu Mokrice. Ljubljana 1988

Stopar, I.: Gradovi na Slovenskem. Ljubljana 1986

Valvasor, J.W.: Die Ehre des Herzogthums Krain. Ljubljana - Nürnberg 1689, Novo mesto 1877

Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji, publikacija ob Dnevih evropske kulturne dediščine, Uprava RS za kulturno dediščino. Ljubljana 1995

Stanje danes

Danes je park v senci vlaganj v igrišča za golf, ki pokrivajo večino nekdanjih mokriških posesti (okoli 50 ha). Z golfom je bilo ponovno povezano in urejeno praktično celotno območje parka v zaokroženo celoto, kar je vsekakor dobro. Slabo pa je to, da se vsa pozornost posveča le urejenosti igrišč, medtem ko so nekoč najkakovostnejši deli parka vse bolj zanemarjeni. Že takoj na vhodu v park naletimo na neurejene poti ter neprimerne in dotrajane klopi in smetnjake. Drugi parter so po diagonali prerezali s potjo, namenjeno avtomobilčkom za golf, najbolj žalostno podobo pa kaže t.i. Tiha dolina, pod kapelo sv. Ane, kjer so pokopani nekdanji lastniki gradu iz rodu Auerspergov in Gagernov, saj je ta predel tako zaraščen, da se vanj ne da več vstopiti. Vrtnarjeva hiša že nekaj let razpada pred očmi petičnih gostov in se bo vsak hip dokončno sesula. Deli nekdanjega parka, kot so Kačji jarek, Jarek vzdihljajev in Rajec, so odrezani od osrednjega parka ter zapuščeni in nedostopni. Kapela sv. Ane je stalno odprta in izpostavljena vandalizmu.

Namesto da bi upravljalec skušal obnoviti stare kakovostne vsebine parka, uvaja nove, neverodostojne in rahlo izumetničene ureditve pred vhodom v grad in na grajskem dvorišču, ki niso usklajene s konservatorskimi izhodišči. V začetku tega 1998 so v grajskem parku

v okviru t.i. "rednega pomladanskega čiščenja" brez potrebnih soglasij posekali več kot trideset dreves (okoli 150 m³ lesne mase), med katerimi je bilo tudi pet več kot 120 let starih hrastov na samem vhodu v zavarovano območje.

Skulpture štirih letnih časov pod mogočnimi platanami pri vhodu v park.

Možnosti za prihodnost

Kljub vsem neugodnim dejavnikom, ki spremljajo park v tem stoletju, je le-ta ohranil kakovosti, ki ga še vedno uvrščajo med najpomembnejše tovrstne parke v Sloveniji. Čeprav so se razmere z izgradnjo igrišča za golf v Mokricah bistveno spremenile, pa temeljne konservatorske usmeritve ostajajo enake in so bile že večkrat zapisane (konservatorski program), vendar se še ne uresničujejo. Če bi sedanji upravljalcec uvidel, da je vlaganje v revitalizacijo kulturne dediščine dolgoročno lahko tudi ekonomsko upravičeno, kar kažejo izkušnje iz tujine, bi se za grajski park Mokrice verjetno začeli boljši časi. Do takrat pa upamo, da bo ustavljeno vsaj njegovo nadaljnje propadanje.

Večino nekdanjih mokriških posesti sedaj pokriva igrišče za golf.

Fotografije so iz dokumentacije Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto; foto: Mitja Simič in Andrej Hudoklin

Borut Peterlin

ZOMBIJI

MUZEJI NA PROSTEM V SVETU IN PRI NAS

Prispevek navaja uvodoma predvsem vzroke za nastanek muzejev na prostem v svetu. Nadaljuje z razvojem zamisli o postavitvi muzejev te zvrsti pri nas in predstavi projekt Mreža regionalnih muzejev na prostem. Omejuje se na prikaz posameznih muzejev na Slovenskem, še zlasti v Pleterjah, in njihove problematike.

Že leta 1891 je osnoval Artur Hazelius v Stockholmu na Švedskem prvi muzej na prostem, imenovan Skansen. Osnovni cilj njegove postavitve je bila predstavitev objektov ljudskega stavbarstva in vsakdanjega življenja v njih. V to obliko predstavitve ga je silila predvsem zanj dotedaj neustrezna običajna muzeološka predstavitev podeželske bivalne kulture in gospodarstva.

Po zgledu Skansna so v Evropi oblikovali mnogo muzejev na prostem, osnovanih v pretežni meri iz prenesenih objektov na novo lokacijo iz vaškega, trškega in mestnega okolja. Te stavbe so izhajale časovno iz predindustrijske dobe, v zadnjem času pa snujejo muzeje na prostem tudi z objekti iz časa industrializacije in že iz časa po drugi svetovni vojni.

Po prvem razvetu nastanka in razvoja muzejev na prostem, še posebno v Skandinaviji, ki je trajal še prvo tretjino 20. stoletja, lahko na ozemlju osrednje Evrope govorimo o drugem. V zadnjih letih prihaja v neposredni zvezi z združevanjem Evrope do ponovne, kar presenetljive rasti zavesti o nacionalni pripadnosti in s tem povezanim osnovanjem in širitvijo lokalnih ter regionalnih muzejev na prostem. Tako zasledimo v Nemčiji okoli 90, na ozemlju nekdanje Češko-slovaške pa 16 muzejev na prostem.

Njihov poglavitni namen in zamisel še vedno sledita osnovnim Hazeliusovim načelom po ohranitvi in predstavitvi objektov ljudskega stavbarstva, kar predstavlja tudi rdečo nit konservatorske in muzejske doktrine, s poudarjeno pedagoško funkcijo. Oblikujejo jih lahko preneseni, rekonstruirani, ali pa na mestu nastanka varovani objekti. Glede na obseg predstavitve obravnavanega območja jih delimo na nacionalne, regionalne in lokalne. Poleg klasičnega tipa muzeja na prostem in 'eko muzeja', ki ga ob najštevilnejših primerih zasledimo v Franciji, pri katerem je v ospredju poudarek na statični predstavitvi nekaterih starejših poljedeljskih kultur, se posebno v Severni Evropi vse bolj uveljavlja tip muzeja, imenovan 'živeča zgodovinska kmetija'. Ta muzejski model pomeni predstavitev aktivnega življenja in dela v določenem zgodovinskem obdobju na neki izbrani kmetiji. Odraža ga celotna kmetija od domačijskih objektov do ustreznih živalskih vrst in pripadajočih obdelovalnih površin, posejanih in zasajenih s kulturami predstavljenega obdobja.

Prvi pobudniki za postavitve nacionalnega muzeja na prostem pri nas so bili muzealci etnologi že v tridesetih letih 20. stoletja. Zavzemali so se za pridobitev samostojnega poslopja Slovenskega etnografskega muzeja, ustanovljenega že leta 1923, z večjim parkom, v katerem bi s posamičnimi objekti iz Slovenije predstavili razlike v ljudskem stavbarstvu in stanovanjski kulturi. Do konkretnjših zamisli za osrednji muzej na prostem je prišlo šele po 2. svetovni vojni vzporedno z oblikovanjem novega idejnega načrta prostorske rešitve

Slovenskega etnografskega muzeja, ki je bil izpeljan šele leta 1997. Do uresničitve zastavljenega programa ni prišlo zaradi vrste razlogov, pa tudi muzejsko - pedagoški pristop predstavitev etnoloških spomenikov na neko izbrano lokacijo je bil v nasprotju s splošno uveljavljenim in zakonsko opredeljenim načelom varovanja spomenikov na mestu njihovega nastanka, kar je zagovarjala služba za varstvo naravne in kulturne dediščine. Deklaracija ICOM-a o muzejih na prostem iz leta 1957 je potrdila in opravičila vsa dotedanja prizadevanja za postavitev centralnega muzeja na prostem. Izpostavila je nujnost prenosa objektov ljudskega stavbarstva na novo lokacijo, še posebno, če jih ni mogoče ohranjati na mestu samem in so že izgubili svoje prvotno okolje. V šestdesetih in na začetku sedemdesetih let je prišlo do desetih zametkov lokalnih muzejev na prostem ob muzejih ali drugih kulturnih spomenikih. Vanje je bilo prenesenih okoli trideset objektov. Omenjena deklaracija je bila dopolnjena leta 1982 z zahtevami po predstavitvi celotnih naselij s pripadajočimi obdelovalnimi površinami in kulturne krajine v sklopu muzejskih predstavitev kot nedeljive vezi med naravno in kulturno dediščino.

Konec sedemdesetih let so se zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine kadrovsko okrepili z etnologi konservatorji, ki so postali pglavitni pobudniki za postavitev muzejev na prostem. To zamisel je še dodatno spodbudilo posvetovanje Slovenskega etnološkega društva o tej problematiki leta 1981 in zaskrbljujoče stanje ljudskega stavbarstva nasploh. Že sredi osemdesetih let je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj dal pobudo za postavitev centralnega muzeja na prostem pri gradu Krumperk pri Domžalah. Izdelanih je bilo več spremljajočih gradiv, v letu 1989 pa je Zavod iz Kranja v sodelovanju z vsemi etnologi konservatorji, z Upravo Republike Slovenije za kulturno dediščino ter s Slovenskim etnografskim muzejem pripravil elaborat, v katerem je predstavljal jedro gradiva seznam objektov ljudskega stavbarstva, ki jih lahko prenesemo v muzej na prostem. Ta elaborat se dopolnjuje s Seznamom najpomembnejše nepremične etnološke dediščine, ki ga imenujemo tudi Nacionalni program varovanja objektov in območij etnološke dediščine 'in situ', na mestu nastanka. Po izbranih kriterijih (avtorsko-razvojno, tipološko, zgodovinsko-pričevalno, kulturno-civilizacijsko in prostorsko merilo) predstavljata gradivi optimalno mrežo izbranih objektov ali območij. Kratko rečeno: predstavljajo ključne objekte izbranega tipa, predstavnikov določene poklicne in socialne skupine, pogojene z določenim načinom gospodarjenja v izbranem prostorskem, časovnem in družbenem prerezu, ne pa deponije 'odpisanih' objektov.

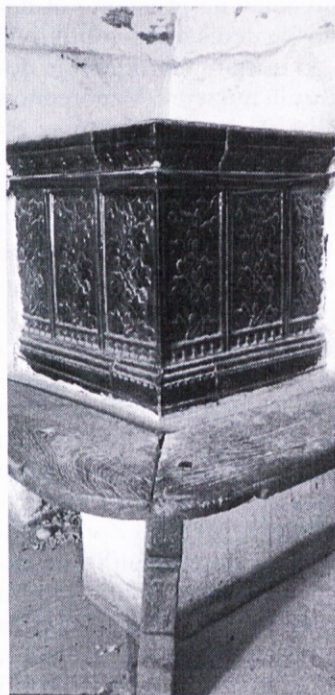
Udeležba s prispevki na 14. posvetu Zveze evropskih muzejev na prostem v Rožnovu na Češkem leta 1990, dodatni pogovori z udeleženci, s tvorcji in upravljalci regionalnih in centralnih muzejev na prostem (ki so velikokrat ena in ista oseba), ogledi muzejev na prostem in študij strokovnega gradiva je preusmerilo naša razmišljanja v načrtovanje regionalnih muzejev na prostem, ne pa samo centralnega. Zavedli smo se, da bi le - ti najlaže in najprimerneje uresničili pomembne zahteve po avtentičnosti, kompleksnosti postavitve in prikazu raznolike tipike ljudskega stavbarstva. Tako bi pri nas regionalni muzeji na prostem z izpostavljenjo pedagoško funkcijo predstavili v čimvečji možni meri življenje v preteklosti od gmotne, družbene pa do duhovne kulture in v mnogočem doprinesli k zorenju sodobne nacionalne zavesti.

Po vrnitvi s Češke smo udeleženci posveta strnili moči v oblikovanje skupnega cilja - mreže regionalnih muzejev na prostem. Ministrstvo za kulturo je na podlagi naših utemeljitev odobrilo poseben dolgoročen projekt Mreža regionalnih muzejev na prostem kot dodatna oblika varovanja nepremične etnološke dediščine in oblikoval koordinacijski svet za izvajanje projekta, ki usklajuje program in dodeljuje sredstva nosilcem izvedbe posameznih muzejev. Vzporedno s predstavitvijo projekta strokovni, pa tudi širši javnosti, smo se etnologi konservatorji kot poglavitni nosilci in izvajalci programa lotili operativnih sklopov priprave. V prvega sodi izdelava koncepta mreže regionalnih muzejev na prostem, izbor lokacij, objektov (z interier) in izdelava idejnih študij ureditve. Večina teže drugega delovnega sklopa sloni na pripravi prostorsko investicijske in tehnične dokumentacije za izbrane rešitve glede ureditvenih načrtov. V tem delovnem sklopu mora potekati še posebno tesno sodelovanje s pristojnimi muzeji in organizacijami glede nadaljnjega delovanja muzejev na prostem, kar tudi utemeljuje vsebina 4. člena Deklaracije o muzejih na prostem iz leta 1957. Tretja delovna faza pa predstavlja neposreden prenos objektov, dokončno ureditev muzejev na prostem in njihovo delovanje. Od vsega začetka smo se zavzeli za čim izdatnejšo strokovnost in organizacijsko usklajenost pri snovanju 'Mreže'. Zaradi slabih izkušenj iz preteklosti, še posebno glede izbire tedanjih neustreznih lokacij in vsebine muzejev na prostem, smo se odločili v okviru koordinatorske skupine, t.j. Projektnege sveta, razpisati natečaj za določitev možnih lokacij. Izoblikoval se je naslednji seznam: Rogatec, Sečovlje, Pleterje, kot že obstoječi projekti, in Račji dvor, Brdo pri Kranju in Log v Trenti, kot načrtovani. Slednja lokacija žal ni šla v realizacijo zaradi odločnega nasprotovanja domačinov. V nadaljevanju prispevka bom predstavila skozi časovni prerez njihov nastanek in razvoj.

Zamisel o muzeju solinarstva v Sečovljah, ki jo je sprožil dr. Miroslav Pahor, so v okviru krajinskega parka izpeljali Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, DO Droga Portorož - obrat Soline in Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran. Zajema obnovljena solna fonda s pripadajočima objektoma in dovodnim kanalom za svežo morskovo vodo. V prvi stavbi se nahaja zbirka solinarstva, ki prikazuje življenje in delo solinarjev v preteklosti. Drugi objekt je namenjen skladiščenju soli in bivanju solinarjev, ki pridobivajo sol na star način z orodji in pripomočki, ki so se ohranili do današnjih dni.

Ob koncu sedemdesetih let je zrasel znotraj protokolarnega kompleksa Brdo zametek regionalnega muzeja na prostem v obliki sitarske bajte, prenesene iz Stražišča pri Kranju, ki ga je sprojektiral dr. Peter Fister. V začetku devetdesetih let je kranjski zavod sprožil zamisel za postavitve regionalnega muzeja na prostem za Gorenjsko. Projekt, ki bi se rastezal na 20 ha, so takoj podprli načrtovalec prostora, občina in upravljalca protokolarne kompleksa. Predvideva dopolnitev obstoječega koncepta s postavitvijo gručaste vasi s kajžarskim, obrtnim ambientom, večje kmetije in planšarskih objektov.

Akcijo predstavitve objektov na novo lokacijo blizu osnovne šole v Rogatecu vodi Društvo za ureditev muzeja na prostem Rogatec ob strokovni pomoči Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje že od leta 1981. Najprej so prenesli rojstno hišo pesnika Jožeta Šmita iz Tlak, štalno in dvojno kozolec - toplar. S postavitvijo upravne

Krušna peč v Kegljevičevi hiši iz Ostroga

zgradbe, "pušlšanka", kovačnice, čebelnjaka, svinjaka, stranišča, zelenjavnega vrta in z zasaditvijo vinske trte in sadnega drevja je bila zaključena prva faza izgradnje muzeja na prostem. Druga faza predvideva širitev proti severozahodu, kar bi pomenilo petkratno povečanje muzejskih površin. Muzej na prostem, domačija dobro stoječega kmeta, igra vedno pomembnejšo vlogo v kreptvi kulturne zavesti v najširšem smislu in pri širjenju prizadevanj po ohranjanju stavbne dediščine v tamkajšnjem prostoru.

Na severozahodnem robu Maribora leži pod obronki vinorodnih gričev Račji dvor z živečo kmetijo. Vinogradniški dvorec je bil pri načrtovanju vsebine (kakršna je bila tudi njegova vloga v preteklosti) določen za osrednji objekt z upravno, informacijsko, gostinsko in muzejsko vlogo. V grobem so poglavitna sanacijska dela na dvorcu končana, dela se usmerjajo na predstavitev treh regij s pripadajočimi tremi tipi domačij z Dravskega polja, Slovenskih goric in Pohorja s Kozjakom. Pri predstavitvi nekdanjega življenja in dela, še posebno starih vinogradniških, poljedeljskih in sadjarskih kultur in živinoreje, bo odigrala osrednjo vlogo bližnja kmetijska šola.

V sodelovanju s Kartuzijo Pleterje, ki je želela na začetku devetdesetih let preusmeriti svojo informativno-prodajno službo stran od samostana, so na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto pripravili idejno zasnovo regionalnega muzeja na prostem. Vanj so že prenesli Kegljevičevo hišo iz bližnjega naselja Ostrog, stanovanjsko hišo iz Mihovega, kozolec toplar, svinjake in stranišče.

Stanovanjska hiša iz Mihovice v muzeju na prostem pri kartuziji Pleterje

Trenutno se še dodeluje detajlna vsebina med kartuzijo Pleterje in Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Slednji se je povezal z zavzetim domačinom, ki naj bi po končanem ustreznem šolanju v soglasju s kartuzijo in zavodom prevzel upravljanje muzeja in vodenje po njem.

Poleg problemov, ki so prisotni že ves čas izvajanja projekta Mreža regionalnih muzejev na prostem..., obstaja tudi nejasnost dolgoročnih programov posameznih muzejev na prostem in ponekod tudi še pomanjkanje potrebnih prostorskih dokumentov. Kar se tiče vsebinskih vprašanj, vsekakor najbolj pogrešamo pri načrtovanju posameznih muzejev na prostem težnje po celoviti predstavitvi življenja v pretek-

POMEMBNEJŠI VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

Irena Keršič, Mreža regionalnih muzejev na prostem v Sloveniji in ICOM-ova deklaracija o muzejih na prostem iz leta 1957, Etnolog 1 (LII), Ljubljana 1991, str. 227 - 234.

Zvezdana Koželj, Muzej na prostem kot skupni spomeniškovarstveni in muzejski problem, Varstvo spomenikov 28, Ljubljana 1986, str. 101 - 107.

Ista, Mreža regionalnih muzejev na prostem na Slovenskem, Etnolog 6 (LVII), Ljubljana 1996, str. 99 - 122.

Dušan Strgar, Ponovna postavitve lesene hiše Ostrog 26, Glasnik SED 32 / 2, Ljubljana 1992, str. 43 - 44.

Isti, Apnenik - Muzej na prostem, Po poteh ljudskega stavbarstva, Ljubljana 1994, str. 76 - 77.

losti, in to ne samo kmečkega prebivalstva, ampak, kolikor je seveda pač mogoče, tudi življenje vseh ostalih družbenih plasti na podeželju, kot npr. življenje v trgih, gradovih. Muzeje na prostem je potrebno povezati z neposrednim okoljem, v katerem se nahajajo (tako npr. zagovarjam potrebo po nedeljivi obravnavi Muzeja na prostem Rogatec od trškega okolja z gradom, veleposestva Račji dvor od prenesenih kmetij, gradu Brdo od nastajajoče vasi itn.)

Uspešno rešitev končne izvedbe in delovanja projekta Mreže regionalnih muzejev na prostem vidim zaenkrat le v okviru rednega delovanja Slovenskega etnografskega muzeja kot njegove dodatne dejavnosti, kar bi v mnogočem pomenilo tudi razrešitev nastalih problemov (kot npr. kadri, lastništvo, vsebina). Ta predlog še posebno utemeljuje vsebina 7. člena Deklaracije. Le strokovni nadzor Slovenskega etnografskega muzeja nad posebnimi strokovnimi organizacijami, ki bi upravljale z muzeji na prostem, bi bil lahko dolgoročno uspešen in strokovno poglobljen, a tak model muzejske organiziranosti pri nas še ni uveljavljen. Ustanovitev posebne, samostojne organizacije mimo Slovenskega etnografskega muzeja, ki bi upravljala z vsemi muzeji na prostem tako po strokovni, organizacijski in ne nazadnje tudi po logični plati, prav gotovo ne pride v poštev.

Če pogledamo že samo poglavitni vzrok za postavitve prvega muzeja na prostem, Skanska v Stockholmu na Švedskem, vidimo, da ga je osnoval Artur Hazelius zaradi dotedaj neustrezne običajne muzeološke predstavitve podeželske kulture in gospodarstva. Njegova ideja po muzejskem varstvu in predstavitvi lokalne in regionalne kulturne identitete je po več kot sto letih še vedno sodobna in se v zadnjem času v fazi političnega in gospodarskega združevanja Evrope še dodatno krepi.

Kegljevičeva hiša in hiša iz Mihovega tvorita jedro muzeja na prostem pri kartuziji Pleterje

MUZEJ NA PROSTEM PRI KARTUZIJI PLETERJE

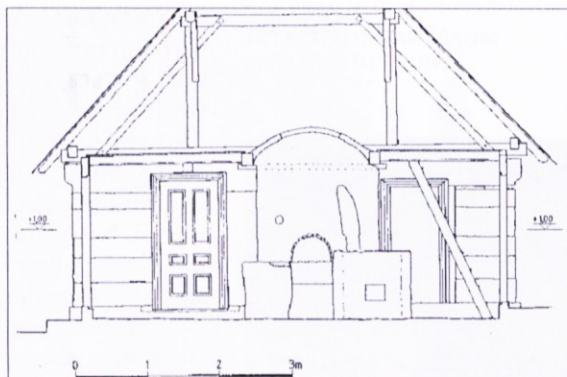
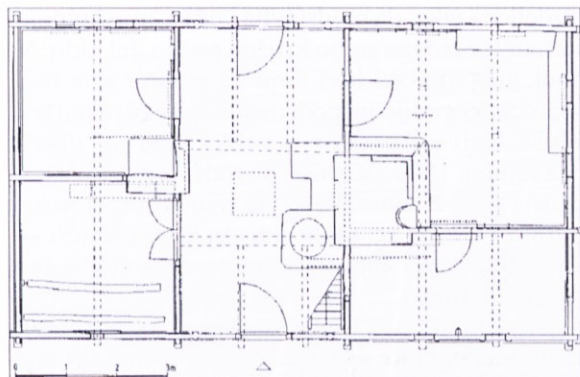
Okno z bogato obrobo na Kegljevičevi hiši

Razmišljanja o postavitvi stavbne dediščine pred kartuzijo Pleterje vodijo v leto 1984, ko je bila dokončana sanacija in prezentacija stare gotske cerkve. Takrat je ta cerkev postala dostopna obiskovalcem. Ob tem se je pojavilo vprašanje, kako ohraniti notranji mir samega samostana in seveda tudi problem parkirnih površin in sanitarij za obiskovalce. Kako to uspešno rešiti? Že takrat so začeli razmišljati o prenosu starih objektov, ki so prazni in za katere nobeden ne skrbi več, in tudi o turistični ponudbi v teh objektih. Skupna zamisel je bila, da bi to uredili na lokaciji pred drevoredom kartuzije. Zaradi obiskovalcev, ki so vedno številneje prihajali v kartuzijo, je bilo potrebno najprej urediti parkirišča in tako preprečiti avtomobilom dostop do samostana in porte.

Leta 1987 je samostan začel urejati parkirne površine. Istočasno sta Kartuzija Pleterje in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto podali pisno vlogo takratnemu Komiteju za družbeni razvoj občine Novo mesto za dopolnitev in spremembo planskih dokumentov. V vlogi je bila predlagana opredelitev, da se parcela pred samostanskim drevoredom uredi kot vstopni center, ki bi funkcionalno dopolnil samostanski kompleks. Vstopni center naj bi obsegal parkirne površine, sprejemni objekt, v katerem bi bila tudi prodaja spominkov, majhen lokal z zunanjimi sanitarijami in pokrita zavetišča ter muzejske objekte. Predvideno je bilo, da bi se predstavljali avtentični objekti etnološke dediščine in da bi tu lahko nastal tudi muzej na prostem ali skansen.

Kartuzija je želela prestaviti del svoje dodatne ponudbe izven samostanskih zidov, Zavod pa bi tako ohranil nekaj stavb, ki so bile namenjene propadu. Vendar takrat na to pobudo s strani Občine Novo mesto ni bilo odgovora in pri pripravi planskih dokumentov ni bila upoštevana. Ideja o muzeju na prostem je še naprej dozorevala. Razmišljanja in mnenja o izvedbi so bila različna. Pojavilo se je več možnosti, od postavitve in ohranjanja samo lesenih hiš in gospodarskih objektov na eni strani do prestavitve kakršnihkoli objektov dediščine, ki bi jih lahko prestavili in ohranili. Vsakakor se je pokazalo, da so potrebe po parkiriščih večje in da prostor pred drevoredom ne dopušča dovolj možnosti za izvedbo celotnega posega, kot je bil predlagan. Skupaj s kartuzijo Pleterje se je začelo razmišljati o travnatem platoju na nasprotni strani potoka kot možni lokaciji, kamor bi lahko prestavljali stare objekte in uredili sprejemni objekt. Dejstvo je, da je tudi ta parcela prostorsko omejena in stisnjena med Vratljanski potok in pleterski gozd, ki se dviga v pobočje. Po pripovedovanju so imeli menihi na tej parceli v preteklosti ribnike. Arheološka izkopavanja na tem prostoru pa so odkrila ostanke ognjišča iz 16. in 17. stoletja.

Na podlagi teh osnov in danih prostorskih možnosti smo se odločili, da na omenjeni lokaciji postavimo muzej na prostem in predstavimo značilno domačijo Šentjernejskega polja. V njen okvir smo želeli prestaviti leseno hišo in pripadajoče gospodarske objekte. Zavedali smo se, da ti objekti že na prvotni lokaciji ne služijo več svojemu namenu in da jim bo potrebno dati novo, t.i. muzejsko-izobraževalno vlogo. S prestavitvijo stavb smo želeli pokazati odnos med kmečko

Tloris Kegljevičeve hiše

Prečni prerez Kegljevičeve hiše
(Risala D. Gerič, dipl. ing. arh.)

hišo in gospodarskimi poslopji ob njej. Kozolec smo želeli postaviti tako, kot stoji na domačiji, torej odmaknjen od hiše in bližje travniku. Toplar je visoka stavba in praviloma s svojo višino prevladuje nad ostalimi objekti. Sestavni del domačije naj bi bili tudi leseni svinjaki in pod. Pri oblikovanju domačije in ureditvi okolja smo načrtovali prestaviti tudi objekt sprejemnice tako za potrebe muzeja na prostem kot obiskovalcev kartuzije. Odločili smo se za prestavitev stare kmečke hiše, saj bi se ta najbolje ujela z ostalimi stavbami. Ob tem smo razmišljali tudi o izvedbi zunanjih sanitarij, ki bi se s svojim zunanjim videzom ravno tako morale ujeti z ambientom domačije, vzporedno pa bi notranja ureditev morala ustrezati sodobnim potrebam. Prostor med stavbami naj bi zavzemalo večje dvorišče, ki je povezovalna in komunikacijska točka vsake domačije.

Pripravljati smo začeli tudi idejni načrt muzeja na prostem, v katerem smo okvirno določili objekte, ki jih potrebujemo, in načelno opredelili njihovo namembnost. Zastavili smo si cilj, pri tem pa nismo pozabili, da smo pri samem izboru objektov v veliki meri odvisni tudi od ponudbe in pogojev terena. Med tem časom je samostan Pleterje kupil Kegljevičevo hišo v Ostrogu, ki je bila že takrat zaradi svojih kvalitiet ovrednotena kot kulturni spomenik. Na pritiske nekdanjega lastnika, ki je hotel hišo čim prej odstraniti in pripraviti lokacijo za novo, smo morali jeseni 1990 predčasno prestaviti izbrano hišo na že določeno lokacijo muzeja na prostem.

Kegljevičeva hiša ima pravokoten tloris in je sestavljena iz žaganih in tesanih hrastovih brun. Je pritlična in ni ometana. Okna so lesena in dvokrilna, samo klet ima zračno lino, ki se zapira na "zapah". Hiša ima dvokapno streho, kjer se sleme na obeh straneh zaključuje s čopom. Obe zatrepni strani (svisli) sta obiti s pokončnimi deskami.

Kegljevičeva hiša v Ostrogu pred prestavitvijo

Na novi lokaciji v muzeju na prostem pri kartuziji Pleterje

Vrata v "hišo" v Kegljevičevi hiši

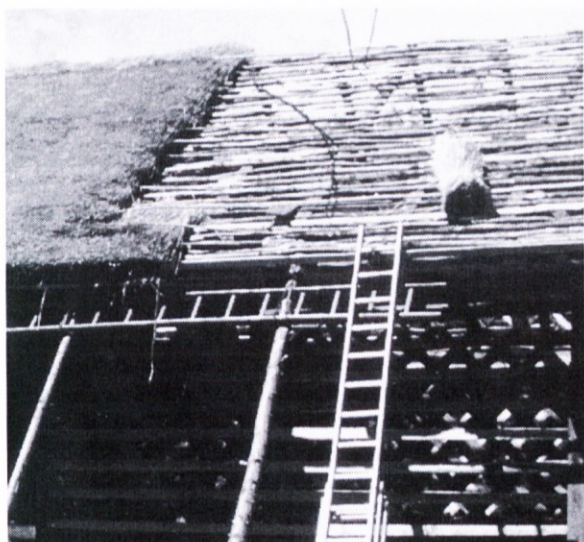
Notranjost hiše je razdeljena tako, da predstavlja veža s črno kuhinjo osrednji prostor, v katerem sta zidana samo krušna peč in del zidu. V veži je velik pleten obok ali "šija", ki lovi dim. Ta prostor ima tudi dvoje vrat in lesene stopnice, ki vodijo na podstrešje. Iz veže je možen dostop v vsak prostor hiše. Največji prostor je velika soba ali "hiša". Nad njenim vhodom je letnica 1833. V "hiši" je tudi v celoti ohranjena in obnovljena krušna peč. Zraven "hiše" je manjši prostor oz. kamra. Na nasprotni strani veže sta še mala soba in klet, v kateri so tla iz zbite gline. Nad obokom črne kuhinje je lesen zaboj ali "nebesa", kjer se je dimilo in sušilo meso.

Pri postavljanju hiše smo ohranili vsa bruna, medtem ko smo morali stara okna skoraj v celoti zamenjati z novimi. Zaradi slabega stanja smo morali v celoti zamenjati tudi deske na svislih. Nasprotno pa smo strešni konstrukciji vrnili stare "špirovce" in zamenjali late s preklami. Odstranili smo tudi neustrezno cementno kritino in streho prekrili s slamo. Dimnika oz. lesenega zračnika nismo obnavljali, ker ga tudi prej ni bilo. Kegljevičevo hišo smo v celoti sestavili spomladi 1991. leta in je namenjena muzejski ter izobraževalni dejavnosti. Hiša je zaščiten kot etnološki spomenik z odlokom, ki je izšel v 38. številki Uradnega lista Republike Slovenije leta 1992.

Naslednje leto smo uspeli skupaj s kartuzijo odkupiti delno ohranjeno Baničevo hišo iz Mihovega 16 in jo prestaviti na lokacijo muzeja na prostem. Njen lastnik si je že zgradil novo hišo in je želel staro odstraniti. Čeprav lesena in pritlična hiša ni bila ohranjena v celoti, je s svojim zunanjim videzom ustrezala potrebam sprejemne stavbe. Na podlagi posnetka obstoječega stanja in pripovedovanja domačinov smo ugotovili nekdanjo dolžino hiše in obliko strehe. Pri ponovnem sestavljanju smo hišo obnovili v nekdanji velikosti. Tako smo dobili nadkrit prostor, ki bo namenjen dodatnim potrebam sprejemnice. Hiša je pravokotnega tlorisa, v celoti lesena in sestavljena iz bukovih brun. Pri ponovni postavitvi smo zamenjali lesena okna. Na strešni konstrukciji smo zamenjali late s preklami in povrnili prejšnjo slamnato kritino. Tudi ta streha ima čop na obeh straneh slemena. Notranjost hiše smo delno ohranili, delno pa prilagodili novi vlogi, tako da bo obstoječi prostor lahko uporaben za potrebe sprejemnice za obiskovalce muzeja na prostem kot tudi samostana. V hiši načrtujemo predstaviti tudi domačo obrt, ki je razširjena v tem delu Dolenjske, predvsem lončarstvo in pletarstvo, ter ponuditi te izdelke tudi kot spomenek. Menimo, da bo objekt sprejemnice lahko namenjen tudi predstavitev drugih obrti in rokodelskih spretnosti. Načrtujemo, da bo lahko stavba sprejemnice tudi pomembna informacijska točka tega območja.

Tretji objekt, ki smo ga prenesli na lokacijo muzeja na prostem, je kozolec toplar iz Ločne v Novem mestu. Ta poseg smo izvedli leta 1996. Kozolec je bil pred tem že večkrat prenesen in popravljan. Kozolec na dva okna smo postavili tako, da je z gankom in stopnicami obrnjen na dvoriščno stran. Obnovili smo srce kozolca in zamenjali celoten pod. Salonitne plošče, ki so bile na strehi, smo zamenjali s slamnato kritino. Kozolcu bomo delno poskušali vrniti nekdanjo vlogo. Prostor pod njim bo namenjen obiskovalcem.

V novembru leta 1997 smo iz bližnje vasi Javorovica prenesli lesene svinjake. Zaradi dotrajanosti smo zamenjali talne lege in namesto salonitne kritine pokrili streho s slamnato. Svinjaki so v muzeju na pros-

Levo: Prekrivanje kozolca s slamo v muzeju na prostem pri kartuziji Pleterje

Desno: Toplar v muzeju na prostem

Spodaj: Svinjaki so že postavljeni

Vse fotografije in risbe so iz arhiva in dokumentacije Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto; foto: Drago Strgar in Bojan Radvič

tem postavljeni kot sestavni del domačije in pričajo o svoji nekdanji gospodarski namembnosti.

Konec leta 1997 smo na podlagi izdelanega projekta začeli graditi zunanje sanitarije na lokaciji, kjer je bilo predhodno izvedeno arheološko zaščitno izkopavanje. Obstoječo jamo smo izkoristili tako, da smo v njej zgradili nepropustno greznico, nad njo pa postavili stranišča. Njihov zunanji videz smo prilagodili nekdanjim straniščem "na štr'bunk".

V projektu muzeja na prostem, kjer želimo prikazati domačijo tega območja, bomo poleg že obstoječih stavb postavili še en gospodarski objekt in s tem zaokrožili število stavb domačije. Ob tem bo potrebno urediti še dostop do domačije, majhen vrt ob Kegljevičevi hiši in zasaditi nekaj sadnih dreves. Muzej na prostem še ni urejen v celoti, vendar kljub temu že razmišljamo o prezentaciji obstoječega stanja. Menimo, da bo lahko ustrezen upravnik poskrbel tako za objekte kot za obiskovalce muzeja na prostem in kartuzije Pleterje.

VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

Informatorka Špelka Valentinčič - Jurkovič, d.i.a., konservatorica - arhitektka, vodila je sanacijska in prezentacijska dela stare gotske cerkve v kartuziji Pleterje.

Uroš Bavec, Arheološko najdišče Pleterje - zakladnica črepinj, Od antičnega vrča do majolke, Novo mesto 1996, str. 137 - 153.

Svinjaki so že postavljeni

Borut Peterlin

IDENTITETA

Marinka
Dražumerič

KARKOLI SEM POČELA, JE TO MOJA DUŠA

Pogovor z arhitektko konservatorko Špelko Valentinčič
Jurkovič

Špelka Valentinčič Jurkovič

Poletno zaspana Ljubljana sredi sončne nedelje. Velika dvanadstropna hiša v bližini znamenite Vurnikove telovadnice na Taboru. Zvonec. Mladostno poskočni koraki po stopnicah. Belina las, ki jo še poudarjajo modra oblačila. Vesel pozdrav in hudournik besed v dobrodošlico. Hoja navzgor po širokem stopnišču, pogled skozi okno na dvorišče, sredi katerega raste ogromna magnolija, tik pod oknom pa na marelici zorijo svetlooranžni plodovi. Na robu dvorišča bujni grmi cvetočih hortenzij. Nekaj teh razkošnih cvetov je tudi v kristalni vazi na pisalni mizi pod oknom meščanske sprejemnice.

V prvem nadstropju široko odprta vrata. Na obešalniku v veži oprema za jezdenje, v kotu za vrati pa strumno postavljeni do visokega leska zloženi jahalni škornji.

V svetli sprejemnici polno spominov: na steni velika Jakčeva slika Kostanjevice, poklonjena "dohtarci za gradove". Boljkova kipca: pes z lepo ovratnico in konj, ki ju je umetnik poklonil Špelki Valentinčič v zahvalo za lepo obnovljene prostore v kostanjeviškem gradu, v katerih je dobila svoje mesto njegova stalna zbirka male plastike. Na dosegu roke številna priznanja in nagrade za dobro opravljeno delo. Pa ne samo pri obnovi kulturne dediščine. Tudi za spodbujanje zametkov konjeniškega športa pri nas.

Iz Špelke Valentinčič lije plaz besed. O tem, da je prvi Valentinčič, Johan, prišel v Ljubljano leta 1869 iz Podgorice pri Šmarju na Dolenjskem in na Rebri ob vznožju grajskega griča kupil in preuredil hišo. V tej hiši je bila rojena tudi ona in pri krstu dobila kar troje imen: Špelka Ana Stana. Ana po prababici Valentinčič, Stana po mami. Da ima kar tri "uradna" imena, se je zavedla šele, ko je lani po pokojnem možu, prof. dr. Jožetu Jurkoviču, dobila mrliški list.

Oče, prof. Janez Valentinčič, je bil arhitekt, asistent pri Plečniku, vendar je ni nikoli silil v študij arhitekture. Tudi sama je hodila v Plečnikov seminar, a zaradi tega, ker je bila Valentinčičeva, ni nikoli imela nobenih težav. Na oddelku za arhitekturo Tehnične fakultete v Ljubljani je 23. novembra 1956 diplomirala pri prof. Plečniku. Je edini "otrok" iz druge generacije študentov pri prof. Plečniku. Od 1. januarja do 31. decembra 1957 je bila uslužbenka Dolenjskega muzeja v Novem mestu za delo na gradu Otočec, ko je bila sprejeta v državno službo na Zavod za spomeniško varstvo SRS v Ljubljani in nadaljevala z delom na Otočcu in Kostanjevici. Novembra leta 1958 je naredila strokovni izpit. Od 15. oktobra 1963 do upokojitve leta 1992 je službovala na ljubljanskem Zavodu za spomeniško varstvo kot arhitektka - konservatorka.

Pred cerkvijo na Kamnem vrhu 29.
julija 1997

- *Kako ste se srečali s spomeniško službo, ki je neizbrisno zaznamovala vse vaše življenje in delo?*

“Začetki mojega udejstvovanja na področju spomeniškega varstva so bili že v študentskih letih. Povezani so s pozidavo med drugo vojno ob bombardiranju porušenega prezbiterija cerkve v Šmarju - Sap. Takrat sem prvič spoznala spomeniško službo in to dr. Komelja. Dr. Zadnikar še danes pravi, da se me spominja, kako sem iskala prof. Komelja. Takrat je bil v Šmarju za župnika gospod Sladič, ki je poznal očeta še iz Mokronoga. Zato se je obrnil nanj, da bi napravil načrte za pozidavo. Toda oče je rekel: ‘Tukaj ne bomo uspeli, vsaj diplomirani arhitekt ne.’ ‘Pa da bi vsaj nekdo kaj narisal.’ ‘Pa dajte moji hčeri...’ Tako sem zajadrala v spomeniške vode. To je bilo okoli leta 1954. Kot zrela konservatorica pa sem vodila obnovo turnčka, stolpa, v delno ohranjenem protiturškem obzidju ob šmarski cerkvi.”

Toda na Šmarje so vezani tudi spomini na otroške poletne počitnice, na sprehode s psom na Magdalensko goro - “me ni bilo strah same”. Na stričeve zgodbe o vojvodinji Meklenburški, ki je bila Windischgrätzova iz Bogenšperka in je v začetku našega stoletja izkopavala na Magdalenski gori in v času izkopavanj živela v turnčku taborskega obzidja ob šmarski cerkvi. “Ta prafara je zakoreninjena v meni in tudi stara Ljubljana. Spomeniško varstvo je tako prišlo samo po sebi.”

- *Kot arhitektka - konservatorica ste trideset let vodili obnovo številnih med drugo svetovno vojno požganih dolenskih gradov. Ste imeli pri tem kaj težav?*

“Pri tem smo se srečevali z nešteti težavami, tudi razumevanja za obnovo gradov ni bilo vedno dovolj, pa vendar smo uspeli zanamcem ohraniti številne objekte naše zgodovine, ki se tako enkratno vključujejo v dolensko krajino. Naš največji problem je bilo pridobivanje finančnih sredstev, ker ni šlo samo za financiranje kulturnih skupnosti, temveč za pridobivanje iz lokalnih virov, največkrat v materialu. Vsak grad se je v preteklosti vzdrževal iz pripadajočih gozdnih in kmetijskih površin. Ker pa so bile te površine gradovom odtujene, bi moral tisti, ki izrablja površine določenega spomenika, prispevati tudi del sredstev za njegovo ohranitev.”

- *Na kakšnih osnovah ste se lotevali obnove dolenskih gradov?*

“Na osnovi proučevanja danih spomeniških kvalitet in želja uporabnika spomenika, bodisi da je bil grad po obnovi namenjen kulturni dejavnosti ali pa je doživel funkcionalno preobrazbo v turistični objekt. Kadar je šlo za funkcionalno preobrazbo spomeniškega objekta, pa so nastajale težave pri ohranjanju ravnovesja med historičnimi in estetskimi vrednotami spomenika in funkcionalnimi zahtevami nove namembnosti. Moja prednost kot arhitektke konservatorice, da ne rečem odlika, je bila, da sem objekt dokumentirala, pripravila program in projekt, tudi detajle, za njegovo obnovo in jo tudi izvedla. To pa ne bi bilo mogoče brez sodelovanja statika inž. Stojana Ribnikarja in zavodove gradbene skupine pod vodstvom delovodje Lojzeta Mirtiča. Samo z lastno gradbeno skupino, ki smo jo sami vzgojili, je bilo sploh mogoče delati.

Ena stvar pa je bila zame vedno pomembna. Kamor koli sem prišla, sem začela z okolico spomenika, ker je bilo moje stališče, da je grad v svojem okolju kulturna dominantna, ki je v svojih dimenzijah v

Na poti proti gradu Hmeljnik januarja leta 1957

S prof. Jankom Jarcem, mag. Borisom Andrijaničem in Božidarjem Jakcem pred gradom Otočec 6. oktobra 1957

harmoničnem soglasju s svojimi pokrajinskimi elementi. Da bi ohranili ambientalno ravnotežje, smo prostor spomenika delili na dve območji: na ožje, v katerega sodi neposredno okolje gradu, in širše območje, to je njegov vizualni okvir. Za varovanje nedotakljivega prostora spomenika sem se zavzemala pri gradovih Mokrice, Prežek, Stari grad, Hmeljnik, ki ima za svoje vedutno območje tudi dolino reke Krke. Pri gradu Otočec sta njegovo območje že varovala prof. Piskernikova in prof. Jeglič. Z varovanjem vedutnega območja sem nadaljevala pri naselbinskem kompleksu Kostel, pri ortneškem starem gradu, pri Turjaku s cerkvijo sv. Ahaca. Pri varovanju okolice kulturnega spomenika sem vedno sodelovala z inž. Ogorevcem, ki je z veseljem sodeloval kot strokovnjak.

V šentruperški dolini se ožja varovana območja posameznih spomenikov prelivajo drugo v drugega: naselje Šentrupert, Vesela gora s Kalvarijo in grad Škrljevo. Podobno je tudi pri kostanjeviškem gradu, kjer se vizualno območje spomenika zliva z ožjim okoljem drugih kulturnih spomenikov, cerkva na Vodenicah in Slinovicah. Zaradi tega smo v Kostanjevici uspeli preprečiti umestitev golf igrišča v zeleno okolje nekdanjega samostana.

Tudi samostanski kompleks kartuzije Pleterje je neločljivo povezan z naravnim okvirom, specifično dolenskim. Pri tem niso toliko pomembne vedute, ki vodijo iz kartuzije kot glavnega centra, temveč predvsem vedute, ki se koncentrirajo z vseh okoliških točk, ki kartuzijo obkrožajo. V nasprotju z večino drugih zaščitenih objektov ima kartuzija specifično lego, tako da je ožji zaščiteni pas identičen s širšim perceptualnim območjem.

Prizadevanja za ohranitev vizualnega spomeniškega območja pa so bila včasih zelo neprijetna, predvsem v šentruperški dolini in posebej še takrat, ko je hotel kdo tam imeti vikend. Kakšna stvar pa je le uspela, da smo jo zadržali. Tako smo ohranili hmeljniški predel in kar dobro tudi Kostanjevico.”

- Kako pa ste se kot človek živeli v dolensko pokrajino in njene ljudi?

“Kot človek sem vedno imela vpliv na okolje, bila sem njegov sestavni del. Bila sem domača, name niso gledali kot na tujko. Prišla sem v razvaline in tam živela. Na Otočcu so me otroci klicali kar gospa Ajasova, po mojem psu, ki so ga vsi poznali. Bil je čuvaj, zato pa sem lahko bila tam tako mirna, saj drugače ne bi bila. Ajas je bil kot član delovne ekipe. Nisem se nikoli prerekala. Je pa res, da sem imela toliko svobode, da se mi ni bilo treba. Lado Smrekar v Kostanjevici sploh pomislil ni, da bi bilo kaj drugače, kot sem rekla. Ko govorite, kaj je treba napraviti, je to toliko vredno, kot pokaže izvedba. Zato mi ni bilo težko pridobiti zaupanja Janka Jarca, Borisa Andrijaniča, Čorta Pirkoviča, Jožeta Zamljena, Lada Smrekarja... Hvaležna sem usodi, da mi je dala ljudi, ki so mi zaupali. Da tako dobro poznam Dolenjsko, se moram zahvaliti prof. Janku Jarcu in Božidarju Jakcu. Ko sem bila na terenu, sta nenadoma prišla na obisk, me temeljito izprašala, izvedela vse o tem, kje sem bila in kaj sem delala, nato pa me vzela s sabo na kakšen ogled. Ti ljudje so me vodili po Dolenjski, da sem lahko spoznala te kraje. Ogromno so mi povedali. Na Dolenjskem sem začela, zorela in dozorela.”

Marinka Dražumerič
KARKOLI SEM POČELA, TO JE
MOJA DUŠA
Pogovor s Špelko Valentinčič
Jurkovič

Grad Otočec oktobra 1957

V Šentjerneju s p. Cirilom, prokuratorjem pleterske kartuzije, in šentjernejskim župnikom

spomeniškega gradiva, prof. Marjanom Mušičem, dr. Ivanom Komeljem, pri kartuziji Pleterje tudi z dr. Marijanom Zadnikarjem. Kakšno je bilo vaše sodelovanje?

“Profesor Mušič me je pripeljal na Dolenjsko, dr. Drago Komelj pa v Kostanjevico, saj je bil duša njene obnove. Tako kot pravi dr. Zadnikar, da se je v Stični sončil v senci prof. Mušiča, sem se jaz sončila v senci umetnostnih zgodovinarjev. Profesor Mušič je bil namreč po svojem prepričanju raziskovalec, arhitekt, konservator in umetnostni zgodovinar, ni bil projektant. Ni bil arhitekt, ki bi idejo, ki jo je videl, tudi narisal. Za to je potreboval zanesljive sodelavce, ki jih je briljantno vodil. Od mene je na Otočcu pričakoval, da bom vodila obnovo in dokumentacijo. Na njeni osnovi naj bi pripravili projekte, ki jih je takrat risala arhitektka Detonijeva, prof. Mušič pa je pripravil smernice. Profesor Mušič je vedno skiciral. Drugi so fotografirali, on pa je risal. Ti ljudje, tudi moj oče in prof. Kobe, so znali risati. Odlično so poznali opisno geometrijo, saj so prišli iz realke.

Pri obnovi gotske cerkve v Pleterjah sem odlično sodelovala s slikarjem konservatorjem Ivanom Bogovčičem, ki je kot človek sila previden pri restavratorskih odločitvah. Od restavratorjev sem z njim največ naredila in se od njega tudi učila.

Izredno sem cenila dr. Komelja kot odličnega poznavalca dolenskih gradov in gotske arhitekture. Za Šentrupert sem vedno govorila, da je bil pri cerkvi najprej pozidan stolp kot samostojna arhitektura, zato je tudi cerkvena os zalomljena, in šele nato cerkev. Pa se Drago s tem ni nikoli strinjal. Toda ne prof. Mušič, ne dr. Komelj, ne dr. Zadnikar mi v konservatorski stroki žal niso bili mentorji. Zorela in dozorela sem pri praktičnem delu. Pri svojem delu sem imela srečo, da me ni nihče usmerjal. Pa tudi takšen človek nisem, da bi se dala vplivati. Mi smo se dogovorili in to tudi naredili. Moj oče je vedno govoril: Razmisli in naredi.”

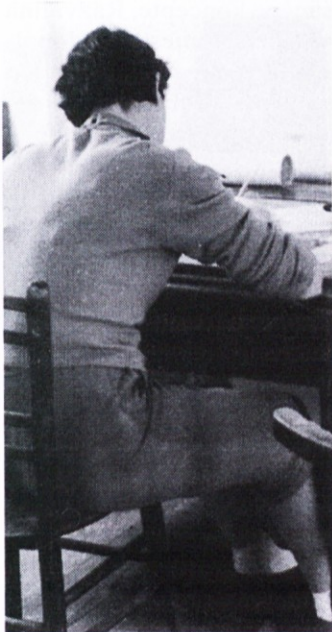
- Kako so vaše izredno razgibano konservatorsko delo, povezano z bivanjem na terenu daleč od pisalne mize, sprejeli vaši nadrejeni?

“Moj prvi ravnatelj je bil prof. Janko Jarc v Dolenjskem muzeju v Novem mestu, na ljubljanskem zavodu pa arhitekt Vlasto Kopač in za njim arhitekt Oton Jugovec, nato pa pravnik Aleksander Bassin in tik pred upokojitvijo umetnostni zgodovinar Janez Kromar. Prvi trije so mi dali možnost absolutno svobodnega konservatorskega dela. To je bilo zame izredno pomembno. Nikdar niso spraševali: Kaj se pa greš? Zakaj pa je to potrebno dajati v program? Popolnoma so mi zaupali. Sem takšna, da če je kaj narobe, bom to priznala, nikoli pa ne potvarjam in ne sprenevedam. Je pa res tudi to, da je bilo delo opravljeno, kadarkoli so prišli.”

- Kot arhitektka - konservatorica ste od vsega začetka sodelovali pri obnovitvenih delih na gradu Otočec, ki je bil med drugo svetovno vojno porušen, škodo pa je utrpel tudi kasneje, ker je bil prepuščen propadanju in je počasi postajal razvalina. Kdaj se je začela njegova obnova?

“Obnovitvena dela na gradu Otočec so se začela pod vodstvom in po načrtih prof. inž. arh. Marjana Mušiča leta 1957 brez določenega gradbenega programa. Z gradnjo avtomobilske ceste Ljubljana - Zagreb pa je postalo jasno, da bo doživel preobrazbo v turistično gostinski objekt. Funkcionalna preobrazba spomenika je morala biti v

Marinka Dražumerič
KARKOLI SEM POČELA, TO JE
MOJA DUŠA
Pogovor s Špelko Valentinčič
Jurkovič

Za delovno mizo na gradu Otočec 7. oktobra 1957

S kolegico Alenko Kham v seminarju na oddelku za arhitekturo

soglasju z zahtevami konservatorskega programa, ki se je omejil na nekaj načel. Ko je bil objekt že v funkciji, so se pokazale potrebe po ureditvi grajskih ambientov. Najprej smo preuredili hotel, nato pa smo se lotili ureditve restavracijskih prostorov. Želeli smo ohraniti kulturnozgodovinski in estetski značaj, zato smo interiere obravnavali stilno. Otočec je največji uspeh doživel za časa direktorja Jožeta Lampreta, za katerim je stal celoten kolektiv. Z njim sem lahko enkratno sodelovala. Vseskozi pa smo spremljali tudi posege v okolico gradu, ki je z gradom neločljivo povezana celota, in to ne samo na otoku, temveč tudi na bregovih reke Krke vse do sosednje Struge.”

- *V tesnem sodelovanju s tovarno zdravil Krka, lastnico Starega gradu, ste pričeli tudi z obnovo tega gradu. Toda za razliko od ostalih je bil Stari grad med prvimi prekrit z novimi strehami, ki so preprečile njegov razpad. Kaj vam je še uspelo napraviti?*

“Na podlagi meritev in nujnih sanacijskih del so bili odkriti detajli, ki so pripomogli k spoznavanju razširitev grajske arhitekturne zasnove in k potrditvi že znanih konstant. Izdelana je bila dokumentacija stanja spomenika in dane smernice za rekonstrukcijo grajske celote in izrabo tlorisnih površin za potrebe imetnika spomenika. Na objektu je bila tudi v celoti opravljena konsolidacija. Izdelan je bil elaborat za funkcionalno preobrazbo spomenika v muzejsko-turistični objekt. Opozarjam pa, da je predmet spomeniškega varstva ves kompleks Starega gradu, ker šele širši naravni okvir daje polno vsebino osrednjemu objektu - gradu. Zaščita spomeniškega kompleksa gradu zavezuje imetnika kulturnega spomenika na parcelah zaščitenega območja h gospodarjenju, ki mora biti v skladu s spomeniškovarstvenimi zahtevami.”

- *Krka vas je kot arhitektko konservatorko povabila tudi k preureditvi zdraviliškega in topliškega doma v Dolenjskih Toplicah. Kje vse ste sodelovali?*

“Pred dvajsetimi leti sem preoblikovala po drugi vojni osiromašeno fasado kopališkega doma v ambientalno bolj primerno klasicistično podobo z vsemi detajli. V zdraviliškem domu sem uredila stilne interiere v restavracijskem delu. Tu je pri slikarsko konservatorskih delih sodeloval France Kokalj. Žal pa poslikave niso dokončane.”

- *Izgradnja avtomobilske ceste Ljubljana - Zagreb leta 1958, ob kateri se je odpirala do tedaj manj znana dolenjska pokrajina, je spodbudila pričetek obnove razvalin gradu Hmeljnik. Čemu ste pri tem posvetili največ pozornosti?*

“Razvaline gradu Hmeljnik na dominantnem položaju nad takrat novo avtomobilsko cesto so zaradi tega tudi postale zanimive za ohranitev. Med vojno je grad pogorel, po vojni pa so ga celo minirali in pri tem uničili dvoriščno arhitekturo in statično ogrozili romansko obodno zidovje. Zaradi tega sem s prof. Jarcem celo hodila po sodišču. Leta 1958 sem dokumentarno grad že merila. Konsolidacijski posegi so bili usmerjeni v sanacijo stavbe v spomeniškem smislu, da bo ohranjen romanski kastelni tip, torej ohranitev grajske arhitekture v celoti. Pri sanaciji smo in situ ohranili dragocene spomeniške sestavine, kot na primer gotska okna v severnem nadzidanem traktu. Spomeniško dokumentacijo smo izpopolnili z novimi detajli, ki so pomagali pri nadaljnjem proučevanju spomenika.”

Marinka Dražumerič
KARKOLI SEM POČELA, TO JE
MOJA DUŠA
Pogovor s Špelko Valentinčič
Jurkovič

Na Starem gradu s čuvajem Ajasom,
ki so ga vsi poznali - 18. maja 1958

Na Klevevžu julija 1958

NAŠ GOST
Rast 4 / 1998

- *Z vsa energijo ste vodili tudi obnovo razvalin gradu Soteska. Pri tem pa ni šlo vedno vse gladko. Kaj se je zgodilo, ko ste kot konservatorica prvič prišli na grad?*

“V razvoju dolenjskih gradov predstavlja Soteska tisto arhitekturo, ki je zavestno prekinila s srednjeveško tradicijo in je bila povsem na novo koncipirana, kljub navezavi na renesančne koncepte. Razvalina gradu v obliki ravninskega dvorca predstavlja nenadomestljivo dopolnilo v dolini Krke. Toda obnova Soteske je bila vedno težka stvar. Ko sem prvič prišla na grad, je na dvorišču gradu stal drobilec za kamene. Ko sem rekla delavcem, da naj nehajo, so se mi smejali. In ko je prišel miličnik, mi je rekel: ‘Tovarišica, prosim vas, da odidete čez vrata ven.’ In tovarišica je odšla. Pisala sem tudi zapisnik v komisiji, ki je odločala o usodi razvalin. Ta je sprejela sklep, da se grad do tal poruši. Zapisnik naj bi člani komisije podpisali v Dolenjskih Toplicah, vendar se ga ni nikoli podpisalo in tudi Soteska se ni porušila.”

- *Obnova Soteske pa se ni pričela pri grajskih razvalinah, ampak na Hudičevem turnu. Zakaj?*

“Zaradi tega, ker mu je pretila izraba za vikend. Pri odstranjevanju kasnejših predelnih zidov pa smo naleteli na Almanachovo slikarjijo, ki še čaka na restavriranje, le streho smo uspeli prekriti s skodlami. S konsolidacijskimi deli na grajski razvalini smo pričeli leta 1970, in sicer na vhodnem traktu z vhodnim stolpom in grajsko kapelo.”

- *Daljnega leta 1962 ste pričeli z vodenjem obnove razvalin gradu Žužemberk. Koliko zastavljenega ste izpeljali?*

“Razvaline žužemberškega gradu ponazarjajo sklenjen stavbni razvoj od srednjega veka v zgodnji barok. Na zunaj je grad danes renesančna trdnjava z obodnim zidovjem in z okroglimi stolpi. Pomen arhitekture tega gradu je tudi v urbanistični vlogi gradu v podobi naselja in pokrajini reke Krke. Glede na podane ugotovitve je potrebno ohraniti grajsko arhitekturo v vsej razsežnosti. Pod mojim nadzorom so bili konsolidirani štirje obrambni stolpi in prekriti s strehami, sanirano je bilo obodno zidovje proti trgu in prezentirana fasada s štukaturo, ki je omilila trdnjavski videz gradu. V severovzhodnem ogelnem stolpu proti trgu, ki je bil prvi pozidan na novo in pred porušenjem opremljen s štukaturo, smo predvideli ureditev lokalne NOB zbirke, v drugih prostorih gradu pa turistično namembnost.”

- *Kot arhitektka - konservatorica ste bili odgovorni za vse obnove dolenjskih gradov. Med njimi tudi za grad Prežek. Kako daleč ste prišli z njegovo obnovo?*

“Poleg graščinske arhitekture, ki ima kvalitete predvsem v masi stavbe v zvezi z okoljem, ostankom drevoreda in graščinskega parka, je Prežek literarno in kulturno ozemlje, ker je s Smoletom zahajal v graščino France Prešeren. Grad je bil med vojno požgan, po vojni pa prekrit z novo streho, vendar brez predhodno opravljenih konsolidacijskih posegov na nosilnih zidovih. Z meritvami graščine, sanacijskimi projekti in dokumentiranjem arhitekturnih detajlov smo pripravili dokumentacijo. Tudi za sanacijo v obliki učvrstitve nosilnih notranjih zidov, ki pa je nismo mogli dokončati, ker je prenehalo financiranje. Graščina namreč ni bila uvrščena med najpomembnejše spomenike Slovenije.”

- *Vaš delovni teren je segel tudi v Belo krajino. Med drugo sve-*

Marinka Dražumerič
KARKOLI SEM POČELA, TO JE
MOJA DUŠA
Pogovor s Špelko Valentinčič
Jurkovič

Z Jožetom Zamljenom julija 1958

V Ljubljani

NAŠ GOST
Rast 4 / 1998

381

točno vojno požganemu gradu Pobrežje pri Adlešičih je v petdesetih letih grozilo, da bodo njegove ruševine popolnoma odstranili. Kako se je na to odzvala spomeniška služba?

“Spomeniški službi je leta 1959 uspelo preprečiti celotno porušenje gradu Pobrežje, ko je prepričala ljudski odbor v Črnomlju, da je občina preostale ruševine gradu odkupila za vrednost gradbenega materiala. Leta 1973 so bila opravljena večja očiščevalna in zavarovalna dela na četverkotnem stolpu z ohranjenim vhodnim portalom. Sanirali smo obok iz lehnjaka, ga razbremenili in izdelali povezovalne horizontalne vezi in po odstranitvi propadlega obodnega zidovja opravili ponovno pozidavo. V naslednjih letih smo imeli v programu sanacijo stolpa, ki je bil med vojno spremenjen v partizansko kovačnico. Z deli nismo nadaljevali, ker v občini Črnomelj grad ni bil uvrščen med prioritete spomenike, kljub odobreni republiški soparticipaciji. Vedno pa sem si predstavljala, da bi znotraj obzidanega grajskega zemljišča uredili kamp s šotori. Tako bi simbolično oblikovali vojaški tabor, saj je bil grad pozidan kot izrazito utrdbeno postojanka proti Turkom. V obnovljenih stavbah grajskega jedra pa bi lahko namestili spremljevalne potrebe.”

- Podobno zasnovi kot grad Pobrežje, kjer se je znotraj grajskega obzidja razvil trg, je imel grad Kostel, razvaljen že v začetku 19. stoletja. Tudi tu ste začeli z očiščevalnimi in obnovitvenimi deli. Zakaj?

“Naselbinski kompleks Kostel, v katerem ljudje še živijo, je zaradi izrednega položaja na vrhu hriba postal zanimiva turistična točka, ki zasluži revitalizacijo. Prva zavarovalna, sanacijska in prezentacijska dela so se pričela v sedemdesetih letih s situacijskim posnetkom grajskega kompleksa. Z obnovitvenimi deli smo pričeli na jugovzhodnem stolpu, sočasno smo sanirali oporni zid. Sanirali in dokončno smo uredili tudi cerkev sv. Treh kraljev. Za Kostel je prof. Jarc vedno dejal: ‘Tisti del Bele krajine, ki se imenuje Kostelsko’. Iz Colnarjev pri Kostelu tudi izhaja rod Jurkovičev, saj je bil od tam doma moj tast Jože Jurkovič, dijak novomeške gimnazije v šolskem letu 1909/10. Tudi zaradi tega sem se na Kostelskem dobro počutila.”

- Od vsega začetka ste vodili tudi obnovo v bojih med drugo svetovno vojno požganega gradu Turjak. Kako daleč ste prišli z njo?

“Obnova gradu Turjak teče kontinuirano že od leta 1962. V tem času je bil grad v celoti prekrit z novimi strehami, obodno nosilno zidovje je bilo sanirano v celoti, postopno se je izvajala horizontalna povezava zidovja z vmesnimi stropnimi konstrukcijami, prezentirani sta bili stara in nova grajska kapela. Imeli smo v načrtu, da bo grad po obnovitvi urejen kot muzej, postal pa naj bi tudi turistični objekt. Muzejski del naj bi prikazal vlogo gradu skozi najpomembnejša zgodovinska obdobja, in sicer: obdobje turških vpadov na naše ozemlje, obdobje protestantizma in obdobje NOB.”

- Za razliko od večine dolenjskih gradov, ki so konec druge svetovne vojne pričakali v razvalinah, je grad Mokrice ostal nepoškodovan. Dobil pa je novo, hotelsko namembnost. Kako je bilo pri pripravi dokumentacije za preureditev njegove notranjščine?

“V pomanjkanju zgodovinske dokumentacije smo bili navezani le na Valvasorjevo pričevanje v Slavi vojvodine Kranjske, vse ostalo pa je temeljilo na izsledkih proučevanja gradiva, konstrukcij, arhitek-

Na Starem gradu z Jožo Miklič

Na hipodromu v Ljubljani maja 1957

turnih in likovnih elementov same grajske stavbe. Z meritvami gradu, ki so tudi omogočile študij zgodovine stavbe, njenih konstrukcij, arhitekturnih in likovnih členov, smo pričeli leta 1962. Na podlagi temeljitega proučevanja danih spomeniških kvalitiet in želja uporabnika spomenika smo se lotili izdelave projekta za funkcionalno preobrazbo gradu v turistične namene.”

- Za preureditev gradu Mokrice ste pripravili tudi potrebno dokumentacijo. Kateri del gradu je bil preurejen po vaših projektih?

“Pripravila sem projekt za prezentacijo vhodnega trakta s stolpi. V jugozahodnem obrambnem stolpu, kjer so ohranjene še strelne line, nas je presenetila stara lesena stropna konstrukcija v drugem nadstropju, ki je bila prekrita z ometom. Funkcionalna preobrazba gradu se je v namenski izrabi prostora prilagodila stari in na ta način ohranila vežo v prvem nadstropju kot reprezentančni sprejemni prostor, stolpe pa spremenila v restavracijske prostore. Vse drugo nadstropje pa je namenjeno za potrebe hotela, prav tako tudi stolpi, katerih prostor je ohranjen v vsej razsežnosti, ker je spremenjen v apartma. Pri opremitvi prostorov smo želeli ohraniti estetski značaj in zato so obravnavani stilno, kar je utemeljeno z danimi zgodovinskimi arhitekturnimi elementi.”

- Pričeli ste tudi s prezentacijo grajskega dvorišča?

“Prezentacija grajskega dvorišča je takrat ostala nedorečena, uspeli smo prezentirati samo fasade z arkadnimi hodniki. Odkrit je bil najstarejši fasadni sloj, obvarovana je bila modelirana neravna površina in ohranjene slikane arhitekturne členitve.”

- Grad Mokrice slovi po enem največjih parkov pri nas. Ste se pri svojem delu ukvarjali tudi z njim?

“V zvezi z zaščito parka je spomeniška služba celo prvokrat omenjala grad Mokrice, in to že leta 1949 in ga tudi zavarovala z odlokom. Prvi idejni ureditveni projekt za park je bil izdelan leta 1965, pripravil ga je inž. Miha Ogorevc. To je bila prva analiza kompozicijskih osnov parkovnega koncepta, predvsem pa registracija edinstveno dragocenih zastopnikov dendroflora. Za izdelavo projekta smo se odločili zaradi močno narušenih parkovnih kompozicij. Tedanji direktor Urek je imel toliko smisla za ohranitev grajskega parka, da nas je podprl v naših prizadevanjih za njegovo ohranitev. To je bil tudi razlog, da se je končalo s sekanjem starih dreves v parku.”

- V Mokricah pa se niste ustavili le pri gradu in parku, ampak ste se lotili tudi preureditve gospodarskih poslopij. Kakšen program ste jim namenili?

“Grad je imel dva velika hleva, konjskega in govejega. Za prvega sem projektirala, da so se vanj znova vrnili konji, v govejem, v katerem so bile takrat kure, pa sem predvidela depandanso za prvega. Direktor Urek me je pri tem podprl in tako sem zakrivila nakup plemenitih konjev za jahanje. Konjeniški šport se je kasneje iz Mokrice razširil na grad Otočec oziroma na Strugo.”

- Pričeli ste tudi s sanacijo gradu Orešje, vendar so se obnovitvena dela kmalu ustavila. Zakaj?

“Grad Orešje, imenovan tudi Bizeljski grad, je bil redki primer dobro ohranjene grajske arhitekture. Grad smo pričeli obnavljati leta

Meritve v kostanjeviškem kloštru
4. avgusta 1994

Značilna globoko zamišljena drža,
Kostanjevica, 4. avgust 1994

NAŠ GOST
Rast 4 / 1998

1972 s prekritjem grajske strehe, nadaljevali pa s sanacijo ostrejša dveh stolpov, ki smo ju prekrili s skodlami. Po programu smo želeli nadaljevati z obnovo tistih arhitekturnih elementov, ki so nezadržno propadali zaradi vlage. Začrtanih prezentacijskih del nismo opravili, ker grad v skupščini občine Brežice ni bil uvrščen med prioritete objekte.”

- Doktor Drago Komelj vas je pripeljal v Kostanjevico, vključeni ste bili v konservatorsko ekipo pod vodstvom arhitektke Milke Čanak, z leti pa ste sami prevzeli vodenje zahtevne prenove nekdanjega samostanskega kompleksa in tudi v pokoju še vedno sodelujete pri obnovenih delih. Mogoče nekaj besed o tem.

“Zavarovalna dela na samostanskem kompleksu v Kostanjevici so se začela v polnem zamahu leta 1956. Takratni Zavod za spomeniško varstvo LRS iz Ljubljane je v sodelovanju z Zveznim inštitutom za zaščito kulturnih spomenikov iz Beograda pod vodstvom dr. Komelja in arh. Čanakov izdelal dokumentacijo. Konservatorska dela so na samostanski cerkvi tekla neprekinjeno do leta 1958, ko smo pričeli z rekonstrukcijo sesutega, kasneje vrinjenega južnega trakta samostanskega kompleksa. Temu je sledila pozidava zahodnega trakta z rekonstrukcijo malega križnega hodnika. Sodelovala sem že pri pozidavi obeh traktov. Konsolidacijska dela pa so pod mojim vodstvom in ob sodelovanju statika inž. Ribnikarja stekla leta 1971. Sem pa v Kostanjevici doživela tudi to, da se je kolegica arhitektka podpisala pod projekt izmer, ki sem ga sama pripravila. Pred tridesetimi leti sem pripravila tudi načrte z vsemi detajli za ureditev Lamutovega likovnega salona v starem farovžu. Tu je bil prvi likovni salon v Sloveniji, njegov pobudnik je bil ravnatelj Smrekar.”

- V Kostanjevici je imela spomeniška služba veliko podpore tudi pri domačinih. Gotovo vam je to olajšalo vaša prizadevanja?

“Tam je bila takrat skupina ljudi, ki je živela za Kostanjevico. Nunčič, Kuček, Jankovič, Smrekar... Zato je bil lahko takrat oblikovan sklad za ureditev nekdanjega samostanskega kompleksa, ki zanj ni skrbel samo finančno, ampak tudi programsko. Bistvo odbora je bilo, da je bilo vsako naše delo ali program podprt tudi z njihove strani. Mi kot strokovna služba pa smo lahko pripravljali vloge za ministrstvo za kulturo. Imeli so zaupanje v naše strokovno delo. Če tega zaupanja ni, ne morete delati. Ko so se v samostanu postopoma praznila stanovanja, je ravnatelj Smrekar takoj vskočil s kakšno sliko in tako zasedel izprazen prostor.”

- Vodili ste obnovo stare gotske cerkve v kartuziji Pleterje, ki je danes kot prezentiran spomenik gotske arhitekture odprta za javnost. Kako ste kot ženska sploh imeli dostop vanjo, saj je bila tedaj še pod klavzuro?

“Kot delavka ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine sem kot arhitektka konservatorica z dolgoletnimi izkušnjami pri obnovi gradov dobila za nalogo vodenje obnove. Sprva tudi sama nisem smela prestopiti stroge meje samostanske klavzure, nato pa sem kot strokovna oseba dobila posebno dovoljenje tedanjega kartuzijanskega generala iz Pariza. Pri svojem delu sem imela popolno zaupanje tedanjega priorja Janeza Drolca, prokuratorja Cirila Zvera in patra Lanuina. Ko se je obnova stare gotske cerkve

Na dvorišču gradu Otočec 31. julija
1997

bližala koncu, sem na osnovi želja kartuzije tudi izdelala predlog za njeno izvzetost iz klavzure. Sanacijo in prezentacijo srednjeveške cerkve smo opravljali kot ekipa z lastno operativno skupino, vodil jo je delovodja Lojze Mirtič. Za statiko je bil odgovoren inž. Ribnikar, po umetnostnozgodovinski plati pa dr. Zadnikar. Teža restavriranja je slonela na slikarju restavratorju Ivanu Bogovčiču. V zaključni fazi sta pri prezentaciji pregrade vskočila še kiparja restavratorja Franci Kokalj in Momir Vukovič, ob koncu leta 1984 pa je sodeloval še arhitekt Jovo Grobovšek. V istem času pa sem na predlog kartuzije in tovarne zdravil Krka, ki jo je tedaj vodil magister Boris Andrijanič, pripravila dokumentacijo in vodila sanacijo razvalin cerkve na Javorovici, ki je bila spremenjena v spominsko obeležje.

Po opravljenih delih v kartuziji Pleterje sem nadaljevala s samostansko arhitekturo v Stični. Opravila sem prezentacijo notranjščine cerkve in naletela v kupoli na freske. Restavrirane so bile pod vodstvom Ivana Bogovčiča. V cerkveni ladji smo nadaljevali z obnavljanjem grbov in fresk. Po končani obnovi cerkve sem se lotila obnove stare prelature, ki gre po sanacijski in prezentacijski plati proti koncu. Za svoje delo sem bila od stiškega samostana tudi odlikovana.”

- V svoji desetletni konservatorski praksi ste se ukvarjali z množico objektov. Poleg gradov in samostanske arhitekture ste vodili tudi obnovo številnih cerkva. Naj naštejemo samo najpomembnejše: sv. Jakob v Kostanjevici, grobna kapela pri gradu Leskovec, cerkve na Kostelu, v Ribjeku, Šentrupertu, tabor pri Grosupljem, Ahac pri Turjaku... Posebno pri srcu vam je cerkev na Kamnem vrhu pri Ambrusu.

“Cerkev sv. Ahaca na Kamnem vrhu je zame velika ljubezen. Tam sem močno uživala. Včasih sem jo vodila kot spomenik NOB, ker so imeli partizani v njej konje. Tako smo sploh lahko dobili sredstva za obnovo. Čeprav je bila poslikava Janeza Ljubljanskega v prezbiteriju v strokovni literaturi že dolgo dobro znana, sem v ladji pod beleži opazila značilne vijoličaste barvne tone. Ko je restavratorska ekipa pod vodstvom Daretu Tratarja delala v mlajši kapeli na Turjaku, je na mojo pobudo šla za en dan sondirat tudi na Kamni vrh. Takrat se je pokazalo, da je poslikana vsa slavoločna stena.“

- Projektirali ste tudi cerkveno opremo in opremo za gradova Otočec in Mokrice. Je bila ta raznolikost dela za vas breme ali prednost?

“Na tej raznolikosti objektov sem zorela. Vsak grad, vsaka cerkev je bila zame osebnost, individuuum zase. Živela sem z vsakim gradom posebej. Doživela sem stvari, ki so nepozabne. Pri svojem delu sem se veliko naučila. Pa tudi izvajalci, s katerimi sem sodelovala, so se veliko naučili. Vsi skupaj smo se učili in dozoreli.”

- Že nekaj let ste v pokoju. Je bilo težko prekiniti intenzivno terensko delo?

“V življenju morate znati prenesti stvari. Ni lahko, ko moraš oditi. Vendar vzamete to kot sestavni del življenja.”

- Stroka vam je dostikrat očitala, da ste premalo objavljali. Je sedaj prišel čas, da dopolnite vse tisto, za kar v preteklih letih ni bilo časa?

“Z velikim veseljem sem se pogovarjala o svojem štiridesetletnem konservatorskem delu na Dolenjskem, o katerem nisem nikolil pisala. Sedaj pregledujem in urejam očetovo zapuščino, pa tudi svoje risbe

Marinka Dražumerič
 KARKOLI SEM POČELA. TO JE
 MOJA DUŠA
 Pogovor s Špelko Valentinčič
 Jurkovič

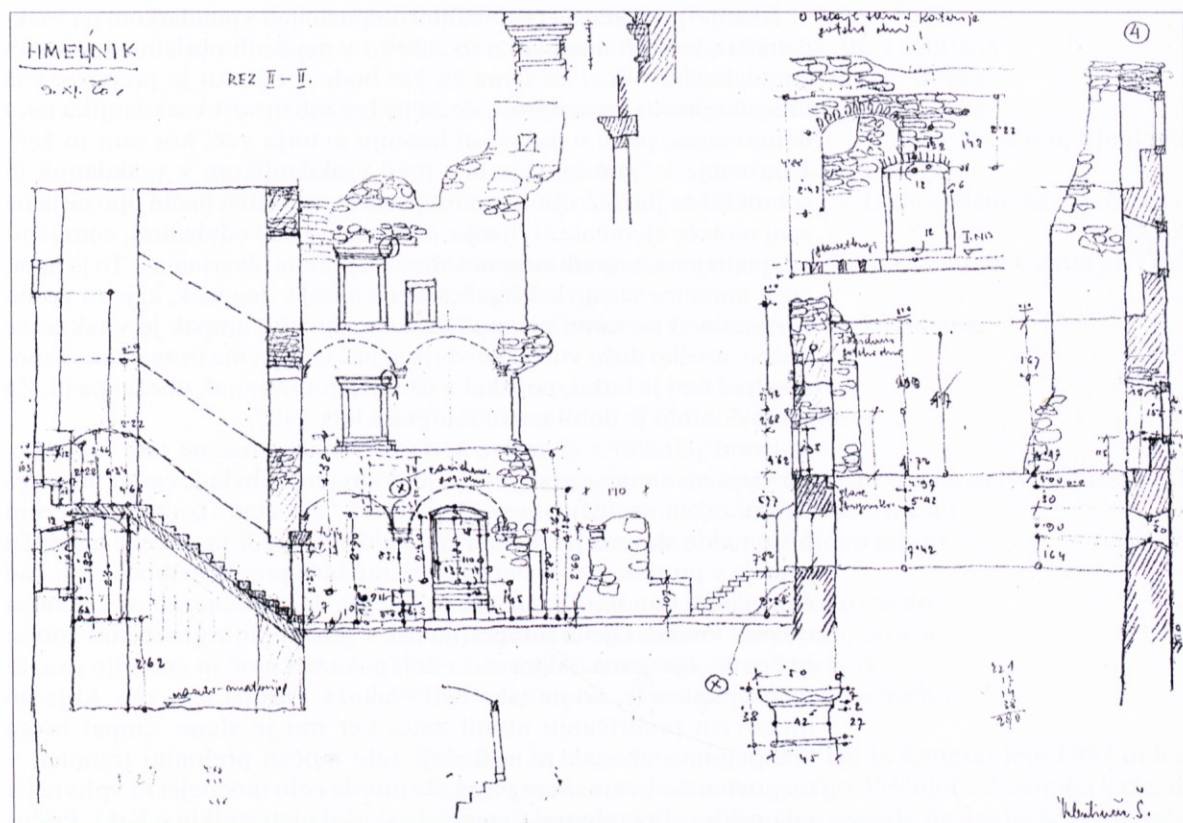

Grb gradu Mokrice je Špelka Valentinčič narisala leta 1965

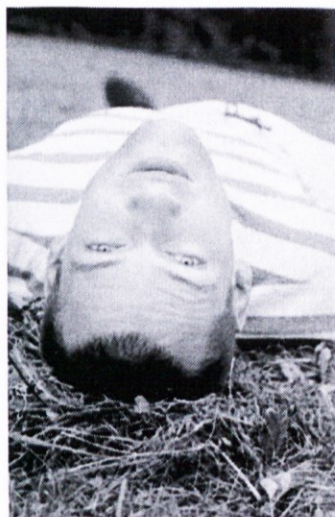
in meritve. V gradu Turjak imam sobo, v kateri je shranjena moja dokumentacija, ki jo moram urediti. To lahko napravim le sama, saj mnogih stvari, ki sem jih lahko še narisala in izmerila, danes ni več. Ne bi želela, da bi moji nasledniki ponovno odkrivali stvari, ki so zame že poznane. Za objavo pripravljam dokumentacijo o obnovi stare gotske cerkve v kartuziji Pleterje, ki naj bi izšla v posebni študiji Restavratorskega centra Republike Slovenije. Skoraj na polovici pa sem tudi z delom za kostanjeviški samostanski kompleks.”

- Kaj bi kot arhitektka konservatorka iz svojih dolgoletnih izkušenj varovanja in obnove kulturne dediščine svetovali vsem tistim, ki se tem ukvarjajo danes?

“Kdor se ukvarja s to arhitekturo, jo mora stalno imeti v očeh, v sreču in v mislih. To pa je mogoče le tako, da jo sami merite, saj lahko le na ta način spoznate njeno bistvo. Arhitekt konservator je advokat tistega, ki je bil pred njim. Kot ustvarjalec prideš ven šele takrat, ko je vse usklajeno. Moj oče ni nikoli rekel: ‘To je dobro, to je odlično.’ Če je bila kakšna stvar res dobra, je rekel: ‘To je fino’, kar je pomenilo: To je usklajeno. Kot arhitekt se moraš uskladiti z materialom, s katerim delaš. Vse se mora umiriti, ne sme biti v oči.”

Primer terenske dokumentacije gradu Hmeljnika - (Vse objavljene fotografije in risbe so last Špelke Valentinčič Jurkovič)

Borut Peterlin, fotografski avtoportret

Borut Peterlin je bil rojen 14. novembra 1974 v Kopru. Takrat so starši živeli v Ilirski Bistrici. Še pred pričetkom osnovne šole se je preselil v Hruševce pri Straži. Tako je obiskoval Osnovno šolo heroinje Jožice Venturini v Vavti vasi in nadaljeval šolanje na SŠTZU Novo mesto, smer lesarski tehnik. To iz praktičnih razlogov – takrat je bil Novoles še gigant in s tem možnost zaposlitve dana. Tu so se pričeli prvi dvomi glede izbire poklica in kmalu je dozorela odločitev – študij fotografije v Pragi na FAMU, kjer je pred kratkim diplomiral.

Kaj je "krivo", da se je Borut že zgodaj odločil za fotografijo, je neznanka celo za njegove najbližje, za tiste, ki ga domnevno najbolje poznajo. Nenehno iskanje, stalni nemir se je sicer umiril pri fotografiji. Toda umirjenje je le navidezno. Ko pobliže pogledamo njegovo ustvarjanje, lahko kmalu opazimo iskanje in tu in tam že kar rahlo nestrpnost, ker še ni odgovora na mnoga zastavljena vprašanja. Zdi se, kot da se sam boji soočenja s sabo, hkrati pa se nekaterih prelomnih trenutkov močno zaveda, saj so pustili neizbrisne sledi, a jih potiska v ozadje. Tu in tam pa silovito izbruhnejo na površje in se pokažejo kot opravičilo sebe in kritika drugih.

Iskanje perfekcije v črno-belih kompozicijah s poudarkom na vsakdanjosti, bolj ali manj spretno zakrito v nejasnih obrisih anonimnih "modelov" z ulice, ko tema že kar bode v oči, ko je prepoznavna brezizhodnost, brezcilnost, če že ne brezobzirnost vsakdanjika tako dominantna, pove o naravi in hotenju avtorja več, kot sam to želi. Zakrivanje v "zombije" je beg pred vsakdanjikom v vsakdanjik in sporočilo za jutri. Z njimi (zombiji) na svojevrsten način opozarja na zanj moteče elemente življenja: dominacijo nad odvisnimi, nemočnimi, podrejenost zaradi nesamostojnosti, pravila obnašanja... To je upor, čigar korenine segajo kakšno desetletje nazaj v dogodek, ki je za vedno zaznamoval ne samo njega v fizičnem smislu, ampak je v takrat še nežno otroško dušo vtisnil neizbrisen pečat bolečine in zaznamovanosti. Pred tem je bežal, potiskal v ozadje, minimiziral, ubežal pa ni. Za cikel Zombiji je dobil naziv fotografa leta 1997.

Borut je nabit z energijo, ki jo na različne načine tudi izkazuje. Ukvarja se z marsičem, vse pa je podrejeno obvladovanju lastnega telesa, razen ene dejavnosti. Je namreč "zavezan" psom, s katerimi hitro najde skupen jezik in si jih zlahka podredi in naveže nase. Tu prihaja v protislovje. V svojih delih rad biča prevlado močnejših nad šibkejšimi, sam pa si vzame za privilegij, da to počne, zlasti v odnosu do psa. Predstavljena fotografija psa v gibanju in z grozečimi zobmi je dovolj zgovorna. Avtor sicer želi pokazati moč in energijo psa, ki pa eksplodira le, ko on tako želi – ukaže. Izguba tega psa, ki je po njegovem prepričanju utonil zato, ker mu je slepo zaupal in ga brezpogojno ubogal, je naslednji zelo močan prelomni trenutek v njegovem življenju. Sam pravi, da morda celo močnejši in vplivnejši od opeklin. Ta prelomni trenutek je skušal ujeti v ciklu o Krki. Pričujoča fotografija kaže vrtnec, morda prav tak, ki mu je vzel psa.

Morda je svoj notranji nemir, potrebo po iskanju, nenehnem preverjanju, saj je v nenehnem dvomu, najbolje prikazal s fotografijo oči, lastnih seveda. To ni le nov pristop (gre namreč za fotografijo na platnu) v tehničnem smislu, ampak je tudi novo v njem in njegovem iska-

nju sebe. Tudi tokrat se ni izneveril sebi, oči je usmeril k drugim. V resnici pa vase. Takšno odpiranje se stopnjuje in v ciklu Ogenj, ki je za spremembo v barvah, doseže neverjeten vrhunec v razgaljanju sebe in svoje bolečine. Zbral je dovolj moči, da se je predstavil tak, kakršen je – opečen!

V ciklu o Kajnu, tem tragičnem biblijskem liku, želi prikazati nemišl obsojanja. Je to morda Borutov poizkus pokazati, da sam doživlja takšne stvari, da se to njemu dogaja? Morda! Gotovo pa je, da nenehno stremi za razvojem, da nenehno išče nove vsebine, nove izrazne oblike in nam tako skuša posredovati vedno nova sporočila.

Verjetno najkompetentnejša ocena Borutovega fotografskega ustvarjanja je ocena njegovega profesorja Walterja Bergmoserja na FAMU v Pragi, ki je napisal: "Fotografije Boruta Peterlina obravnavajo temo, ki je na prvi pogled povsem vsakdanja: otroke in mimoidoče. Če pa jih opazujemo dlje, te rahlo nadrealistične podobe – v povezavi prikazanega in naslova – pričajo o ostrem očesu za duh časa in življenjsko sočutje družbe, ki je soočena z anonimnostjo in pospeševanjem časovne zaznave. Peterlin se niti ne norčuje niti ne zapada v socialno melanholijo. In ravno ta napetost med igrivostjo slike in težo teme gledalca prevzame."

Borut se zaveda potrebe po predstavitvi svojih del, na kar kažejo že izvedene skupinske razstave:

- 1994: Pritisk (Pressure) – Krymska, Praga, Češka
- 1995: Svetovna mlada fotografija – NUK, Ljubljana
- 1996: Famu Festival – Palac Kultury, Praga, Češka
- 1996: Svetovna mlada fotografija, Krakow, Poljska
- 1996: Svetovna mlada fotografija – KUD France Prešeren, Ljubljana
- 1997: Fotografija leta – Cankarjev dom, Ljubljana
- 1997: Diplomsko delo FAMU študentov, Lichtenštanjska palača, Praga, Češka
- 1997: Zbogom dvajseto stoletje (Goodbye Twentieth Century) – Beograd, Jugoslavija
- 1998: Fotografija leta – Cankarjev dom, Ljubljana

Imel je vrsto samostojnih razstav:

- 1991: Mirovni shod, SŠTZU Novo mesto
- 1991: Fotografija, SŠTZU Novo mesto
- 1991: Fotografije, Študijska knjižnica Mirana Jarca Novo mesto
- 1992: Travma mladostnika, SŠTZU Novo mesto
- 1993: Vrtnica vrtnici, Dom kulture Novo mesto
- 1994: Vzlet, Novo mesto
- 1995: Zombiji, KC Janeza Trdine Novo mesto
- 1996: Hruševce, Pod vaškim kozolcem, Straža
- 1997: Zombiji, Zdravstveni dom Hrastnik
- 1997: Rock Otočec, Galerija Luna, Novo mesto

Prejel je že dve odmevni nagradi. Bil je fotograf leta 1997 in leta 1998 nagrajen za reportažno fotografijo. Pričujoča dinamika kaže, da se bomo z Borutom, fotografom, še srečevali, da nas bo še presenečal in razbijal sivino tovrstne umetnosti na Dolenjskem.

Borut Peterlin

REX

Jernej Zupančič

REGIONALNA IDENTITETA IN NJENA DANAŠNJA VLOGA V LOKALNI SAMOUPRAVI

Primeri Dolenjske in Bele krajine

Pojem identitete je dobil ob zatonu drugega tisočletja izreden razmah. Njegova svetovna razsežnost se ujema z globalizacijo gospodarskih in političnih odnosov, ki pa so doslej nujno vodili k vedno večji kulturni enoličnosti sveta. Ameriški način življenja, ki so ga omenjeni tokovi raznašali po svetu in vsaj v Evropi zasidrili v malo-dane najbolj zakotno vas, ni mogel ostati brez posledic. Ekonomistično naravnana uniformiranost sveta je bila zaradi poenostavljenosti vedenjskih vzorcev in vsečnega postmodernističnega videza uporabna in celo privlačna, a obenem posebno v evropskih državah tudi že ogrožujoča. Evropske države so ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let pričele stopnjevati svoja prizadevanja za večjo notranjo povezanost: integracija evropske gospodarske skupnosti ter kasnejših novih članic v Evropsko zvezo (dalje EZ). Le-ta je bila po tej strani le odsev globalne integracije sveta, toda obenem tudi odpor proti njej: za večjo ekonomsko uspešnost proti ameriški in azijski konkurenci, v prizadevanjih za politično preglednejši in gospodarsko učinkovitejši nastop združene Evrope v svetu.

Pospešeni procesi evropske integracije se časovno ujemajo z navidez obratnim procesom. Osemdeseta in zgodnja devetdeseta leta so bila izjemno dinamična, pravzaprav prelomna. S sesutjem realsocialističnih režimov Vzhodne in Srednje Evrope, socializma kot družbenopolitičnega sistema ter Varšavske vojaške zveze so sledili tudi razpadi večnarodnih držav, ki so se vsi, razen Čehoslovaške, končali z vojaškim spopadi ter medetničnimi konflikti manjših ali večjih razsežnosti. Na prvi pogled je prizadevanje narodov za samostojnostjo videti nasprotujoče. Vendar le na prvi pogled. V okvir nove Evropske zveze pristopajo neodvisne države - članice, ki s tem sprejemajo pravila igre, pravice in dolžnosti članstva. Pristop večnacionalne države bi za posamezne narode v njej pomenil avtomatično odpoved avtonomnega odločanja, že takoj bi se torej podredili in sprijaznili z vlogo druge lige. Nastopali bi kot regionalna in ne nacionalna skupnost oziroma nacija. Odgovor na ta izziv je bil in je popolnoma jasn: biti na mestu odločanja in obenem ne zamuditi še enega vlaka (morda v resnici zadnjega), ki nam ga politična realnost še omogoča.

Regionalizem - nov odnos do domače pokrajine

V procesu evropske integracije so se do skoraj neslutnih razsežnosti razmahnila regionalistična gibanja, ki so ponekod, posebno v

Italiji, dobila prvovrzdredno politično vlogo z zahtevami po avtonomiji ali celo odcepitvi. Podobno imajo etnično vsebino tudi močna regionalistična gibanja v Franciji, Španiji in Veliki Britaniji (Region and regionalism, 2). EZ je regionalistična gibanja podprla, in sicer z namenom krotiti glasne težnje etničnih skupnosti in manjšin ter malih narodov, obenem pa razbremeniti pritisk na državna središča in centralna območja v posameznih državah. Odtod tudi zavzemanje za "Evropo regij". Drugi razlog pospeševanja moči posameznih regij leži v sami naravi združevanja. Povezati skušajo države tudi na praktični ravni in preseči negativne sledove preteklosti, ko so zaradi zanemarjanja obmejnih območij le-ta precej zaostala v razvoju, postala pasivna, z negativnimi demografskimi ter gospodarskimi trendi. Ideja je povezati med seboj obmejna območja sosednjih držav v enotno regijo - evroregijo. EZ je pričela podpirati vsestranski regionalni razvoj teh regij, ki naj bi temeljil na izrabi lastnih razvojnih potencialov ter povezanosti s sosednjimi območji, ne glede na politične meje. V tem smislu je bilo več posluha tudi za manjšine ter za negospodarska vprašanja regij. Te naj bi postale med seboj primerljive in skladne in zaradi otipljivih gospodarsko-političnih odnosov tudi podobnejše; ta razvoj teži k večji enovitosti širokih območij in zmanjševanju razlik med posameznimi predeli. Tudi v tem so s strani EZ podprte, saj njihove komisije spodbujajo ohranjanje raznovrstnosti pokrajine, kulture, jezika (narečij) ter drugih značilnosti posameznih regij, da bi se lažje upirale močnim tokovom integracije in uniformiranosti. Regionalna in celo lokalna identiteta, da ne omenjamo narodne oziroma etnične, je dobila pomembno mesto v besednjaku nosilcev regionalnega gibanja, evropske integracije in celotnega prebivalstva, ki ga ti procesi zadevajo. Identiteta je obenem skupni imenovalec globalnih, nacionalnih, regionalnih in lokalnih prizadevanj, bodisi pokrajin kot prostorskih entitet bodisi skupin ljudi po etničnem ali teritorialnem ključu (Langues régionales et relations transfrontalières, 1994). "Regionalno" je postalo spoštovano in zaželeno tudi zaradi gospodarske plati. Specifika "regionalnega" je namreč pridobila določeno privlačnost v turizmu. Že praktično planetarna razširjenost določenih oblik turistične ponudbe od kulinarike, arhitekture, kulturne pokrajine in drugih atributov je vodila k naveličanosti gostov, obenem pa so se odprli novi turistični cilji v oddaljenih deželah Azije, Afrike in Amerike. Stara turistična jedra v Evropi so pričela hirati, potrebna je bila nova spodbuda, ki so jo našli v novem tipu kulturne turistične pokrajine, kjer so turistični cilji praviloma razpršeni, ponudba pestra in raznovrstna za različne tipe gostov, obenem pa so poudarjali tudi krajevne in regionalne posebnosti. Regionalne značilnosti in posebnosti so postale gospodarska kategorija in si pridobile domovinsko pravico v evropskih državah in tudi v Sloveniji.

Regionalna identiteta sodi med tiste združevalne kategorije, ki povezuje zelo širok krog različnih ljudi. Sam pojem identitete se je dolgo podcenjeval in omejeval zgolj na zunanjo pojavnost, na samo izrekanje, opredeljevanje za pripadnost določeni skupini ali območju, medtem ko je bila vsebina pojma skoraj prezrta. Če gre pri identiteti za "enost in istost" stvari, potem je treba govoriti o vsebini in ne zgolj o zunanjih znakih, ki ločujejo pripadnike ene skupine od druge in so vezivo med člani izbrane skupnosti.

Regionalna identiteta je praviloma hierarhično podrejena narodni, je torej del nje in zaradi tega vsebinsko skromnejša, predvsem kar

zadeva socialnogospodarske in zlasti politične elemente. Kultura in jezik kot na zunaj najvidnejša znaka pripadnosti sta značilna tako za regionalno kot za narodno identiteto, vendar nastopata pri prvi kot izključno regionalna kultura, lastna zgolj eni regiji, ter narečje, pri narodni pa je artikulirana kot t.i. visoka kultura in knjižni jezik. V današnji postindustrijski družbi se posameznik zaradi svoje prostorske in socialne gibljivosti giblje v dosti širšem prostoru, kot ga predstavlja izvorno območje - regija. Ob izvrševanju različnih potreb in funkcij, kot so zlasti šolanje, delo, socialne dejavnosti, izraba prostega časa, udeležbe v politiki ipd., se vezanost na izvorno okolje zmanjšuje. Funkcionalni prostor posameznika se je zaradi gibljivosti letega močno povečal. Zaradi mednarodne komunikacije se tudi meje "nacionalnega" v nekaterih pogledih zabrisujejo, čeprav ob globalizaciji gospodarskih in političnih ter kulturnih odnosov vloga naroda in narodne identitete ne zamira.

Regionalna zavest in identiteta sta precej starejši od nacionalne, saj temeljita na dediščini nekega območja, ki je v preteklosti dalj časa imelo določeno stopnjo notranje povezanosti kot administrativna političnouppravna enota, ki je izoblikovala kulturno pokrajino, materialno in duhovno dediščino ter vplivala na mentaliteto prebivalcev. Omogočila je občutek notranje povezanosti in bližine njenih prebivalcev in utrjevala različnost od sosedov. Oblikovala se je neka samopodoba, s katero se istovetijo vsi njeni prebivalci, obenem pa tudi podoba, ki jo imajo o tej regiji prebivalci sosedstva. Oblikovanje narodov kot bistveno obsežnejših skupnosti ljudi je pojem regionalnega potisnilo nekoliko v ozadje, nikakor pa ga ni zabrisalo.

Regionalizem v Sloveniji

Za Slovenijo nasploh radi prisegamo kot deželo raznovrstnosti, strnjeneh na razmeroma majhnem prostoru. Izraz "geografski vrt Evrope" dobro označuje temeljno značilnost naše države: izredna raznolikost, ki se zrcali v prelivanju pokrajinskih motivov od panonskih ravnin in obrobne gričevja do visokogorja Julijcev in Karavank, preko kraških pokrajin notranje Slovenije do morja. V slovenskem prostoru ima regionalna identiteta ter zavest že dolgo tradicijo. Njena vloga je bila že v preteklosti zelo opazna tudi zaradi večstoletne odsotnosti politične in državne organiziranosti Slovencev. Regionalna identiteta je bila v obdobju politične afirmacije slovenskega naroda v 18. in 19. stoletju pomembna opora etnopolitičnim prizadevanjem, a obenem tudi prag, ki ga je bilo treba prestopiti. Slednje je še posebej veljalo za nekdanje dežele Štajersko, Koroško v avstrijskem delu ter Slovensko krajino (Prekmurje in Porabje) v ogrskem delu habsburške monarhije. Le Kranjska je bila sinonim za etnično izključno slovensko deželo. Drugod je pojem regionalne identitete zamegljeval razliko med narodnim in regionalnim, sklicujoč se pri tem na kulturo. Pri tem je pojem kulture vseboval predvsem različne folklorne elemente od plesa, ljudske glasbe, ustnega izročila, ljudskega blaga, kulinarike, mentalitete, načina življenja, filozofije in predstav o svetu, izključeval pa je predvsem t.i. visoko kulturo s knjižnim jezikom in s tem odrekal narodno bit. Ne glede na to pa je bila regionalna ter lokalna opredeljenost vedno močno prisotna v slovenskem prostoru. Imena kot so Dolenjska, Gorenjska, Notranjska, Štajerska, Koroška, Prekmurje, Primorska in Istra, so še sedaj v javnosti čvrsto zasidrana; z njimi operirajo mediji, literatura in javnost. To kaže na vitalnost,

trdoživost regionalne identitete in zavesti. Edini resni problem predstavlja točna omejitev regij. Razen Prekmurja v Sloveniji ni pokrajine, ki bi bila povsem jasno omejena. Meje političnih in upravnih enot, ki so dale ime današnjim regijam - pokrajinam, so se v zgodovini večkrat spreminjale, zato se je spreminjala tudi predstava o razsežnosti teh pokrajin (Klemenčič, Zupančič, 1992).

Rastoča urbanizacija, modernizacija in tehnizacija so pričele razkrajati utečen način življenja in rahljati tradicionalne odnose. Uveljavljala se je komunikacija na večje daljave, v ospredje so stopile nove funkcije oskrbe, dela, izobraževanja, izrabe prostega časa ipd. Lokalno območje je vse bolj postajalo bivalni okoliš, ostale vitalne funkcije pa so opravljali izven domače pokrajine. Regionalne karakteristike so nemalokdaj dobile pridih zastarelosti, torej pretežno negativno vrednotenje posebno s strani mlajšega prebivalstva. Vedno bolj ostro se je črtala razlika med romantično tradicijo in praktičnim modernizmom. Etnologi so hiteli z evidentiranjem ostankov tradicije v ljudski kulturi, arhitekturi, načinu življenja ipd. in poudarjali nevarnost popolnega izginotja regionalnih karakteristik. Postavljalo se je ključno vprašanje: ali ima regionalna identiteta danes sploh še kakšno praktično veljavo. Ali so zgodovinsko utemeljene in v zavesti prebivalstva močno vraščene regionalne identitete lahko ustrezen združevalni dejavnik pri sodobnih potrebah novega upravnega razmejevanja?

Regionalizem in oblikovanje večjih upravnih enot - primer Dolenjske

Glede na moč in intenzivnost ponovno obujene regionalne zavesti in regionalizma kot gibanja bi morali na zgornji izziv odgovoriti pritrdilno. V Sloveniji je to postalo prvorazredno politično vprašanje, saj se sedaj nahajamo v času nove upravne regionalizacije v okviru razprav o novi lokalni samoupravi. Pri tem sta potrebni tako razdelitev občine kakor tudi oblikovanje upravnih enot z večjim obsegom in pristojnostmi: okraji, regije, pokrajine. O tem še ni dokončnega odgovora, čeprav bi bilo daleč najkoristneje, če bi preobrazba upravnega sistema potekala hkrati na vseh ravneh. Združevanje občin v širše skupnosti in enote z določenimi pristojnostmi je tako dolg proces, prenešen v prihodnost.

O Dolenjski govorimo kot o uveljavljenem pojmu slovenske pokrajine, ki povzema dediščino spodnjega dela nekdanje dežele Kranjske. Osnova je torej zgodovinska meja upravne enote, ki je trajala dovolj dolgo, da se je zarisala v dediščino te pokrajine in utrdila v zavesti prebivalstva. Reliefno jo omejuje Sava na severu in Kolpa na jugu, na zahodu pa niz vzpetega sveta notranjih kraških planot. Iz tega je treba posebej izdvojiti Belo krajino, ki je od ostalih predelov ločena reliefno, še bolj pa po svojem narečju, ljudski kulturi, mentaliteti in izročilu. Razmeroma dober pokazatelj in obenem najbolj preverljiv element regionalne pripadnosti je jezik oziroma v tem primeru narečje. Meje dolenjskega narečja so se od Save umaknile na razvodna slemenja južnih delov Posavskega hribovja, pustila za sabo vzhodni del krške kotline ter se izmaknile Beli krajini. Našteti kulturno-jezikovni elementi so v življenju prebivalstva pretekle in polpretekle agrarne dobe igrali pomembno vlogo povezovalca med ljudmi in utrjevalca odnosov, ki je krepil občutek sprejetosti in domačnosti, a bil obenem tudi povsem funkcionalen; izhajal je iz življenja manjših lokalnih skupnosti, kjer so bile vezi navznoter številne, krepke in dolgotrajne.

Novo mesto predstavlja s številom prebivalstva, središčno lego na Dolenjskem, prometno odprtostjo in povezanostjo, obstoječimi in možnimi pristojnostmi in funkcijami brez dvoma primerno središče regije, bistveno širše od meja nekdanje občine. Bolj težavno je določiti območje, ki bi upravno sodilo k njemu (kar je odvisno od kriterijev, postavljenih na državni ravni, ter volje prebivalstva, da se vključi v bodočo širšo upravno enoto - pokrajino, regijo). Ravno v tem se pojavi neskladje med Dolenjsko kot upravno enoto in območjem, ki ga zajema dolenjska regionalna identiteta. Slednja je naslonjena na zgodovinsko tradicijo in kulturnoprostorske elemente, prva pa je odraz potreb in funkcij večje upravne enote. Dolenjska glede regionalne identitete obsega nekatera območja, kjer je vpliv Novega mesta prešibak (območje zahodne Dolenjske od Grosupljega do Kočevskega) oziroma, kjer nastopajo interesi nekoliko manjših regionalnih središč, a z očitnimi težnjami, da postanejo Novemu mestu kot središču Dolenjske konkurenti (območje Spodnjega Posavja od Sevnice do Brežic). Poseben izziv predstavlja Bela krajina z močno in prepoznavno regionalno identiteto, a je gospodarsko in prebivalstveno očitno prešibko za regijo večjega obsega.

Po drugi strani pa uveljavitev večjih regij in s tem skladnost regionalne identitete z obsegom novih upravnih enot ovirajo regionalne identitete nižjega ranga ter lokalne identitete, ki imajo na Slovenskem že dolgo domovinsko pravico. V današnji čas jih je potegnila tudi bivša upravna razdelitev na velike občine ter politika policentričnega razvoja. Občine so imele precejšnje pristojnosti. To je pripomoglo k naglemu vzponu nekaterih lokalnih središč, kot so Grosuplje, Trebnje, Črnomelj, Sevnica, Krško in Brežice, in njihovo preobrazbo v mala mesta z več kot 5.000 prebivalci in opazno koncentracijo gospodarskih dejavnosti, zanemarjena pa so bila večja regionalna središča, ki so lahko neugodnost novega položaja nadomestile edino z obširnejšim zaledjem (Novo mesto; v Sloveniji poleg tega še Kranj, Nova Gorica, Ptuj, Murska Sobota).

Regionalna identiteta in interesi lokalnih skupnosti ter stvarne možnosti oblikovanja večje upravne enote - pokrajine si v tem primeru nasprotujejo. Pri oblikovanju vmesnih enot med državo in občino je v Sloveniji opaziti vztrajno težnjo po razmeroma majhnih enotah. V praksi se pogosto navajajo razlogi, češ da bo širša enota neučinkovita, da ima območje premalo skupnega, da bo pretok sredstev izrazilo enosmeren (proti središču enote) ter da to ne bo pospešilo enakomernega regionalnega razvoja (Ali je Primorska klonila?, 1996; Gosar, 1998). Te pasti sicer ostajajo. Vendar ne smemo prezreti tudi razvoja v državah Evropske zveze, kamor se vključuje tudi Slovenija. Regije imajo že sedaj pomembno vlogo, ki utegne vsaj po napovedih še napredovati. Evropske regije so razmeroma velike in obseg zgodovinske Dolenjske bi bil po površini in številu prebivalstva že na spodnji meji velikosti. Premajhne regije (pokrajine ali kakor koli bi jih že imenovali) bi pri mednarodnih medregionalnih povezavah ne imele ustrezne gospodarske in politične teže, težko bi se uveljavljale in bi s tem bil ogrožena prav v stoletjih in generacijah na pokrajini in ljudeh nako-pičena dediščina, ki jo pojmuje kot regionalno identiteto. In vedno je to tudi vprašanje narodnega preživetja. Oblikovanje večjih slovenskih pokrajin z močnejšimi središči bi bil zato ustrezen odgovor na izzive časa in procesov v našem in tudi širšem evropskem prostoru.

Lokalna identiteta in oblikovanje občin

Kaj torej početi z regionalno identiteto (in enako velja tudi za lokalno) danes? Razprave pred obema poizvedovalnima referendumoma in po njima so razkrile mnoge dileme, ki odražajo neupoštevanje realnih stvarnih funkcij posameznih središč, funkcionalno povezanost določenih prostorov, po drugi strani pa tudi ne zavesti pripadnosti, regionalne oziroma lokalne identitete (Vrišer, 1992). Zato ne čudi število vlog za nove občine. Na Dolenjskem so te potrebe v nekaj primerih prav kričeče: težko je pojmljivo, da obsega mestna občina Novo mesto ne le bližnji primestni okoliš, temveč tudi oddaljene predele Kočevskega Roga in dobršen del Suhe krajine, ob tem pa obstajajo realne možnosti za oblikovanje občin z lokalnimi središči, kot so Žužemberk, Dolenjske Toplice, Straža, Mirna in Mokronog. Razprave pred referendumom so nazorno dokazale, da obstajajo neusklajeni interesi predvsem med bližnjimi lokalnimi območji, da se torej ne marajo sosedje. A že prav preprosta računica pokaže, da se je smiselno povezovati glede na skupne funkcije, potrebe in probleme določenega prostora (npr. poštna mreža, šolski okoliši, interesne dejavnosti ipd.). Zaradi teh neusklajenosti je izpadla iz realizacije marsikatera možna nova občina. Odločale torej niso stvarne situacije, temveč tudi usklajenost občutkov pripadnosti.

Posebej značilen je primer Suhe krajine, najbolj kraške pokrajine na Dolenjskem, ki obsega skoraj 500 km² ozemlja na obeh straneh zgornje Krke in sodi med dobro uveljavljena območja. Ime je bolj priljubljeno pri okolišanih kot pri prebivalcih Suhe krajine. Le-ti so neradi "Krajinčani" in se tega otepajo posebno v robnih predelih. Neprijetnost pojma očitno izhaja iz negativne predstave o tem območju, ki se je štelo za revno in zaostalo. Drugi razlog je gotovo tudi v dokaj nesrečni upravni razdelitvi. Leta 1958 so Suho krajino razdelili med štiri velike občine: Kočevje, Novo mesto, Trebnje in Grosuplje, in sicer tako, da je bila v vseh obrobni predel, periferija periferije. Problem območja je bil v pomanjkanju središča, ki bi nudilo več delovnih mest, oskrbne in servisne dejavnosti ter imelo vlogo lokalnega povezovalca ter spodbujevalca regionalnega razvoja. Vrh vsega je Suha krajina med vsemi dolenjskimi območji najbolj oddaljena tako od Ljubljane kot od Novega mesta, torej mest z višjimi oblikami upravnih, gospodarskih, političnih, kulturnih in drugih funkcij. Prostor je bil enovit po svojih problemih, sicer pa centrifugalno razcepljen med štiri občinska središča. Ostajala je zavest pripadnosti, lokalna (regionalna) identiteta, ni pa bilo možnosti za medsebojno povezovanje posameznih krajev in krajevnih skupnosti (Zupančič, 1989).

S tem je bila območju storjena že v petdesetih letih velika razvojna škoda, saj se je prav zaradi tega gospodarska in prebivalstvena struktura območja nenehno slabšala, zmanjševale pa so se tudi možnosti, da bi se območje povežalo in organiziralo. V tem stanju je območje zatekla reforma lokalne samouprave, ki - kako kaže - nima interesa postati močnejša občina. Iz grosupeljskega dela se je izdvojila nova občina Dobropolje in vključila še Struge (prej občina Kočevje), krajevne skupnosti Ambrus, Zagradec in Krka so se vključile v novo občino Ivančna gorica, novomeški in trebanjski del Suhe krajine pa je ostal nespremenjen tudi po drugem referendumu. K takemu izidu so gotovo prispevale svoj delež tudi lokalne razprtije in preozki pogledi na smisel in funkcionalnost novih občin. Manjša vaška središča, kot

LITERATURA

Ali je Primorska klonila? Na obrobju, 1996, Nova Gorica, Trst

Gosar L., 1998, Kar spada skupaj. Ob predlogu zakona o pokrajinah, Delo, Sobotna priloga, 16. maj 1998, str. 34-35

Klemenčič V., Zupančič J. 1992, Regionalizem - nov izziv za geografijo: primer slovenskega etničnega ozemlja, Geografski vestnik, 64, Ljubljana, str. 157-167

Langues regionales et relations transfrontalieres, Colmar, 1994

Region and Regionalism, 2, Social and Political Aspects, Lodz-Opole, 1995

Vrišer I., 1992, Lokalna samouprava v Republiki Sloveniji - oblikovanje novih občin, Geografija v šoli, 2, Ljubljana, str. 33-38

Zupančič, 1989, Socialnogeografska preobrazba Suhe krajine, Geografski vestnik, 61, Ljubljana, str. 107-120

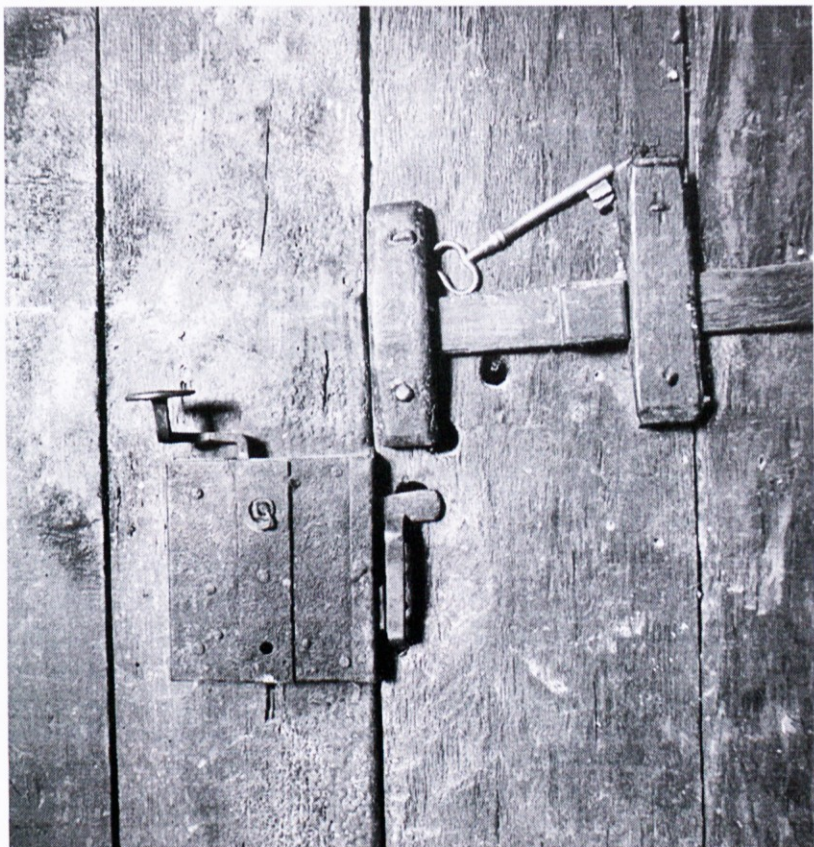
Zapah in ključavnica na glavnih vratih Kegljevičeve hiše v muzeju na prostem pri kartuziji Pleterje

so Hinje, Dvor, Žužemberk, Ajdovec in Dobrnič, so za osnovanje lastne občine očitno prešibki, bližnjega Žužemberka pa ne marajo. Le-ta ima sicer vse pogoje, da bi postal občinsko središče že po prejšnjem komunskem sistemu, po sedanjem pa še toliko bolj. Leži sredi Suhe krajine in obenem na sredi med Novim mestom in Ljubljano, je prometno odprt, ima tradicijo upravne funkcije in zgodovinsko tradicijo nasploh, je prepoznaven vsaj v slovenskem prostoru, ne nazadnje pa je že sedaj šolsko, zaposlitveno in oskrbno središče. Od ostalih krajev Suhe krajine se loči tudi po velikosti, saj je edino naselje, ki ima skupaj z najbližje ležečimi kraji nad 1000 prebivalcev.

Sklep

Za občine, ki so po svoji funkciji predvsem lokalne skupnosti in omogočajo uresničitev predvsem lokalnih potreb in interesov, je lokalna identiteta izhodišče, ki ga je mogoče z manjšimi popravki sprejeti kot osnovno vodilo pri oblikovanju občin. Njihova velikost je stvar kriterijev in tudi kompromisov; v svetu dobro delujejo tako majhne kot velike občine. Pomembno pa je, kako so vpete v hierarhijo upravnih odnosov na višji ravni, torej na okraje, regije, pokrajine, dežele itd. Upravni sistem v tem pogledu v Sloveniji žal še ni dorečen.

Drugače je z regijami (pokrajinami ipd.), kjer je njihova učinkovitost na gospodarskem in političnem področju kakor tudi pri varovanju identitete včasih usodno odvisna od moči in torej od velikosti enote. Zato morajo regionalni in lokalni interesi nujno iskati kompromis z današnjo funkcionalnostjo bodočih upravnih enot tako navznoter (v Sloveniji) kakor v mednarodnem prostoru.

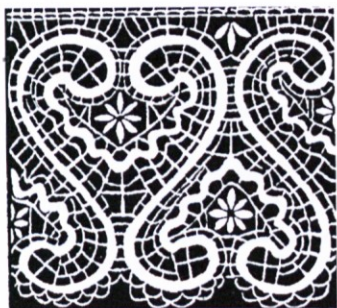
Borut Peterlin

ZOMBIJI

Anka Novak

DOBREPOLJSKI TURISTIČNI SPOMINEK

Vzorci klekljanih čipk za obrobo

Turistično društvo Dobropolje je objavilo svoj prvi javni razpis za izvirni turistični spominek, ki naj zaznamuje bodisi naravne, zgodovinske, kulturnozgodovinske ali narodopisne značilnosti našega kraja. Pri pripravi in izbiri turističnega spominka bo imelo dobropoljsko turistično društvo gotovo manj zadreg, kot jih ima pri organizaciji in ogrevanju domačinov, da bi se oprijeli te ali one turistične dejavnosti. Dolina premore svoje naravne znamenitosti s podpeško jamo in drevoredom lip na Zdenski rebri, prav tako zanimive umetnostne spomenike. Ponikovska cerkev z zlatimi oltarji iz 17. stoletja je med najzanimivejšimi tudi v slovenskem prostoru; zlati oltar iz te cerkvice je predstavljal slovensko umetnost iz 17. stoletja na veliki razstavi, ki so jo v sedemdesetih letih prikazali tudi v Parizu. Baročna cerkev sv. Antona nad Zdensko vasjo je nepogrešljiva sestavina v oblikovanju dobropoljske kulturne krajine, daje značilen poudarek dobropoljskemu pejzažu. Bogata je tudi njena notranjščina z baročnima oltarjema pa z mlajšim poslikanim stropom iz sredine preteklega stoletja. Mnogo oblikovnega bogastva vsebujejo ohranjeni spomeniki kmečkega stavbarstva. Mirno lahko zapišemo, da spadajo dobropoljski kozolci in podi med najlepše na Dolenjskem. Dobropolje, Krka, okolica Trebnjega, to so kraji, kjer so doma najlepši dolenjski kozolci. V Zdenski vasi in v Zagorici, kjer so postavljeni v nizu v severnem obrobju obeh vasi, kar tekmujejo med seboj po lepoti. Vse to je tkivo, ki je del kulturne vsebine dobropoljskega prostora in ponuja celo vrsto možnosti, da ga predstavimo širši javnosti bodisi v obliki razglednic, plakatov ali publikacij.

Turistično društvo Dobropolje je razpisalo natečaj za izdelavo turističnega spominka v obliki predmeta, ki bo spominjal obiskovalca na Dobropolje s svojo snovno in oblikovno sporočilnostjo. Nekaj izrazito dobropoljskega naj predstavlja predmet, ki bo to našo krajevno značilnost ponesel v zavest širšega prostora. Navajeni smo na turistične spominke, ki v miniaturi obliki, z maketami ali lutkami ponazarjajo stavbe, posodo, notranjo opremo hiše, izdelke domačih obrti, staro ljudsko nošo, ki so značilni za določen kraj. Miniaturni spominek deluje kot igračka, po kateri nekateri radi sežejo, jo odnesejo s seboj in si delajo doma prave zbirke takih miniaturok. Toda vse bolj so cenjeni spominki, ki presegajo opisano zvrst predmetov. Uporabni predmeti za vsakdanjo rabo, predmeti, ki so sestavina običajskega življenja, umetniški izdelki, ki zaznamujejo določeno krajevno značilnost, so spominki, za katere se bodo navadno odločili zahtevnejši kupci. Spominki opisane vrste so kopije starih predmetov ali umetnin v razmerju 1:1, lahko pa so tudi povsem samostojno oblikovani, izdelani po zamisli izdelovalca samega, ki je določeni krajevno spoznavni sestavini domislil svoj izraz.

V galeriji Zemlja Toneta Kralja na Vidmu je vrsta slik, s katerimi se dobrepoljski človek različnih generacij z lahkoto identificira, najde v teh slikah košček samega sebe, nekaj, kar mu je blizu, zares domače. O tem so mi nekateri Dobrepoljci tudi sami pripovedovali. V slikah je vtakano občutje našega prostora, naše vasi, našega človeka in našega načina življenja. Lahko bi zbrali nekaj najbolj zgovornih motivov, izdelali reprodukcije, morda celo originalne odtise lesorezov v naravni velikosti in jih ponudili kot naš - sicer malo dražji, a nadvse izviren dobrepoljski turistični spominek. Stalna zbirka v Kostanjevici in dve veliki retrospektivni razstavi umetnin Franceta in Toneta Kralja so v zadnjih letih vzbudile veliko zanimanja tudi v širšem slovenskem prostoru. Prav v tem času so njuna dela razstavljena tudi v ugledni pariški galeriji. Redke so matere, ki so rodile dva tako pomembna sinova. Vintarjeva mati, Marjeta Kralj iz Zagorice, je med njimi. Obstaja njen reliefni portret iz leta 1933, izdelek sina Franceta Kralja. Relief je ovalne oblike, približno v velikosti opeke. Na podoben način je umetnik upodobil tudi svojega očeta. Dobre kopije obeh portretov v mavcu bi gotovo našle odjemalce.

Nešteto možnosti za predstavitev našega kraja v obliki turističnega spominka nudijo izdelki iz bogate zakladnice ljudskoumetnostnega in obrtniškega oblikovanja Dobrepoljcev. Imamo veliko srečo. Tone Ljubič, nekdanji učitelj v šoli na Vidmu, je leta 1944 izdal svoje skrbno zbrano in pregledno delo *Ljudska umetnost v Dobropoljah*. Knjiga je mozaična podoba ljudskoumetnostnega snovanja dobrepoljskega človeka v 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Delo more biti vsakomur vir navdiha za izbor primerne predmeta, ki bi ga želeli ponuditi za spomin na Dobropolje. Je hkrati tudi napotek izdelovalcu spominka, tudi spodbuda pri iskanju originalnih predmetov, katerih podobo želimo prenesti iz življenja na domači turistični "štant". Žal je Ljubičeva knjiga v dobrepoljskih domovih zares velika redkost. Pa bi jo Dobrepoljci gotovo z zanimanjem prebirali, saj Ljubič ne piše le o izdelkih, ampak tudi o njihovih izdelovalcih; številna imena naših prednikov, domačinov so zbrana v tej knjižici. Zaslužila bi svoj ponatis, svojo drugo izdajo. Tudi zaradi njenega pomena v razvoju kulturnega turizma. Poleg tega bi se s ponatisom knjige primerno oddolžili dobrepoljskemu učitelju Tonetu Ljubiču, prvemu raziskovalcu dobrepoljske ljudske umetnosti in avtorju prve monografije o slovenski ljudski umetnosti.

Naj v razmišljanjih, kaj bi bilo primerno za dobrepoljski turistični spominek, sledimo kar poglavjem v Ljubičevi knjigi *Ljudska umetnost v Dobropoljah*.

Belo vezenje ima v Dobropoljah med vezeninami pomembno mesto, mnogo pomembnejše kot npr. na Gorenjskem in ni smelo manjkati v bali dobrepoljske neveste. Pri Drobniču na Cesti je npr. pred prvo svetovno vojno in v obdobju med obema vojnama "Drobničeva tetka" vezla - "šlingala" za neveste mrliške rjuhe in prte, prtičke za velikonočni "žegen", nazadnje tudi zavese. Kržetova Kristina, vezilja iz Zagorice, je imela še pred nekaj leti polne roke dela, ko je stregla številnim naročnicam iz dobrepoljskih vasi. Vezla je na šivalnem stroju, česar se je naučila, tako kot številna dobrepoljska dekleta, na gospodinjskih tečajih, ki so jih prirejali na Vidmu. Spominjam se, da sta si sosedovi dekleti za balo sami na šivalnem stroju "ošlingali" vse "mrliško", kakor imenujejo rjuhe in prte za pare, in zavese pa prtičke in blazine. Za turističen spominek bi bili primerni velikonočni prtički

v naravni velikosti. Starejši prtički so večji, saj so poprej nosili žegen v jerbasih, in imajo na sredini pogosto vezeno IHS. Mlajši so manjši, z njimi prekrivajo žegen, ki ga nosijo zdaj v manjših pletenih košaricah. Obe velikosti sta primerni za ponudbo na turistični stojnici.

Lepi so podobnjaki iz testa: božičnim golobicam, poprtnikom, ki jih omenja Ljubič, bi dodali tudi velikonočne kolačke z rdečimi pirhi. Za namizne pogrinjke so primerne torte s preprostimi, zares v stilu ljudske umetnosti izdelanimi okraski, na katere opozarja Ljubič v svoji knjigi. Lepo bi bilo, da bi začele Dobrepoljčanke take okraske na tortah zavestno gojiti, vsaj za posebne priložnosti. Morda tudi kot spomin na Vodiško Francko, ki je bila v svojem času med izredno redkimi Dobrepoljčankami, ki so znale "torto delat".

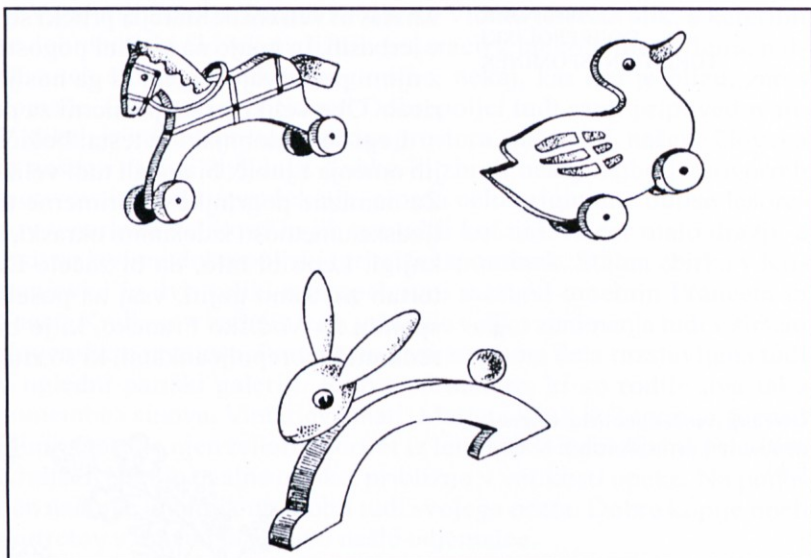
Osrednji venček na belo vezenum prtičku (pri Jernejčkovih v Kompoljah)

Dobrepoljski konjiček

Rezbarstvo ima v Dobrepoljah dolgo in bogato tradicijo. Na tem majhnem prostoru je delovalo kar nekaj rezbarjev, med njimi sta bila tudi oče in stric umetnikov Franceta in Toneta Kralja. Dar likovnega oblikovanja je dar, ki v ljudeh ne potone, tako kot tudi glasbena obdarjenost ne. Morda za kakšno generacijo zaspi, pa spet privre na dan, posebno če je prava spodbuda v okolju ali v šoli. Med izdelki dobrepoljskih rezbarjev so rezljane palice, Selček iz Zagorice je izdeloval prav lične. Na dobrepoljskih sejmih pri sv. Antonu in na Vidmu so vzbujale pozornost igrače domačih rezbarjev. Rezljane palice in konjiček, ki ga Ljubič imenuje kar "dobrepoljski konjiček", kar vabijo, da bi jih začeli izdelovati za turistični spominek. Izdelovanje bogcev po starejših dobrepoljskih predlogah bo zahtevnejše delo. Pa saj imamo pri nas rezbarje, ki izdelujejo bogce po svoji zamisli. Naj nadaljujejo staro dobrepoljsko tradicijo na način, kakor sami najbolje znajo. Predlagali bi le, naj pustijo svoje izdelke v naravni barvi lesa brez poslikave, ki utegne biti izdelku v škodo, zakrije izrezljan izraz izdelka.

Tradicija v oblikovanju lesa in podobarstvu je bila gotovo med gibalni, ki so prispevala, da so prav pred drugo svetovno vojno ustanovili na Vidmu v Dobrepoljah zadrugo Razvoj in začeli strojno izdelovati

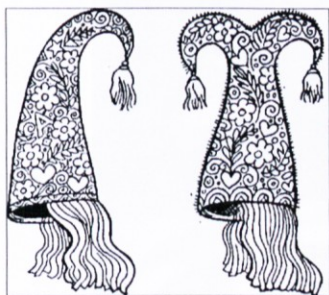

Izdelki dobrepoljske tovarne igrač

igrač. To je zanimivo poglavje v dobrepoljski zgodovini, ki bi moglo oživiti zanimivo gospodarsko dejavnost v Dobrepoljah tudi danes, saj zdaj vedno bolj poudarjajo ekološko neoporečnost igrač, ki so ji naklonjeni izdelki iz lesa. Dr. Boris Kuhar opozarja na arhivsko gradivo izdelanih predlog za igrače, ki so jih delali v dobrepoljski zadrugi Razvoj. Če bi bilo to gradivo tudi na voljo, bi morda opogumilo kakšnega Dobrepoljca, da bi oživil to dejavnost. Dobro bi bilo, da bi izdelali vso serijo igrač iz produkcije zadruga Razvoj, vsaj za spominsko zbirko, ki naj bi dobila svoje mesto v načrtovani muzejski zbirki v Jakličevem domu. Tri igrače iz te produkcije je objavil Ljubič tudi v svoji knjigi *Ljudska umetnost v Dobrepoljah* (str. 46). Vsekakor so vsi trije izdelki dovolj primerni za turističen spominek, še zlasti razgibana figurica konjička in figurica zelo moderno oblikovanega zajčka. Spominjam se, da so bili jermenčki na konjičkih usnjeni in rdeče barve. Dobro bi bilo, da bi pogledali po hišah, če je med staro šaro tudi kakšna domača igrača. Zbirke igrač so zelo redke, povsod, kjer jih imajo, pa privabijo zelo veliko število obiskovalcev. Nekaj se je morda le ohranilo. V stolarni na Ratikah so poleg normalnih stolov izdelovali tudi manjše stolčke za otroke. Nekateri so sami izdelovali velikonočne raglje. Vse to so predmeti, ki bi jih lahko ponudili za lep spomin na naš kraj. V zadrugi Razvoj na Vidmu so začeli izdelovati tudi prve slovenske ročne lutke. Prve osnutke zanje je izdelala Marija Grafenauer, osnutke za oblekice pa je napravila njena sestra Vida. Kmalu za tem pa so v dobrepoljski zadrugi začeli izdelovati lutke po predlogah, ki sta jih izdelala I. Pengov (lutka Pavlihe) in Niko Kuret, znani raziskovalec slovenskih mask, tudi dobrepoljskih. Leta 1940 je Kuret v vabilu na prvi lutkarski tečaj z ročnimi lutkami zapisal: "Tečajniki bodo uporabljali lutke, ki so izdelek zadruga Razvoj iz Dobrepolj na Dolenjskem in so zaenkrat edine, ki jih je na trgu mogoče dobiti." Vsaj lutko znamenitega slovenskega lutkovnega junaka Pavlihe bi kazalo uvrstiti med dobrepoljske turistične spominke. Ime Dobrepolj je povezano z zgodnjo dobo lutkarstva na Slovenskem. Prvo naše lutkovno gledališče je ustanovil akademski slikar Milan Klemenčič leta 1920. Dve desetletji kasneje pa so začeli uprizarjati pred-

Kurent in grbec

Pustne kape - kasturji

Priprava količkov za zobotrebec

Risbe so iz knjige Toneta Ljubiča *Ljudska umetnost v Dobrepoljah*, razen zadnje, ki je iz knjige Antona Mrkuna Obrt in trgovina velikolaškega okraja

stave z ročnimi lutkami, ki so jih izdelovali v dobrepoljski zadrugi Razvoj.

Lep spomin na ljudske običaje bodo dobrepoljske mačkare s svojimi značilnimi liki, ki sta jih upodabljala tudi Kralja, še zlasti Tone Kralj. Od zagorskih mačkar, ki jih v zadnjih letih oživlja domače turistično društvo, se v nadrobnostih razlikujejo mačkare iz druge dobrepoljske vasi, iz Ponikev; od prvih se razlikujejo tudi po tem, da ne potrabujejo umetnega dihanja, ampak so se nepretrgoma in živo ohranile prav v današnji čas. Leta 1991 je pustne običaje v Ponikvah in značilne šemske like upodobila tudi akademska slikarka Alenka Kham - Pičman. Vso pisano vrsto šemskih likov bi mogli oblikovati v obliki miniaturic, kot lutke za spomin. V ta namen pa so primerni tudi posamezni deli oblačil v naravni velikosti, npr. "larfe", značilna pisana pokrivala - "kasturji" z roglji iz Zagorice in stožčaste kape s pisanimi trakovi iz Ponikev. Originalne pustne figure v skupinah kot kompleti bi bile prav gotovo zanimive.

Ljubič je na naslovnici svoje knjige objavil risbo značilne dobrepoljske poslikane skrinje. Podoba pa tudi nadroben opis te skrinje (v knjigi na str. 88), lahko bi bilo izdelovalcu kopije dobro vodilo; žal, da ni risba v barvi.

Nekaj idej za originalni turistični spominek bomo našli morda tudi v knjižici dobrepoljskega župnika Antona Mrkuna Obrti in trgovina velikolaškega okraja, ki je izšla leta 1943. Izdelovanje zobotrebecv je bilo v zadnjem stoletju na dobrepoljskih domovih v zimskem času močno zasidrana dejavnost. Tudi danes še ni povsem zamrla. Sveženj ročno izdelanih zobotrebecv že zdaj Dobrepoljci radi ponudijo kot skromno darilce svojim gostom, ampak z Ljubičevo risbo izdelovalca na ovojnici (na str. 40, 41) bi bilo darilce privlačnejše pa tudi bolj povedno. Z izdelovanjem zobotrebecv so se še v sedemdesetih in osemdesetih letih mnogo ukvarjali starejši in mlajši domačini, tudi osnovnošolci. Ljubič je upodobil otroka pri izdelovanju "klinecv", kakor pravijo zobotrebecem po domače. Najbrž so že učitelji njegove generacije z zaskrbljenostjo spremljali to dejavnost otrok na njihovih domovih. V osemdesetih letih so ob zdravniškem pregledu šolskih otrok ugotovili zelo visok odstotek telesnih okvar pri otrocih, ki so jih pripisovali tej dejavnosti. Izdelovanje pletenih posod: koškov, cajn in prock je zamrlo, toda domačin iz Hočevja se s tem še ukvarja. Zlasti procke manjših dimenzij, kakršne so rabili pri nas za sadje, bi v lični izdelavi z drobnimi vitrami prav gotovo našle svoje odjemalce. Morda bi jih našla tudi obuvala z lesenimi podplati - cokle v obliki sandal, kakršne so začeli izdelovati v zadrugi Razvoj v času druge svetovne vojne (str. 64).

V Ljubičevi zapuščini smo našli tudi risbo dobrepoljskega "fovčka", noža v obliki srpa ali srpička, po katerem so nam dali naši sosede hudomušni imeni: Fovčki in za našo dolino ime Fovcarija. Čeprav predmet ni posebno privlačen, bi prav gotovo vzbudil pozornost med moškim svetom. Je prav primeren za delo na vrtu ali v sadovnjaku.

Poleg tega je še vrsta ohranjenih predmetov, ki bi jih lahko kot kopije v naravni velikosti postavili v ponudbo. Med njimi je prav gotovo kakšen lep žličnik ali kaj podobnega. Stružanci naj sami razmišljajo, kaj bi bilo primerno ponuditi. Vas Rapljevo je z visoko stopnjo ohranjenosti tradicionalnih stavb in podobe vasi kot celote že sama kot taka zanimiva in bi ji veljalo poiskati pravo mesto tudi v turistični ponudbi.

Drago Gradišek

KAKOVOSTEN PREMİK**3. revija simfoničnih orkestrów slovenskih glasbenih šol**

24. aprila je bila v krškem Kulturnem domu 3. revija simfoničnih orkestrów slovenskih glasbenih šol. Revije se je udeležilo šest orkestrów, in sicer Simfonični orkester Glasbene šole Frana Koruna Koželjskega Velenje – dirigent Nikolaj Žličar, Simfonični orkester SGBŠ Maribor – dirigent Franjo Peternel, Simfonični orkester SGBŠ Ljubljana – dirigent Tomaž Habe, Mladinski simfonični orkester GŠ Celje – dirigent Matjaž Brežnik, Komorni orkester Vrhnika – dirigent Marko Fabiani in Simfonični orkester GŠ Krško – dirigent Drago Gradišek.

To je bilo srečanje tristo petdesetih glasbenikov, ki se v okviru programa glasbenih šol ukvarjajo s simfonično glasbo. Z veseljem ugotavljamo, da število tovrstnih sestavov v Sloveniji narašča, kar kaže na dejstvo, da glasbene šole čedalje več pozornosti posvečajo orkestrski igri.

Najbrž je takšnih orkestrów še več in se pač niso udeležili revije. Pričakovati pa je, da se v prihodnosti bodo. V tem primeru bo potrebno razmišljati o več lokacijah za izvedbo.

Pobuda za organiziranje je prišla s strani Zveze slovenskih glasbenih šol in Glasbene šole Krško na enem izmed sestankov ravnateljev. Namen takšnih revij naj bi bil predvsem v popularizaciji tovrstne dejavnosti in približevanju simfonične glasbe širšemu krogu poslušalcev. Nedvomno lahko takšen orkester mnogo pomeni za glasbeno šolo in tudi za kulturno okolje, v katerem deluje.

Program za revijo so si orkestri izbrali sami v okviru dvajsetih minut. Žal je pri nekaterih orkestrih prišlo do podvajanja programa (Slovanski in Madžarski ples, Carmen uvertura), zato bi bilo smotno razmišljati o predhodni selekciji programa. Kako to storiti, pa bo stvar dogovora med organizatorjem in prijavi-

ljenimi orkestri na prihodnjih revijah.

Vsekakor je razumljivo, da so orkestri od prve revije pred petimi leti naredili velik kvaliteten premik. Le-to je bilo čutiti tako v sami izvedbi kot tudi v izbiri programa (težavnost) in manjšem številu substitutov v orkestrih. Vztrajno in hitro se vsi orkestri postavljajo na lastne kadre. Seveda pa bo pomanjkanje nekaterih deficitarnih instrumentov čutiti še nekaj časa (horn, oboa, fagot, kontrabas).

Organizatorji namenoma nismo temu problemu (substituti) posvečali prevelike pozornosti. Bila bi večja škoda, če zaradi nekaj profesionalnih glasbenikov orkestri ne bi mogli delovati ali pa bili omejeni pri izbiri programa. Zaradi omejitve sposobnosti glasbenikov (še posebej je to čutiti v orkestrih nižjih glasbenih šol) je izbira programa lahko največji problem. Ne moremo se pohvaliti s posebno bogato ponudbo primernih del, še posebej ne slovenskih. Menda ne bi bilo slabo razmišljati o spodbudi sodelujočih orkestrów, da si za revijo pri slovenskih avtorjih naročijo po eno delo. Število primernih del bi tako naraslo, kasneje pa je možna izmenjava del med orkestri.

Mnogo bolj je poskrbljeno za takšne orkestre v tujini. Še posebej gojijo zanimanje za simfonične orkestre založbe, kot so Advance, Belwin, Warner Bras, in drugi. Notni material je urejen po težavnostni stopnji od 1 do 6, tako da je prva stopnja težavnosti zelo enostavna in je možno simfonični ali kakšen drug sestav sestaviti z že zelo mladimi glasbeniki. Seveda je popolnoma jasno, da pokrivajo večje tržišče in da ponudbe pošiljajo po vsem svetu. Ne bi bilo pa slabo, če bi se v to svetovno dogajanje vključili tudi naši avtorji z deli za sestave na nižji stopnji. Verjetno bi bilo zanimanje za

našo glasbo v svetu tudi pri orkestrih, ki jih, kakor zgleđa (vsaj glede na ponudbo tovrstnega materiala), v svetu ni malo.

Že tretjič je revijo posnel Radio Slovenija in z vsakim orkestrom že predvaja samostojno oddajo. Letos pa je prvič k snemanju pristopila tudi Televizija Slovenija, ki namerava do jeseni zmontirati polurne oddaje. Glasbeno šolstvo premalo naredi za prodor v medije. Odločitev medijev,

da posname revijo, je pohvale vredna, saj je čutiti pomanjkanje programa iz glasbenega šolstva. Morda pa tudi šolniki premalo naredimo, da bi bilo temu bolje. Po izrečenih besedah na okrogli mizi po reviji je bila le-ta odlično organizirana, kar si učitelji in celotni kolektiv Glasbene šole Krško šteje v posebno čast. Seveda gre zahvala tudi vsem sponzorjem in zvestemu občinstvu ter Radiu in Televiziji Slovenija.

**Karolina Vegelj
Stopar**

USTVARJALNOST PRI IZOBRAŽEVANJU

Glasbeno izobraževanje mladih umetnikov in ljubiteljev

Ustvarjalnost je lastnost, ki si jo glasbenik pridobiva že od začetka svoje glasbene dejavnosti. Ko govorimo o ustvarjalnem umetniku, najprej pomislimo na kiparja, slikarja ali pesnika, ki je ob kvaliteti svojega dela tudi kvantitativno zelo dejaven. Pri glasbi oz. glasbenem izobraževanju je ustvarjalnost zaznana predvsem v kakovostnem podajanju znanja in visoki kakovostni stopnji glasbene reprodukcije. Ker je glasba umetnost, bi se moralo glasbeno poučevanje dotakniti otroške duše in jo spodbuditi k umetniškemu poustvarjanju. Velikokrat ob poslušanju otroških zborov in raznih instrumentalnih točk dobim vtis "grobe" ali kar nemuzikalne izvedbe, kajti za marsikaterega pedagoga pomeni ustvarjalnost izbrati skladbo, ki je zanimiva in doslej neznana, ali številčno zapolniti repertoar, bistvo skladbe pa ostaja prazno.

Pri učencih ustvarjalnost zaman iščemo, če je sami učitelji ne premoremo. Učiteljeva ustvarjalnost je pogojena z njegovim znanjem, razgledanostjo, temperamentom in stopnjo glasbenega doživljanja. Takšen pedagog je razgledan, zna prisluhniti vsem vejam umetnosti, jih med seboj dopolnjevati in povezovati, umetnost mora čutiti in znati ločevati zrno od plevla. Pri poučevanju si lahko veliko pomaga z vso paleto umetniškega izražanja, hkrati pa mora globoko čutiti glasbo in jo tako otrokom tudi predstaviti. Tovrsten pristop pa ne velja le pri vokalno-instrumentalnem pouku, ampak tudi pri pouku glasbene teorije.

Ustvarjalno in zanimivo uro glasbene teorije sem okusila ob poučevanju tega predmeta pri gospe Elizabeti Križanič. Tu se otroci učijo teoretskih glasbenih znanj, zato se je potrebno pri poučevanju nauka o glasbi zelo potruditi in potek ure narediti kar se da zanimiv. Kaj o tem meni gospa Križanič? "V učnem načrtu je zaželeno, naj bi vsaka učna ura spodbujevala otroke k ustvarjalnosti. Razlogov za pomanjkanje le-te je več. Učitelji se takšnemu delu izogibajo, saj zahteva nenehno in temeljito pripravo, veliko sposobnosti za improvizacijo, ker otroka neobremenjenost in domišljija lahko kaj kmalu zapeljeta v nasprotno smer od načrtovane. Pri predšolskih otrocih je takšno delo hvaležno in zahtevno. Zahtevno zato, ker mora biti snov dobro pripravljena, da se zdi vedno nova in zanimiva, podana mora biti skozi igro, ki otroke motivira in jih pripelje do ustvarjalnosti. Hvaležna pa zato, ker počasi vedno več posameznikov izstopa iz skupine s svojimi idejami za reševanje raznih teoretičnih problemov. To so začetki ustvarjalnosti, in če jih premalo spodbujamo, naredimo nepopravljivo škodo."

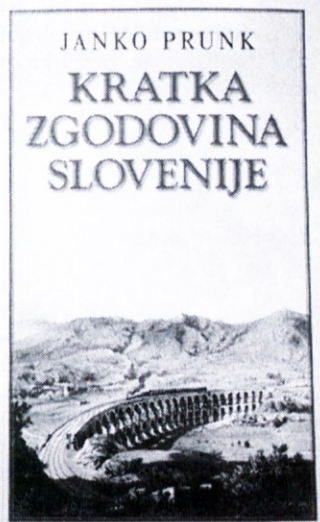
Če bomo v glasbenem izobraževanju spodbujali in umetniško vodili mlade otroške duše, potem lahko pričakujemo več poslušalcev v koncertnih dvoranah in več nastopajočih.

Naj še dodam čudovito misel Alberta Einsteina: "Domišljija in ustvarjalnost sta pomembnejša od samega znanja."

Rudi Stopar

BUČI, BUČI, MORJE ADRIJANSKO...

Dr. Janko Prunk: KRATKA ZGODOVINA SLOVENIJE
Grad 1998

Ti domoljubni stihii so mi odzvali v spomin, ko sem na dopustu prebiral drobno knjižico *Kratka zgodovina Slovenije* dr. Janka Prunka, profesorja na ljubljanski univerzi (Fakulteta za družbene vede) in doktorja zgodovinske znanosti (1976), sicer pa domačina iz Loke pri Zidanem Mostu. Knjižico je izdala založba Grad iz Ljubljane s finančno podporo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, Občine Sevnica in Zveze kulturnih društev Sevnica.

Tik pred odhodom na morje konec junija sem jo dobil na predstavitvi na sevniškem gradu. To je bila prva predstavitev ob izvrstni zgodovinski in literarni spremni besedi avtorja in dr. Janeza Kosa ter prof. Rada Kostreva. Ni omalovaževanje, da sem jo prebral na plaži v času, ko se bere lahkotna literatura, ljubezenske limonade in rumeni tisk. Vodilo me je dejstvo, da je ta skromna knjižica zelo berljiva, z izvrstno napisanim besedilom.

Nisem zgodovinar pa tudi ne poseben ljubitelj, prej bi rekel, da mi je zgodovina ostala v slabem spominu še iz šolskih klopi. Rad pa sem bral zgodovinske romane, no in tako se bere ta zgoščenka, kar nekakšen priročnik zgodovinskih dejstev, razvrščenih na 220 straneh knjige v šestih delih, ki so po razčlembi nekaj povsem avtorjevega. Pod naslovi: Predniki današnjih Slovencev, Rojstvo slovenskega naroda, Prizadevanje za Zedinjeno Slovenijo v habsburški monarhiji, Slovenci v kraljevini Jugoslaviji, Slovenci v drugi svetovni vojni in Federativni socialistični Jugoslaviji, Dezintegracija Jugoslavije in nastanek samostojne Republike Slovenije, pa je v 28 poglavjih informativno podan ves zaokrožen potek življenja Slovencev od antike do včeraj v danih socialnih, gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah.

Kakor pljuski valov na prodnat breg, kjer vanj poniknejo, so poglavja naše bogate zgodovine druga

za drugo prihajala in legala v mojo zavest. Kako nezavedni smo do naše dediščine, ki nam je atribut, da Slovenija ni majhna, pač pa dežela maloštevilnega naroda (dr. J. Gabrielčič). Pomemben je že sam naslov, saj prvič v zgodovini Slovencev govori o zgodovini Slovenije – svobodne in samostojne države naroda, ki so se mu končno izpolnile sanje in želje, izražene v hotenjih reformacije v 16. stoletju in prizadevanja za Zedinjeno Slovenijo v 19. in 20. stoletju.

V enkratni simboliki je likovno obdelan tudi ovitek knjige. Avtor z dvema likovnima deloma ponazori: v naslovnici je Seelosov Borovniški viadukt iz leta 1857, s katerim je simbolno izpovedan prostor Slovenije – na poteh jug-sever in vzhod-zahod ter moči uma in dela naroda na tem stičišču. Na hrbtini strani pa je freska iz Lutrovske kleti v Sevnici – Križanje, ki po svoji umetniški veličini renesanse ponazarja veličino duha in kulture (umetnosti) ljudi našega prostora, ki jo nam lahko zavidajo večštevilni sosedje.

Pri branju – odmotavanju klobčiča zgodovinskih dejstev preteklih vekov in bližnje preteklosti me žalosti razmišljanje o današnji rabi zgodovine in to, kakšno bo zgodovinsko dejstvo današnjega dne. Zgodovinska dejstva so tu in ne zdržijo nikakršnega potvarjanja. Demokratično svobodne so interpretacije tako piscev kot bralcev, ki pa ne morejo prihajati iz moralno človeškega dna, postavljenega na "pravo" in "nepravo", ampak le s širino človeškega sožitja v "različnosti".

Gledano na današnji čas in knjižico z našo zgodovino, postaja ta vodilo za to, da Slovenci lažje "pospravimo po dilah" in neobremnjeno ponosni stopimo v novo tisočletje s svojo domovinsko, kulturno in politično – samo našo identiteto.

Naša zgodovina je tisti kos dobre ga kruha za popotnico na to novo pot. Skorja je odlična. Tudi sredica,

Rudi Stopar
BUČI, BUČI, MORJE
ADRIJANSKO

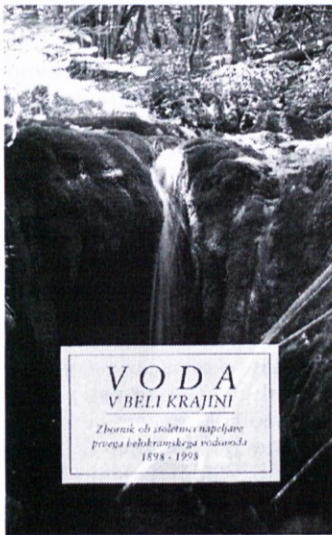
čeprav ima vdolbinice in prazne luknje, je okusna in le-teh ob potešitvi lakote ne čutimo. So pa nekaterniki, ki bi ločevali testo od lukenj in na te naslavljali očitke in gradili svoj prav neokusa praznih ust.

Prisluhniti je treba starim časom, morda času, ko je bil kruh molitev (če pade kruhek ti na tla, poberi in poljubi ga) in mi je stara mati dejala, da so luknje v kruhu ležišča anđelčkov, da brez lukenj kruha ne bi

bilo – bil bi samo trd, neokusen potanc.

Naj s to prisposodobno končam razmišljanja o Prunkovi Kratkzi zgodovini Slovencev, ki bi morala najiti mesto v vsakem domu. Tako bomo v zavesti ohranili strnjene podatke o naši dediščini, sebi, svojem narodu, svoji kulturi, svoji bitnosti in ne dovolili, da postane zgodovina v rabi trd in neokusen potanc za žarkavo popotnico v novo dobo.

Marinka Dražumerič

VODA V BELI KRAJINI

Zbornik ob stoletnici napeljave prvega belokranjskega vodovoda 1898 - 1998.

Kraška Bela krajina, kjer v vročih sušnih poletjih pomeni voda pravo bogastvo, je daljnega leta 1898 slovesno dočakala svoj prvi vodovod. Takrat je voda iz treh zajetih izvirov pri Blatniku pritekla v dvajset vasi sedanje semiške in črnomaljske občine. Po zapisih se naj bi takrat oddahnili predvsem Semičani, saj naj bi ob velikih sušah za umivanje uporabljali kar vino. Temu nadvse pomembnemu dogodku so se Belokranjci ob njegovi stoti obletnici dostojno oddolžili: s proslavo ob spominskem obeležju pod danes porušeni kočevarski Blatnikom, razstavo v semiškem muzeju, kjer je bil na ogled tudi originalen načrt za prvi belokranjski vodovod, in z drobnim, lično oblikovanim zbornikom Voda v Beli krajini.

V zborniku predstavlja tematsko raznoliko gradivo o pitni vodi kar deset avtorjev. **Dušan Plut** v kratkem predgovoru primerja Belo krajino leta 1898 in danes. Pri tem opozarja na to, da je "izboljšanje in širjenje vodovodne oskrbe... dejansko razvojna nuja Bele krajine". **Vlasta Henigman** je zbrala izsledke raziskovalne naloge Voda - vir življenja, v kateri so učenci Osnovne šole Belokranjskega odreda Semič v preteklem šolskem letu "povprašali starejše občane, kako so se oskrbovali z vodo pred gradnjo vodovoda in kako se oskrbujejo z njo tam, kjer ga še ni". **Mira Ivanovič** v prispevku o vodnih virih kot naravni in kulturni dediščini opozarja, da je v Beli krajini izredno malo površinskih voda, zato tudi "skrbno obzidani kraški izviri in vodne kraške jame pričajo

o izjemni skrbi človeka za vodo". Poudarja tudi velik botanični in zoološki pomen vaških kalov, ki so jih zaradi napeljave vodovoda marsikje kar zasuli. V pripevku **Ksenije Khalil** Grem po vodo je zapisana vrsta domačih narečnih izrazov, kar daje njenemu tekstu dodatno težo. Bilo bi nujno, da bi s svojo raziskavo o pitni vodi v Beli krajini nadaljevala, saj vodenje o nekdanji oskrbi z njo počasi izginja. **Franc Janež** je na kratko predstavil vodne vire v nekdanjih kočevarskih vaseh in v njihovem zaledju na območju Mirne gore. V prispevku **Rozalije Mohar** so predstavljeni arhivski dokumenti o gradnji prvega belokranjskega vodovoda in slovesnosti ob njegovi otvoritvi pred stotimi leti. **Marija Mušič** je pripravila zanimiv kronološki pregled razvoja vodovodnega omrežja v Beli krajini, **Juš Mihelčič** pa je pisal o vodovodu v Metliki, katerega začetki segajo v leto 1933. **Janja Kogoj - Prošek** je na kratko predstavila projekt regionalnega vodovoda Bele krajine, **Melita Ličen** pa se je v dveh kratkih zapisih spomnila na ljudi, ki so skrbeli za vodovode.

Knjižico, bogato opremljeno z barvnimi fotografijami, je uredila **Sonja Ličen - Tesari**, oblikoval pa **Bojan Lazarevič** iz Agora Designa. V nakladi 3000 izvodov jo je ob podpori Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, občin Črnomelj in Metlika, Vodnogospodarskega podjetja Novo mesto ter komunal Črnomelj in Metlika izdala in založila Občina Semič ter natisnila Tiskarna Schwarz.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 4 / 1998

406

Stoji učilna zidana - Šolstvo na Trebanjskem skozi čas, Trebnje 1998

Letos je preteklo 140 let od tistega 16. julija v daljnem letu 1858, ko je bil podpisan odlok kneza škofovskega konzistorija v Ljubljani o ustanovitvi šole v Trebnjem. Že leto poprej so v tem dolenskem kraju postavili zidano šolsko poslopje, "učilno zidano", kamor naj bi hodila mladina nabirat si potrebnega znanja. In čeprav korenine šolstva na Trebanjskem segajo še desetletja nazaj, si je Osnovna šola Trebnje s štirirazrednimi podružničnimi šolami Dobrnič, Dolenja Nemška vas in Šentlovenec prav ta datum izbrala za svoj ustanovitveni dan. Obletnice pa niso počastili le s proslavo, s čimer bi se zadovoljili v prenekateri šoli, ampak so ji trajnejši pečat vtisnili z izdajo lepo oblikovanega in vsebinsko bogatega zbornika Stoji učilna zidana - Šolstvo na Trebanjskem skozi čas, 1858 - 1998.

Gre za publikacijo, ki jo je urednica, učiteljica **Jožica Žabkar**, zasnovala tako, da se skozi prispevke več avtorjev razgrinja zgodovina šolstva na Trebanjskem od leta 1858 do letos, glede na naravo posameznih prispevkov seveda na različnih ravneh, od osebno spominske do kronikalne, nadrobneje pa je prikazano še sedanje stanje in raznovrstna dejavnost šole. Gradivo, zajeto v zborniku, je bilo zbrano zvečine v projektu raziskovanja trebanjske šolske preteklosti, ki so ga izpeljali pod vodstvom Jožice Žabkar in svetovalne delavke **Marije Kovač** v šolskem letu 1996/97.

Sto dvajset strani obsegajoči zbornik začenja Uvodna beseda ravnatelja **Štefana Kamina**, ki ji sledi prav tako uvodno naravnana predstavitev mesta Trebnje izpod peresa **Milene Ratajc**. Zgodovinski del knjige začenja **Marija Kovač** s kratkim pregledom zgodovine šolstva na Slovenskem, **Roža Zakšek** oriše nekdanji in sedanji šolski okoliš, za katerega se nato v publikaciji uporablja naziv Trebanjsko, nato pa se v te okvire umesti zapis **Štefana Kamina** o začetkih osnovnega šolstva na Trebanjskem in orisi razvoja šol v Dobrniču, na Čatežu, v Šent-

lovencu, Dolenji Nemški vasi, Svetinjah in Trebnjem, ki jih je pripravila **Marija Kovač**. Podatkovno pregledno sta zasnovana prispevka **Jože Vidmar** o šolski knjižnici in **Jožice Žabkar** o šolskem glasilu Zarje, ki ga učenci trebanjske osnovne šole izdajajo že od leta 1952.

Temu, recimo objektivnemu sklopu prispevkov, sledijo bolj subjektivno obarvani prispevki, ki dajejo zgodovinskim kronikam človeške in osebne razsežnosti. V njih nekdanji učitelji sami ali v pogovoru s kolegi obujajo spomine na minule šolske čase. **Jožica Žabkar** se je pogovorila z učiteljico Darinko Japelj in starosto športnih pedagogov, Nacetom Bukovcem, **Ivanka Višček** s pesnikom in učiteljem Francetom Režunom, **Joža Vidmar** je predstavila učiteljico Tilko Žgank in kuharico Slavko Peganovo, **Marta Grmovšek** in **Štefan Kamin** sta se pogovarjala z učiteljico Silvo Bregar, **Mojca Bahun** z učiteljico Manco Slak, medtem ko so **Ivanka Lazar**, **Danica Gerden**, **Lucijan Reščič** in **Martina Repovž** kar sami zapisali spomine na leta svojega učiteljevanja.

Četudi izrazito podatkovno, pa je dragocen prispevek **Ivanke Višček**, ki je pod naslovom Iz teh korenin so pripravila leksikonski pregled pomembnejših osebnosti, ki so znanje črpale na kateri od trebanjskih šol. Pregled je zasnovan tako, da vanj niso zajeti uspešni gospodarstveniki, podjetniki in obrtniki, morda bodo gospodarsko pomembnejše osebnosti prišle na vrsto kdaj pozneje, da bo mali leksikon pomembnih Trebanjcev še bogatejši.

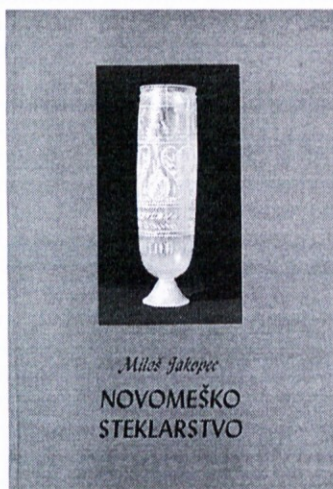
Zbornik zaključujejo drobni zapisi nekdanjih in sedanjih učencev, pregled Zoisovih štipendistov in dobitnikov zlatih priznanj ter razmišljanje ravnatelja Kamina o šoli danes in v prihodnosti.

Publikacijo je z veliko skrbnosti in občutka oblikoval **Lucijan Reščič**, jo opremil s svojimi izvornimi ilustracijami ter pri opremi uporabil bogato in pestro dokumentarno slikovno gradivo.

Milan Markelj

OD RIMSKE ČAŠE DO NOVOTERMA

Miloš Jakopčev: NOVOMEŠKO STEKLARSTVO
Dolenjski muzej - Biro M 1998

Miloš Jakopčev, upokojeni novinar, še naprej ljubiteljsko raziskuje preteklost Dolenjske in Novega mesta ter se vse opazneje vpisuje med avtorje domoznanske literature, ki se je končno začela razcvetati tudi na Dolenjskem. Jakopčevu najbolj temeljito in obsežno publicistično delo je Časnikarstvo na Dolenjskem 1848 - 1941, ki je izšlo v istoimenski knjigi leta 1993, loteval pa se je še drugih tem, od zgodovine konjskih dirk v Šentjerneju, delovanja Narodne garde v Novem mestu, predvojne tekstilne stavke v Polhovi tovarni do prve uprizoritve Linhartovega Matička v Novem mestu in drugega. Nedolgo tega je v skupnem založništvu Dolenjskega muzeja in Biroja M izšla njegova druga knjiga Novomeško steklarstvo, s katero je posegel v lokalno gospodarsko zgodovino.

Pobudo za pisanje knjige je avtorju pred več leti dal tedanji direktor Krkine Tovarne steklenih izolacijskih vlaken Novoterm Janez Bulc. Jakopčev se je lotil raziskave in že na začetku naletel na precejšnje težave, saj za novomeško tovarno stekla Inis, prehodnico Novoterma, propadlo že leta 1958, ni bilo nobenega urejenega arhivskega gradiva. Kljub temu je zbral za tisoč listov fotokopij časopisnih člankov in različnega izvirnega gradiva. Ob zbiranju gradiva se mu je zamišljeni okvir knjige razširil in je prvotno Bulčevo zamisel o knjižnem prikazu nastanka in propada Inisa ter ustanovitve Novoterma razširil s posegom globlje v preteklost. Na začetek pripovedi o novomeškem industrijskem steklarstvu je postavil dvojje poglavij, Začenjamo v halštati in antiki ter Steklo na Gorjncih, v katerih je kot nekakšen simboličen začetek steklarstva na naših tleh orisal najdobo steklene čaše v rimskem grobu, izkopanem v Bršljinu na kraju, kjer so stoletja kasneje zgradili Inis, ter za-

pis o delovanju prve znane steklarске proizvodnje v novomeški okolici, na Dolžu na Gorjancih, v prejšnjem stoletju. V obeh uvodnih poglavjih gre za že znana in publicirana dejstva. Morda bi najstarejša zgodovina steklarstva pri nas zaslužila nekaj več pozornosti. Gotovo pa je posebej zanimivo omenjanje delavske stavke v steklarni na Dolžu, ki naj bi bila po doslej znanih podatkih prva delavska stavka na Slovenskem. O nji je Miloš Jakopčev izčrpno pisal v posebnem prispevku, objavljenem v reviji Rast.

Nov izvorni Jakopčev prispevek in večinski del knjige pa sestavljajo tri poglavja: Steklarna v Novem mestu, Iskanje in Steklena izolacijska vlakna. V njih je avtor popisal nastanek in propad novomeške steklarne Inis ter prizadevanja za obnovo steklarске proizvodnje v prostorih propadle steklarne, ki so se zaključila z nastankom in začetkom delovanja Krkinega Novoterma. Pripoved Jakopčeve knjige se končuje z letom, ko je Novoterm dobil novega večinskega lastnika, nemško firmo Pfleiderer, in je dolenjsko steklarstvo z najsoodobnejšo tehnologijo stopilo v Evropo.

Poljudno in berljivo napisano besedilo spremlja dokumentarno slikovno gradivo in - kar vsekakor zasluži pohvalo, saj se na to večkrat pozablja - seznam uporabljenega gradiva, razlaga kratic in abecedni seznam omenjenih oseb.

Z Jakopčevu knjigo Novomeško steklarstvo Dolenjska in Novo mesto dobivata še eno zanimivo delo, ki je obogatilo lokalno zgodovino. Obdelavi tiskarstva, razvoja industrijske proizvodnje, časnikarstva in zdravstva se je s to knjigo tako pridružil še pregled industrijskega steklarstva. Gotovo pa knjige, kot je Jakopčeva, spodbujajo še druge pisce k obdelavi podobnih in še ne raziskanih tem.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 4 / 1998

408

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (53)

ŠUŠTERŠIČ IVAN politik

R. 29. maja 1863 v Ribnici, u. 7. okt. 1925 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Kranju in Ljubljani, diplomiral na pravni fakulteti na Dunaju in promoviral 1889 v Gradcu. Kot odvetnik v Ljubljani in kandidat Katoliške narodne stranke je bil izvoljen v dunajski državni zbor, od 1901 pa je bil tudi poslanec deželnega zbora v Ljubljani in od 1912 do 1918 kranjski deželni glavar. Po prevratu se je umaknil iz političnega življenja. V politiki je zagovarjal združitev jugoslovanskih dežel in pokrajin pod žezlom habsburške dinastije. Spada med najpomembnejše slovenske politike in pod njegovim vodstvom so uživali slovenski poslanci v državnem zboru na Dunaju velik ugled. – SBL III, str. 731.

ŠUŠTERŠIČ MIRKO emigrantski pesnik

R. 1920 v Dragatušu. Maturiral je na klasični gimnaziji in ob koncu druge svetovne vojne odšel v Argentino. – C. Bergles: To drevo na tujem raste (Aleph, 1990), str. 160, kjer so objavljene 3 Šušteršičeve pesmi.

ŠUŠTERŠIČ STANE – BOŠTJAN pisec spominov

R. 1915 v Stranski vasi pri Novem mestu. V mladosti je bil pastir, pekovski vajenec, gozdni delavec in tesač, l. 1942 je odšel v partizane, se povzpел od borca do namestnika komandanta bataljona in komandanta 3. bataljona Šerčerjeve brigade. L. 1944 je bil hudo ranjen in je do konca vojne opravljal dolžnosti namestnika 3. bataljona Šerčerjeve brigade. V knjigi Kovači lepih dni je napisal spomine na svoje partizanske čase. – S. Šušteršič: Kovači lepih dni, ovitek – s sliko.

ŠUŠTERŠIČ TONE – TINE ŽELEZNIK, revolucionar, spomeničar

R. 1. maja 1903 v Ljubljani, u. 3. maja 1984 prav tam. Od 1932 je bil član ZKJ. Bil je med prvimi organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani in Beli krajini, kjer je organiziral tudi prve partizanske čete. Od 1944 je bil član kontrolne komisije CK ZKS, po vojni pa minister za promet, zvezni in republiški poslanec. Med drugim je bil odlikovan z redom zaslug za narod z zlato zvezdo in spomenico 1941. – Ko je ko 1970, str. 1057. Vidovič – Miklavčič: Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo... (Lj. 1980), str. 88 – s sliko.

ŠUŠTERŠIČ ZVONIMIR kirurg primarij

R. 4. jan. 1912 v Krškem. Osnovno šolo je obiskoval v Krškem, gimnazijo v Ljubljani in 1930 maturiral. L. 1936 je na medicinski fakulteti v Zagrebu promoviral, dve leti kasneje nastopil službo na kirurškem oddelku ljubljanske bolnice ter napravil specialistični izpit iz kirurgije. L. 1948 postal ravnatelj celjske bolnice, nato predstojnik kirurškega oddelka. L. 1958 je dobil naslov primarija. Spopolnjeval se je v Birminghamu, Stuttgartu, na Dunaju in v Ljubljani. L. 1947 je ob nekajmesečnem nadomeščanju v Novem mestu dosegel, da so obnovili žensko bolnico. Njegovo življenjsko delo je celjska bolnišnica. Strokovne članke je objavljval v domačih in tujih revijah. – ZdrV 61/1992 št. 1., str. 43 – s sliko.

ŠUTEJ JOSIP pevec

R. 21. nov. 1920 v Vinici. Agronomijo in pravo, privatno pa tudi petje, je študiral v Zagrebu, debitiral kot operetni tenor v Osijeku, bil član zagrebške Opere in gostoval tudi v Ljubljani in Mariboru. L. 1951 – 1958 je pel na Reki, nato spet v Zagrebu. – SGL, str. 715. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 46.

Drago Švajger

ŠVAJGER (SCHWEIGER) DRAGO (KAREL) zdravnik in ribiški pisatelj
R. 20. marca 1898 v Črnomlju. Gimnazijo je študiral v Novem mestu in maturiral 1917. Medicino je študiral v Zagrebu in Krakovu, promoviral in se specializiral za otolaringologa in služboval v Zagrebu ter zaslovel kot strokovnjak za zdravljenje ušes, nosu in grla. Kasneje se je preselil v Ljubljano in bil primarij v Šlajmerjevem domu. V prostem času se je ukvarjal z ribištvom, sodeloval s članki v Ribiču in bil član uredniškega odbora, odbora ribiškega društva in zveze ribiških družin. – Ribič 37/1978 št. 5, str. 162 – s sliko. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 12. Dodič: 225 let, str. 436, 480.

ŠVAJGER JANKO hidrotehnik in urednik
R. 6. sept. 1890 v Črnomlju, u. 1973 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, srednjo šolo pa v Ljubljani in maturiral na idrijski realki. Nato je študiral na tehniški visoki šoli v Gradcu, na Dunaju in v Zürichu ter služboval na ministrstvu za zunanje zadeve in ministrstvu za kmetijstvo v Beogradu, kot hidrotehnični strokovnjak pa na državnem posestvu v Belju. L. 1931 je diplomiral na ekonomsko-komercialni visoki šoli v Zagrebu. Po vojni se je vrnil v Slovenijo, delal v ministrstvu za socialno politiko in ljudsko zdravje, se ukvarjal s problematiko nesreč in obolenj pri delu, urejal revijo Delo in varnost in predaval na višji tehniški varnostni šoli. – Delo in varnost 18/1973, str. 169 – s sliko.

ŠVAJGER VERIJ (FRAN KSAVERIJ) železniški strokovnjak, komponist in prevajalec

R. 23. jan. 1893 v Goriči vasi (sin Franca Schweigerja), u. 1980. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici, realko pa v Gorici in 8 semestrov študiral na Tehniški visoki šoli v Pragi. Med 1. svetovno vojno je zaradi mobilizacije študij prekinil, bil v službi pri ravnateljstvu Državnih železnic v Ljubljani, med drugo vojno interniran v Dachau, po vojni kot strokovnjak predaval strojevodjem, pisal članke in knjige o železnicah in sodeloval pri projektiranju prog. – SBL III, str. 737. V. Švajger: Parna vleka na Slovenskem, ovitek – s sliko. Ribnica skozi stoletja, str. 66.

ŠVAJGER ZMAGO pisatelj in publicist

R. 10. maja 1910 na Ptujju, 3. avg. 1942 ustreljen na pokopališču v Vel. Laščah. Kot učitelj je služboval na Štajerskem. Ob okupaciji se je umaknil v Ljubljansko pokrajino, postal aktivist OF na območju Krim – Turjak, bil izdan in ustreljen. Leposlovna dela je objavljaval v Učiteljskem tovarišu in reviji Življenje in svet, napisal več iger, literarnih poročil in ocen. Najboljše njegovo delo je novela Bič zemlje, ki se godi v Slovenskih goricah. – SBL III, str. 738.

ŠVALJ MARIJA oboževanka Alojza Gradnika

R. 13. apr. 1892 v Orehovcu pri Kostanjevici, u. 7. jan. 1914 v Gorici. Po štirih razredih osnovne šole je naredila še štiri na višji deklški šoli v Gorici, in obiskovala trgovsko šolo v Ljubljani in dobila službo v Gabrščkovih tiskarni in nato v knjigarni. Tu se je spoznala s pesnikom Gradnikom. Pesnik jo je po lastni izpovedi dr. Marji Boršnik od vseh žensk najbolj ljubil in ji posvetil tudi ciklus De profundis, po katerem je dobila naslov tudi ena izmed njegovih zbirk. Zanimivo, da je to pesnikovo ljubezen do črnolase, vitke Marije prvi opisal v javnosti 1955 takratni mladi ravnatelj kostanjeviške osnovne šole Lado Smrekar, in sicer v prilogi Dolenjskega lista Dolenjski študent. Umrla je stara komaj 21 let za posledicami prehlada. – Dolenjski list 25. nov. 1955 št. 47, str. 12.

ŠVARA DUŠAN – DULE generalpodpolkovnik, spomeničar

R. 20. jul. 1918 v Rakitniku pri Postojni. Živi v Ljubljani. V Novem mestu je obiskoval osnovno šolo in nižjo gimnazijo in po končani strojni šoli vojne mornarice v Kumborju v Boki Kotorski služboval na vojnih ladjah, se po razsulu stare Jugoslavije vrnil k staršem v Novo mesto, sodeloval v OF in 1942 s 26 prvoborci odšel v partizane. Bil je komandant bataljona Zahod-

nodolenjskega odreda in Krškega odreda, bil pri napadu na Žužemberk julija 1943 ranjen, odšel kot komandant Prešernove brigade na Primorsko, postal komandant Triglavske divizije in načelnik štaba 30. divizije IX. korpusa. Po vojni končal v Beogradu Višjo vojno akademijo in Višjo vojaško bojno šolo, predaval 8 let na Višji vojaški akademiji itd. Med visokimi odlikovanji je prejel tudi red bratstva in enotnosti z zlatim vencem in spomenico 1941. Je med drugim avtor publikacije o atomskem orožju. Prim SBL 20. snopič, str. 842. Bitka, kakor življenje dolga, str. 587 – slika.

ŠVIGELJ LADO (STANISLAV) lovski strokovnjak

R. 6. apr. 1915 na Kržljeku pri Postojni. Osnovno šolo je obiskoval v Begunjah pri Cerknici, škofijsko gimnazijo pa v Šentvidu pri Ljubljani, 1935 maturiral in 1941 diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani. V NOB sodeloval 1941 – 1945. Po vojni je služboval pri Gozdnem gospodarstvu Kočevje, v Upravi lovišča Snežnik in bil upravnik Gozdnega lovišča Rog v Kočevju. Napisal je veliko člankov o lovstvu in 1961 izdal monografijo Medved v Sloveniji – SBL III, str. 741.

TALLNER (TALNER, THALNER) HERMANN skriptor

R. v Trebnjem, živel v 15. st., je edini znani prepisovalec nemških tekstov v srednjem veku na območju Kranjske. Za Ludvika pl. Kozjaka je 1456 prepisal dvoje literarnih del iz poznega srednjega veka. Rokopis je bil nazadnje v Podgori pri Gorici in se med prvo vojno izgubil. – SBL IV, str. 4.

TANASKOVIĆ RAJKO general, spomeničar

R. 3. okt. 1917 v Čačku, u. julija 1984 v Beogradu. V stari Jugoslaviji je imel čin pešadijskega podporočnika, v NOB pa je sodeloval od 1941. Po Titovem naročilu je 1942 prišel v Slovenijo in postal načelnik 5. SNOUB Ivana Cankarja. Kot komandant 15. divizije je vodil akcije pri Žužemberku, Šumberku in v okolici Novega mesta, od 1944 pa je bil načelnik operativnega oddelka GŠ Slovenije. – Enciklopedija Jugoslavije (1971) VIII, str. 318. Delo 17. jul. 1984 št. 164, str. 2 – s sliko. M. Mikuš ga v Pregledu zgodovine NOB v Sloveniji ne omenja.

TANDLER FRIDERIK novomeški tiskar

R. 12. jul. 1836 v Novem mestu (sin Henrika), u. 12. jul. 1918 v Šmihelu. V Zagrebu se je izučil za trgovca, se zaradi bolnih oči lotil knjigotrštva in papirništva in opustil tiskarno, ki jo je bil ustanovil njegov oče. L. 1907 je prodal knjigarno in papirnico Urbanu Horvatu in se preselil na svoje posestvo v Šmihelu. Z njegovo smrtjo se je končala rodbina novomeških Tandlerjev. – SBL IV, str. 6. Na nagrobniku v Šmihelu je rojstna letnica 1837.

TANDLER HENRIK tiskar

R. 7. jul. 1795 v Celju, u. 8. jul. 1836 v Novem mestu. Njegova tiskarna v Novem mestu je začela delati najkasneje 1819 in je tiskala šolska izvestja, okrožnice, razne tiskovine za urade, ustanove in zasebnike. L. 1831 je natisnil Jakoba Zupana Lik Noviga mesta o voskersji zboru svoje fare, ki je prvi novomeški slovenski tisk. – SBL IV, str. 6. M. Jakopec: Časnikarstvo na Dolenjskem, 1848 – 1941, str. 32. L. Tončič: Tiskarstvo na Dolenjskem, str. 37.

TANDLER KONSTANTIN tiskar in knjigotržec

R. 5. feb. 1823 (sin Henrika) v Novem mestu, u. verjetno v Gradcu. Ko je postal polnoleten, je skupaj z materjo Marijo vodil tiskarno. Kasneje se je posvetil trgovini s knjigami in papirjem. Najpomembnejši tisk v njegovem času je bil v slovenskem duhu, vendar zaradi razmer v nemškem jeziku pisani Sloveniens Blatt, ki ga je urejal aktuar Franc Polak. Konstantin je v svoji knjigarni tudi izposojal nemške in slovenske knjige, še preden je bila v Novem mestu ustanovljena javna knjižnica (1865). Zadnji Konstantinov tisk je verjetno "Smrtna obsodba", natisnjena ob zadnjem javnem obešanju v Novem mestu 1965, kjer pa ne gre za sodni obrazec, ampak za priložnostni Tandlerjev tisk ob dogodkih, ki so vznemirili dolenjsko javnost. Okoli 1868 je Konstantin tiskarno opustil in se preselil v Gradec. – SBL IV, str. 6. L.

Tončič: Tiskarstvo na Dolenjskem, str. 35, 39. K. Bačer: Iz dolenske preteklosti, str. 60, 64 / op. 2 /.

TANDLER MARIJA, r. WIRTH tiskarka

R. 14. avg. 1797 v Celju (žena Henrika), u. 9. maja 1879 v Novem mestu. Po moževi smrti je vodila tiskarno do polnoletnosti sina Konstantina. Natisnila je med drugim pesem Kajetana Huebra Carniolia per mertvini Franca perviga, Tita svojiga v Aemoni (1837) in dve nabožni knjigi Franca Veritija, novomeškega kanonika. – SBL IV, str. 6.

TAUFER VIDA pesnica

R. 15. jun. 1903 v Toplicah pri Zagorju, u. 18. okt. 1966 na Bokalcah pri Ljubljani. Osnovno šolo je obiskovala v Zagorju, 3. – 6. razred liceja pa v Ljubljani, zbolela, odšla v Maribor in tam maturirala na učiteljskišči (1923). Učiteljvala je v Zagorju (1923 – 28) in Stični (1928 – 44), po osvoboditvi pa je bila referentka v kulturnem oddelku ministrstva za prosveto v Ljubljani. Pesnikovati je začela v srednji šoli in objavljala v Preporodu, Kresu in Treh labodih, Domu in svetu in Ljubljanskem zvonu ter 1938 izdala zbirko Veje v vetru. Po vojni sta izšli zbirki Izbrani listi in Svetli sadovi. Njene pesmi so prevedene v češčino, slovaščino, angleščino in italijanščino. Pred vojno je veljala za našo najboljšo pesnico poleg Vide Jerajeve in Lili Novy. – SBL IV, str. 13.

Franc Ksaver Taufferer

TAUFFERER plemiška rodovina na Kranjskem, ki se je k nam preselila v 16. st. iz Augsburga in imela v svoji posesti Turn pri Višnji Gori, Prapreče pri Grosupljem, Mateno, Vrhovo na Dol. in Grumlof. Iz nje so izšli visoki uradniki, častniki in duhovniki, med njimi dva pisca slovenskih nabožnih knjig. – SBL IV, str. 15 – 25.

TAUFFERER BENO VINCENC CELESTIN politik

R. 15. jun. 1845 v Ljubljani, u. 8. sept. 1891 v Višnji Gori. Vzgaljal se je v jezuitskem kolegiju na Dunaju, bil je kadet 27. pešpolka, vendar 1865 odpuščen. Večkrat je bil izvoljen za deželnega poslanca in kot zastopnik kranjskih veleposestnikov tudi v državni zbor. Bil je šolski nadzornik za litijski okraj. Umrl je brez potomcev in z njim je izumrla kranjska veja Tauffererjev. – SBL IV, str. 17.

Janez Vajkard Taufferer, p. Aleksander

TAUFFERER FRANC KSAVER (JURIJ JOŽEF DIZMA) opat in prelat
R. 22. marca 1733 (sin Maksimilijana Antona) na Turnu pri Višnji Gori, u. 23. maja 1789 v Ljubljani, pok. v Višnji Gori. Obiskoval je jezuitsko gimnazijo v Ljubljani, stopil v stiški samostan in dobil redovniško ime Franc Ksaver. Doktoriral je v Germaniku v Rimu in star komaj 31 let postal stiški opat. Bil je arhidiakon goriške nadškofije in cesarski svetovalec in kot dober gospodar opravil velika obnovitvena dela v Stični in pri mestnem stolu v Novem mestu. Napisal je anonimno knjižico Ta kratki zapopadik keršanskiga navuka za otroke... (1770). – SBL IV, str. 18. J. Mlinarič: Stiška opatijska 1136 – 1784, str. 315 – slika.

TAUFFERER INOCENC (ALEKSANDER JULIUS INOCENC IGNACIJ) arhidiakon, šolnik in bibliotekar

R. 19. jan. 1722 (sin Maksimilijana Antona) na Turnu pri Višnji Gori, u. 14. jan. 1794 v Ljubljani. Po gimnaziji je stopil v jezuitski red, študiral na Dunaju in v Leobnu dosegel magisterij, nato poučeval na gimnazijah v Passauu, na Dunaju in v Ljubljani. L. 1758 je bil postavljen v Ljubljani za profesorja filozofije in moralne teologije ter prefekta humanističnih študij. Ko je bila v Ljubljani iz knjig jezuitskega kolegija in knjižnic razpuščenih samostanov ustanovljena prva javna knjižnica, je postal njen vodja. Bil je tudi arhidiakon goriške nadškofije za Gorenjsko in član Akademije operozov. – SBL IV, str. 19.

TAUFFERER JANEZ VAJKARD, p. ALEKSANDER opat in arhidiakon
R. 12. jan. 1703 v Ljubljani (sin Marka Antona), u. 22. apr. 1760 v Kosta-

njevici. Stopil je v cistercijanski red, dobil redovniško ime p. Aleksander ter 1737 postal kostanjeviški opat in goriški arhidiakon. Ob imenovanju za cesarskega svetnika mu je Marija Terezija podelila diplomu. Bil je član Dizmove bratovščine v Ljubljani. – SBL IV, str. 16. J. Mlinarič: Kostanjeviška opatija 1234 – 1786, str. 144/145 (barvna priloga, str. 7) – slika.

TAUFFERER MARK ANTON pravnik

Krščen 26. marca 1655 (sin Mihaela) v Višnji Gori, u. 15. jul. 1709 v Ljubljani, pok. v Višnji Gori. Po gimnaziji v Ljubljani je študiral v Gradcu in prepotoval mnogo dežel. Bil je izrazit gospodar in si je pridobil tudi privilegij za trgovino s platnom, bil med drugim odbornik kranjskih stanov, prisednik dvor. in dež. sodišča, upravnik kranjskega glavarstva in veljal za odličnega pravnika. V zakonu z Elizabeto baronico Apfaltrern se mu je rodilo vsaj 21 otrok, med njimi Franc Bernard Ignacij, Janez Vajkard, Maksimilijan Anton Ignac. Zase in za potomce je od cesarja Leopolda pridobil 1687 baronski naslov. – SBL IV, str. 16.

TAUFFERER MIHAEL začetnik kranjske linije Tauffererjev

R. ok. 1601, u. 23. nov. 1665 v Ljubljani, pok. v Višnji Gori. Bil je upravnik plačilnega urada za Vojno krajino in kranjski deželan. L. 1644 je kupil graščino Turn pri Višnji Gori in s tem utemeljil posest kranjske veje Tauffererjev za 250 let. – SBL IV, str. 15.

Med pomembnejšimi Tauffererji so še: **Frančišek Mihael Bernard**, matematik in polkovnik (1654 – 17179); **Jakob**, lastnik Vrhovega na Dol. in član Dizmove bratovščine (1662 – 1738); **Maksimilijan Anton Ignac**, stanovski odbornik in član Dizmove bratovščine (1698 – 1758); **Jakob Jodok**, prošt (1736 – 1810); **Anton Janez Nep. Tadej**, častnik, glavar in član Dizmove bratovščine (1723 – 1787); **Alojzij Peter Pavel**, kresijski komisar, pod Francozi pa intendant v Novem mestu (1764 – 1834); **Alojzij Karel Mavricij**, častnik in gubernijski tajnik (1799 – 1861); **Rozalija Eleonora Marija Filomena** por. Codelli, nemška pisateljica, sestra Bena Vincenca Celestina (1858 – 1938), - SBL IV, str. 15 – 20.

V zvezi s Tauffererji naj omenim, da je Dizmova bratovščina združevala vidnejše in priznane javne in kulturne delavce na Kranjskem. Pobudo za ustanovitev je dal 1688 upravitelj idrijskega rudnika Wolfgang pl. Künpach. Gojila je vse znanosti in umetnosti in omogočila, da je bila 1693 ustanovljena Akademija operozov. Ustanovni člani Dizmove bratovščine so bili kasneje tudi ustanovni člani Akademije operozov (F. Dolinar v poslovnem dnevniku "Dizmova kronika", Ljubljana 1992).

Borut Peterlin

BREZ NASLOVA

Lidija Murn **KRONIKA**

(Maj - junij)

MAJ

METLIKA, 6. - 8. maja - V ljudski knjižnici so odprli razstavo knjig različnih slovenskih založb.

NOVA GORICA, 7. maja - V poslovnem centru Hit so odprli razstavo skulptur črnomaljskega akademskega kiparja Jožeta Vrščaja. O avtorju je spregovorila umetnostna zgodovinarica Nives Marvin.

NOVO MESTO, 7. maja - V prostorih Nove Ljubljanske banke so odprli slikarsko razstavo del Jožice Medle iz Šentjerneja. Večer so popestrili Kanta kvartet, Šentjernejski oktet in violinistka Teja Potočnik. V Knjižnici Mirana Jarca sta na predstavitvi pesniške zbirke Svila in lan, ki jo je vodila Jadranka Matić - Zupančič, sodelovala avtorica Meta Kušar ter kritik in urednik DZS Matej Bogataj. Na občnem zboru KUD Krka je nastopila otroško-mladinska folklorna skupina Kres pod vodstvom Majde Nemanič.

SEVNICA, 7. maja - V Galeriji Eskulap so odprli slikarsko razstavo krajinskih olj Vilima Toplaka. V kulturnem programu je nastopila moška vokalna skupina Lira.

OTOČEC, 8. - 9. maja - Na grajskem dvorišču je 16 pevcev, študentov slovite Visoke šole za glasbo Mozarteum iz Salzburga, izvedlo opero Franza Schuberta Zapriseženi. Nastopila je tudi Novomeščanka Irena Yebuah.

BRESTANICA, 8. maja - Otroška plesna skupina KD Svoboda je v Domu svobode prijetno presenetila s plesno predstavo Naša pravljica.

KOSTANJEVICA, 8. maja - V samostanski cerkvi so odprli likovno razstavo novejših del akademskega slikarja in grafika Zdenka Huzjana z naslovom Vita Peracta. O avtorju je govoril kustos Koroškega muzeja Marko Košan, odprtje razstave pa je z orgelskim koncertom pospremila Natalija Mustar.

NOVO MESTO, 8. maja - Slovenski verski muzej iz Stične je v knjižnici frančiškanskega samostana pripravil razstavo z naslovom Friderik Irenej Baraga (1797 - 1868) - Svetost v dejanju. Na otvoritvi so se predstavili avtor razstave Marko Freljih ter organist dr. Matjaž Barbo in violinist Marko Hvala. V Kulturnem centru Janeza Trdine je pod naslovom Naša zemlja potekala medobmočna revija desetih odraslih pevskih zborov. V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo V navzkrižnem ognju (Grosupeljsko in Stiško okrožje OF, 1941 - 1945).

RIBNICA, 8. maja - V novem Studiu foto Toni so odprli razstavno prodajno galerijo, v kateri prvi razstavlja akademski slikar Samo Kovač. V kulturnem programu so nastopili otroci tamkajšnjega vrta, osnovne in glasbene šole, ribniška godba na pihala in pevski zbor Lončar iz Dolenje vasi.

ŠKOCJAN, 8. maja - Na Šentjernejskem večeru so v gostilni Luzar nastopili Pihalni orkester Občine Šentjernej, Mešani pevski zbor Vlaste Tavčar, pevka Maruša in recitator Grgovič.

BREŽICE, 9. maja - 14 pevskih zborov je nastopilo na občinski zborovski reviji v Posavskem muzeju.

MALA LOKA, 9. - 10. maja - Društvo Arti je pripravilo celodnevni program z naslovom Osvoboditelj, s katerim so želeli prispevati k obnovi gradu Mala Loka, kjer imajo svoj sedež.

NOVO MESTO, 9. maja - V frančiškanski cerkvi je nastopil oktet Adoramus pod vodstvom Marijana Cvitka. Gostja večera je bila pisateljica Berta Golob, program pa je povezoval Jože Bartolj.

ROSALNICE PRI METLIKI, 9. maja - V cerkvi pri Treh farah je ženski pevski zbor folklorne skupine Ivan Navratil iz Metlike priredil koncert.

NOVO MESTO, 11. - 15. maja - V prostorih Krkine poslovne stavbe se je pričel 21. dolenjski knjižni sejem. Na otvoritveni slovesnosti je bil gost letošnji Prešernov nagrajenec Saša Vuga, naslednje dneve pa so predstavili Enciklopedijo Slovenije s poudarkom na geslih o Dolenjski in Novem mes-

Prizor prisege v Schubertovi operi, ki so jo izvedli študentje salzburškega Mozarteuma na Otočcu

Z literarnega večera pesnikov Literarnega kluba Dragotina Ketteja

Predstavitve zbornika 800 let Boštanja

tu, zbornik Personalizem in odmevi na Slovenskem ter Habjanovo knjigo Mejniki slovenske zgodovine. Zanimiv je bil literarni večer pesnikov Literarnega kluba Dragotina Ketteja in medobčinsko srečanje najmlajših in mladih literatov začetnikov. Sejem sta spremljali še razstavi ob 120-letnici pesnika Otona Župančiča in razstava del Saše Vuge.

BREŽICE, 12. maja - V Posavskem muzeju so predstavili knjižni prvenec etnologinje Ivanke Počkar z naslovom Iz ječmenove kave, ki je izšel pri Dolenjski založbi.

NOVO MESTO, 12. maja - Akademski harmonikarski orkester Ivana Gorana Kovačiča iz Zagreba je imel koncert v Kulturnem centru Janeza Trdine. Društvo slovensko-poljskega prijateljstva in šmihelska župnija sta v župnijski cerkvi pripravila orgelski koncert akademika prof. Primoža Ramovša, ki ga je dopolnilo branje poezije Karola Wojtyła.

ČRNOMELJ, 13. - 14. maja - V kulturnem domu je na 8. republiški glasbeni reviji z naslovom Zapojmo, zaigrajmo, zaplešimo nastopilo 35 skupin gojencev zavodov in šol s prilagojenim programom iz vse Slovenije. Na otvoritvi prireditve je govoril minister za kulturo Jožef Školč.

DRUŽINSKA VAS, 13. - 17. maja - V gostišču Domen je potekala slikarska kolonija devetih slikarjev, med njimi so bili tudi trije z Dolenjske: Jože Kotar, Jože Marinč in Jožica Medle.

NOVO MESTO, 13. maja - Igralska skupina KUD Mirna Peč je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizorila Partljičevo komedijo Gospa poslančeva.

BREŽICE, 14. - 16. maja - Društvo likovnikov in ZKD sta pripravila likovno kolonijo posavskih likovnikov in učencev osnovne šole.

NOVO MESTO, 14. maja - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu arij baročnih skladateljev. V knjigarni Mladinske knjige je pisatelj Bogdan Novak zaključil vrsto predstavitev svoje obsežne sage Lipa zelenela je.

RIBNICA, 14. maja - V Miklovi hiši je akad. slikar prof. Emerik Bernard odprl likovno razstavo Razkrivajoča navzočnost telesa, na kateri se je z izbranimi risbami na papirju predstavilo več kot trideset študentov ljubljanske akademije za likovno umetnost.

BREŽICE, 15. maja - Na koncertu je v Posavskem muzeju pod vodstvom dirigentke Marjetke Podgoršek Horžen nastopil pevski zbor Solzice.

DOBOVA, 15. - 16. maja - V kulturnem domu se je enajst domačih likovnih ustvarjalcev, članov Likovne družine Dobova, predstavilo na prvi likovni razstavi. Pod vodstvom Franca Keneta pa je tamkajšnji mešani pevski zbor KD Franca Bogoviča ob 10-letnici delovanja priredil slavnostni koncert.

KRŠKO, 15. maja - Pod naslovom Pesem mladih src je v tamkajšnjem kulturnem domu potekala občinska revija otroških in mladinskih pevskih zborov.

NOVO MESTO, 15. maja - Na 11. Linhartovem srečanju mladinskih gledaliških in lutkovnih skupin iz Slovenije in zamejstva je nastopilo 11 skupin. Slavnostni govornik na osrednji prireditvi, ko so podelili tudi Linhartove značke ZKD Slovenije, je bil novomeški župan Franci Koncilija. V piceriji Tratnik je bil prvi koncert jazzovskega festivala Novo mesto, na katerem je nastopil kanadski trio Living Daylights.

RIBNICA, 15. maja - V Miklovi hiši je prof. dr. Jože Toporišič kot urednik predstavil četrto knjigo Jezikoslovnih del p. Stanislava Škrabca.

NOVO MESTO, 18. maja - V Galeriji Krka se je s svojimi deli predstavil akademski slikar Jože Kumer iz Dolenjskih Toplic. Za glasbeno popestritev sta poskrbela saksofonista Igor Lumpert in Igor Bezget.

BOŠTANJ, 19. maja - Ob 800-letnici Boštanja je izšel jubilejni zbornik, ki so ga predstavili Ivan Šnuderl, Alfred Železnik, Roman Novšak, Rudi Stopar, Martina Orehovec in Tine Zgonc.

KRŠKO, 19. maja - Mreža nevidnih poti je naslov likovne razstave slik na svilo Taje Alboleno, ki so jo odprli v Galeriji Krško.

NOVO MESTO, 19. maja - V Dolenjskem muzeju so premierno predstavili nov kratek film o naravnih in zgodovinskih značilnostih Kočevskega Roga.

BREŽICE, 20. maja - Komorni godalni orkester Slovenske filharmonije

iz Ljubljane je imel koncert v cerkvi sv. Roka.

NOVO MESTO, 19. maja - Ob letošnji polstoletnici delovanja je v Kulturnem centru Janeza Trdine imel koncert Orkester slovenske policije z dirigentom Milivojem Šurbkom.

NOVO MESTO, 21. maja - Jadranka Matič-Zupančič je v Knjižnici Mirana Jarca vodila predstavitev knjige Franca Črnigoja Mož in čemerika.

SEVNICA, 21. maja - V gradu so se na kulturnem večeru Rasti predstavili literarni ustvarjalci, sodelavci te revije: Barica Smole, Ivan Gregorčič, Milan Markelj, Rudi Stopar in Nina Zorko. Z glasbo sta družjenje popestrili pianistki Jožica Ambrožič in Ana Stopar.

NOVO MESTO, 22. maja - V Kulturnem centru Janeza Trdine so se na glasbenem večeru predstavili učenci Glasbene šole Marjana Kozine Novo mesto.

NOVA ŠTIFTA, 23. maja - S koncertom Komornega godalnega orkestra Slovenske filharmonije v romarski cerkvi Vnebovzvetja Device Marije so slavnostno odprli Škrabčevo leto.

SEVNICA, 23. maja - Posavsko pevsko združenje je skupaj z domačo ZKD v atriju gradu priredilo tradicionalno revijo Pesem Posavja.

KOČEVJE, 24. maja - V Šeškovem domu je pod taktirko Matevža Novača nastopila Delavska godba Kočevje.

TREBNJE, 24. maja - Glasbena šola Trebnje je v stari osnovni šoli pripravila glasbeni večer.

NOVO MESTO, 26. maja - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled predstava Slovenski plesni projekt, na kateri je bila posebna gostja Novomeščanka Katja Stemberger.

OSILNICA, 27. - 31. maja - Več kot deset slovenskih in poljskih likovnih umetnikov se je udeležilo druge likovne delavnice Petra Klepeca.

KOČEVJE, 28. maja - V likovnem salonu so odprli razstavo del mladih likovnih samorastnikov, kočevskih gimnazijcev. Predstavili so bilten družboslovnih prispevkov Turbulenca. Prvo nagrado letošnjega literarnega natečaja Gimnazije Kočevje si je z esejem Vudu prislužil Simon Janša, Alenka Hren pa je prejela pohvalo za pesniško ustvarjanje.

KOSTANJEVICA, 28. maja - Pevci mešanega pevskega zbora Svit iz Krškega so pod vodstvom zborovodkinje Mojce Jevšnik v samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca priredili letni koncert. Kot gostja večera je nastopila sopranistka Andreja Zakonjšek.

METLIKA, 28. maja - V Belokranjskem muzeju se je z razstavo skulptur predstavila Alenka Vidrgar. Za glasbeno popestritev večera je poskrbel pihalni orkester učencev metliške podružnične šole Črnomelj.

NOVO MESTO, 28. maja - Prevajalka Irena Dolschon je v Knjižnici Mirana Jarca predstavila delo Popotne skice Alme Karlin.

ARTIČE, 29. maja - Ob 30-letnici delovanja je folklorna skupina KUD Otona Župančiča v prosvetnem domu priredila jubilejni koncert. Podelili so Maroltove značke in priznanja.

KOSTANJEVICA, 29. maja - V Lamutovem likovnem salonu je Bogdan Petric odprl razstavo škotske grafike. Z glasbenim nastopom je otvoritev pospremil kitarist Bojan Drobež.

MULJAVA, 29. - 30. maja - Ob občinskem prazniku je v Galeriji Kresnička potekalo tradicionalno srečanje mladih likovnih ustvarjalcev, srečanje mladih pesnikov in pisateljev Slovenije in tradicionalno srečanje slikarjev Ekstempore Muljava 1998. Prvonagrajenec je akademski slikar Dušan Lipovec iz Kamnika.

NOVO MESTO, 29. maja - Na baletnem večeru sta v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopili plesni skupini Roza pirueta iz Novega mesta in Venera iz Šentjerneja, ki delujeta pod vodstvom Sonje Rostan. Kot gostje so nastopile učenke baletne šole Maritze Galaz.

IVANČNA GORICA, 30. maja - Na ploščadi pred Novo Ljubljansko banko je igrala stiška godba, predstavili pa sta se folklorni skupini Vidovo iz Šentvida in plesna skupina KD Ivančna Gorica.

KRŠKO, 30 - 31. maja - Na 18. tekmovanju slovenskih godb druge težavnostne stopnje se je pomerilo 17 pihalnih orkestrrov iz vse Slovenije. Med dolenskimimi so nastopile godbe iz Črnomlja, Kočevja, Trebnjega in iz

Kiparka Alenka Vidrgar na otvoritvi svoje razstave v Belokranjskem muzeju v Metliki

MAJ Straže - zadnje tri so osvojile zlato listino in s tem pravico tekmovati na prvi težavnostni stopnji.

METLIKA, 30. maja - V kulturnem domu je z veseloigro Županova Micka gostovalo KD Dobrova iz Ormoža, tamkajšnji moški pevski zbor pa je imel koncert.

MOKRICE, 30. maja - V gradu sta se na koncertu predstavila basist Janko Volčanšek in pianistka Darija Stanovič.

GLOBODOL, 31. maja - Na prvi letošnji prireditvi Novomeškega glasbenega festivala v Domu glasbene dediščine so se z izborom šansonov predstavili študentje Akademije za gledališče, radio, film in televizijo iz Ljubljane.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 31. maja - Direktor Zdravilišč Matevž Aš je v zdravilišču odprl razstavo likovnih del, nastalih na nedavni 3. mednarodni slikarski koloniji.

DOLENJA VAS PRI RIBNICI, maja - KUD Gallus in Miklova hiša sta pripravila 23. srečanje pevskih zborov Dolenjske.

JUNIJ

NOVO MESTO, 2. junija - V občinski stavbi so odprli razstavo del akademskega slikarja Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic. V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil filmski večer znamenitega poljskega režiserja kratkih animiranih filmov Witolda Giersza.

VAVTA VAS, 3. junija - Otroški in mladinski pevski zbor pod vodstvom Cvetke Hribar sta obiskovalce navdušila s koncertom v tamkajšnji osnovni šoli.

BREŽICE, 4. junija - Posavski muzej je v prostorih Dolenjske banke pripravil razstavo Rojstvo, posvečeno stoletnici rojstva slikarja Franja Stiplovška. Razstavo je predstavila njena avtorica, kustodinja Jožica Vrtačnik - Lorber.

KOČEVJE, 4. junija - V likovnem salonu so odprli razstavo, posvečeno mednarodnemu dnevu okolja.

KRŠKO, 4. junija - V Galeriji Krško so odprli razstavo slik in risb Leopolda Petana. O umetniku je govoril likovni kritik Mirko Juteršek, v kulturnem programu je nastopil kipar in pesnik Rudi Stopar.

BRESTANICA, 5. junija - Ob prazniku tamkajšnje krajevne skupnosti so na gradu Rajhenburg odprli razstavo fotografij Mostovi Brestanice.

NOVO MESTO, 5. junija - ZKD Novo mesto je bila organizator koncerta mešanega pevskega zbora Camerata Slovenica slovenskega kulturnega društva Ivan Cankar iz Sarajeva v Kulturnem centru Janeza Trdine.

OSILNICA, 5. junija - Zaključil se je mednarodni tabor študentov krajinjske arhitekture iz biotehniških fakultet iz Ljubljane in Zagreba.

BREŽICE, 6. junija - V Posavskem muzeju je na 26. srečanju zapela pevska štiriperesna deteljica: poleg domačih pevcev še iz Železne Kaple, Stražišča pri Kranju in Kontovela.

ŠENTVID PRI STIČNI, 6. junija - V kulturnem domu sta se na letnem koncertu predstavila domači moški in ženski pevski zbor.

PODSREDA, 7. junija - V tamkajšnjem gradu je nastopila tibetanska glasbenica Yungchen Lachmo.

ŽDINJA VAS, 7. junija - Domače prostovoljno gasilsko društvo je pripravilo tradicionalno tekmovanje harmonikarjev.

NOVO MESTO, 8. junija - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižno novost publicista Miloša Jakopca Novomeško steklarstvo. O avtorju in njegovem delu je govoril prof. Karel Bačer, o knjigi pa avtor.

VELIKE LAŠČE, 8. junija - Občina je svoj prvi praznik praznovala na rojstni dan očeta slovenske književnosti Primoža Trubarja. V dneh pred praznikom je bilo vrsto prireditev.

KRŠKO, 9. junija - Domače društvo likovnikov Oko je pripravilo razstavo slik, nastalih na Ekstemporu Krško 1998, z naslovom Krško in njegove znamenitosti. Prvo nagrado je prejel Zlatko Kraljič iz Velenja. V kulturnem domu so predstavili knjigo dr. Zdenke Zalokar Divjak z naslovom Vzgoja za smisel življenja.

NOVO MESTO, 9. junija - Pevci mešanega pevskega zbora Krka so na poletnem koncertu v atriju proštije predstavili najnovejšo zgoščenko sloven-

skih ljudski pesmi in nedavno uspešno turnejo po Kanadi in ZDA.

BREŽICE, 10. junija - V kavarni Amarcord so odprli razstavo del, nastalih na ekstemporu Amarcord 1998, ki sta ga pripravila krška ZKD in društvo likovnikov Oko. Prvo nagrado je prejela Nada Zidrič iz Maribora.

STIČNA, 10. junija - V samostanu so predstavili knjigi, ki sta izšli v počastitev jubilejnega leta cistercijanskega meniškega reda in stiške opati-je: Oživljena tihota Vojana Arharja in zbornik Stična ob jubilejih.

GROSUPLJE, 11. junija - Izšla je 20. številka zbornika občin Grosuplje, Ivančna Gorica in Dobrepolje, ki sta jo v knjižnici predstavila glavni urednik Mihael Glavan in odgovorni urednik Ivan Ahlin.

VINICA, 11. junija - Zavod za izobraževanje in kulturo je ob obletnici smrti rojaka, pesnika Otona Župančiča pripravil v njegovi rojstni hiši 8. srečanje recitatorjev osnovnih in malih šol Bele krajine. Program je popestril dramski igralec iz Ljubljane Vojko Zidar.

KOČEVJE, 12. junija - V Šeškovem domu je imela svoj redni letni koncert domača vokalna skupina Cantate Domino.

NOVO MESTO, 12. - 13. junija - Ob stoletnici rojstva rojaka, pesnika in publicista Antona Podbevška je potekala vrsta prireditev pod skupnim naslovom Antona Podbevška 100 nadnaravnih let: razstava, recital, razstava mladih umetnikov in projekcija kratkih filmov Božidarja Jakca, simpozij z naslovom Anton Podbevšek, začetnik slovenske zgodovinske avantgarde in zaključna prireditev z naslovom Godba v valovih: Himna o carju mavričnih kač.

TREBNJE, 12. - 14. junija - V okviru prireditev Iz trebanjskega koša so nastopili: občinski pihalni orkester, domači mladinski pihalni orkester, folklorna skupina Račna, društvo Raglje, učenci domače glasbene šole in drugi.

ADLEŠIČI, 13. junija - Črnomaljska ZKD in občina sta v sodelovanju s Skladom RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti pripravila 2. revijo mladih tamburaških skupin Bele krajine.

GRADIŠČE, 13. junija - Ob 1. ekstemporu pri Lavričevi koči je s komedijo Valentina Katajeva Dan oddiha nastopilo KD Temenica.

NOVA ŠTIFTA, 13. junija - V okviru prireditev, posvečenih Škrabčeve-mu letu, je v cerkvi nastopil obnovljeni Slovenski oktet.

GLOBODOL, 14. junija - Na drugem koncertu Novomeškega glasbenega festivala so v Domu glasbene dediščine nastopili trije učenci Srednje glasbene šole iz Ljubljane: harmonikarka Nataša Koroša, sopranistka Katja Perger in kitarist Matevž Sušnik.

KOSTANJEK, 14. junija - Turistično društvo Zdole in domača vaška skupnost sta ob 15-letnici prvega srečanja harmonikarjev pripravila srečanje ljudskih pevcev in godcev.

NOVO MESTO, 14. junija - V frančiškanski cerkvi je v sodelovanju s solisti, Marjetko Podgoršek Horžen iz Brežic, Mojco Sajje iz Novega mesta, Tadejem Sadarjem iz Ljubljane, Ivanom Arnškom iz Mengša, in orkestrom nastopil frančiškanski komorni zbor pod vodstvom Marijana Cvitka.

ČRNOMELJ, 16. junija - Učenci domače glasbene šole so se predstavili na zaključnem koncertu.

MOKRICE, 16. junija - Na gradu je bil koncert citrašev brežiške glasbene šole: Nine Mandžuka, Jerneje Šavrič in Anite Strgar.

ZAGREB, 17. junija - V Slovenskem domu se je s svojimi deli predstavil brežiški ljubiteljski fotograf Oskar Gerjevič.

NOVO MESTO, 18. junija - Petje okteta Adoramus je pospremlilo otvoritev razstave del slikarja naivca Antona Repnika v Galeriji Krka.

VINICA, 18. junija - Na krilih besed je naslov knjižice z izbranimi prispevki z natečaja mladih literatov začetnikov iz šestih belokranjskih osnovnih šol in Srednje tekstilne šole iz Metlike. Na predstavitvi, na kateri so mladi avtorji brali svoje prispevke, je bil gost novomeški literat in urednik Milan Markelj.

MIRNA, 18. junija - V šolski avli so na literarno-glasbenem večeru predstavili knjigo Mirna - ime pesniškega zvena in pomena štirih mirnskih pesnikov: Lidije Gačnik Gombač, Avgusta Gregorčiča, Janeza Kolenca in Lada Smrekarja. Pesniki so se predstavili tudi sami, program pa so obogatili še profesorji trebanjske glasbene šole.

Prizor z zaključne prireditve v počastitev stoletnice rojstva Antona Podbevška na novomeškem Glavnem trgu

Ivan Gregorčič, Lidija Gačnik Gombač, Janez Kolenc, Avgust Gregorčič in Lado Smrekar na predstavitvi pesniške zbirke *Mirna - ime pesniškega zvena in pomena*

Zaključna prireditev ob 140-letnici šolstva na Trebanjskem

BREŽICE, 19. junija - V Posavskem muzeju je bil prijeten glasbeni večer na zaključnem koncertu pevskih zborov KUD Brežice, ki jih vodita Elizabeta in Dragutin Križanič. Gost večera je bil tamburaški orkester iz Artič.

ČRNOMELJ, 19. - 21. junija - Na 35. jurjevanju so nastopile belokranjske folklorne skupine, tamburaši, harmonikaši, godci in pevci. Kot gost se je predstavila italijanska folklorna skupina Cetta dei Trulli.

DOLENJSKE TOPLICE, 19. junija - V zdraviliški restavraciji je nastopil moški ribiški pevski zbor iz Langenhagna.

KOČEVJE, 19. junija - Lojze Peterle je v Pokrajinskem muzeju odprl razstavo z naslovom Anton Postl - dolenski baročni slikar.

NOVO MESTO, 19. - 20. junija - Z 21. srečanjem dolenskih in belokranjskih godb so počastili praznovanje 150-letnice Mestne godbe Novo mesto. Na slavnostni akademiji so spregovorili: predsednik parlamenta dr. Janez Podobnik, novomeški župan Franci Koncilija in strokovni sodelovec Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti Igor Teršar. Novomeška godba je ob tej priložnosti izdala tudi publikacijo.

RIBNICA, 19. junija - Na razstavi Ustvarjalci 20. stoletja se je v Miklovi hiši predstavilo 28 likovnikov iz zbirke Galerije Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Razstavo izbranih slik, grafik in kipov je odprl dekan akademije prof. Bogoslav Kalaš.

ŠENTVID PRI STIČNI, 19. junija - Ivanški župan Jernej Lampret je odprl razstavo likovnih del, nastalih na nedavnem 1. ekstemporu Gradišče 1998. Prvo nagrado je prejel Miro Švegelj.

ŠKOCJAN, 19. junija - V okviru praznovanj dneva državnosti je v gostilni Luzar nastopil ženski pevski zbor Petrol iz Ljubljane pod vodstvom Željke Ulčnik Remic.

TREBNJE, 19. junija - V osnovnošolski športni dvorani so predstavili zbornik z naslovom Stoji učilna zidana, ki je posvečen pomembnim mejnikom iz zgodovine osnovnega šolstva na Trebanjskem.

MALA LOKA, 20. junija - Literarni klub Dragotina Ketteja iz Novega mesta je v sodelovanju z društvom Arti na gradu pripravil projekt Gaja, posvečen ozaveščanju človekove elementarne povezanosti in odvisnosti od planeta Zemlja.

ŠENTVID PRI STIČNI, 20. - 21. junija - Šest do sedem tisoč pevcev iz vse Slovenije in zamejstva je zapelo na 29. taboru slovenskih pevskih zborov, katega rdeča nit so bili letni časi. Slavnostni govornik je bil predsednik Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti Vojko Stopar.

TREBNJE, 20. - 27. junija - V Galeriji likovnih samorastnikov je potekal 31. mednarodni tabor likovnih samorastnikov, na katerem je sodelovalo devet likovnikov.

METLIKA, 21. junija - S koncertom pevskega zbora Carmina Slovenia iz Maribora so se pričele mednarodne poletne kulturne prireditve z naslovom Pridi zvečer na grad. Slavnostni govornik je bil dr. Matjaž Kmecl.

BRESTANICA, 23. junija - Društvo krških likovnikov Oko je na gradu Rajhenburg odprlo likovno razstavo v počastitev rojstnega dne Vladimira Štovička. Nastopil je brestaniški pevski zbor.

TREBNJE, 23. junija - V Centru za izobraževanje in kulturo so s koncertom pevskega zbora Cascade Singers iz The Dallesa pri Portlandu odprli 31. mednarodni tabor likovnih samorastnikov. Program je povezovala Zvonka Falkner, ki je brala pesmi trebanjskih literatov, sodelavcev Rasti.

ČRNOMELJ, 24. junija - Občina in ZKD sta pripravila koncert ženskega pevskega zbora Ivana Navratila iz Metlike.

METLIKA, 24. junija - Glasbena šola Črnomelj, podružnica Metlika je v kulturnem domu priredila zaključni koncert učencev glasbene šole.

NOVO MESTO, 24. junija - Novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja je z nastopom v Kulturnem centru Janeza Trdine prispeval za prizadete po potresu v Posočju.

DRAGOMLJA VAS, 25. junija - Ob dnevu državnosti je bil v gasilskem domu Rudijev večer. Na prireditvi so nastopili Kamniški koledniki in pesnik Smiljan Trobiš, slikarki Jožica Škof in Jelica Kupec pa sta pripravili likovno razstavo.

KOSTEL, 25. junija - V počastitev dneva državnosti so v prostorih Nove Ljubljanske banke odprli razstavo fotografij živalstva in narave avtorja Staneta Lavriča. Na prireditvi so predstavili tudi knjigo Antona Corla Od Kostela do Bilpe.

METLIKA, 26. - 28. junija - V okviru poletnih kulturnih prireditev Pridi zvečer na grad je potekal folklorni festival, na katerem so nastopili plesalci in pevci iz Brazilije, Portugalske in Armenije.

MULJAVA, 26. junija - Člani domačega kulturnega društva so v letnem gledališču na Jurčičevini zaigrali Jurčičevo povest Sosedov sin. Za dramatisacijo in režijo je poskrbel Janez Eržen.

VIŠNJA GORA, 26. junija - Na Čandkovi domačiji so na kulturnem večeru ob 520-letnici mestnih pravic Višnje Gore nastopili: režiser, pesnik in pisatelj Talal Hadi, slikar Kristof Zupet, umetnica Jasna Knez in igralka Tanja Dimitrijevska.

OSILNICA, 27. junija - Ob petrovem so odprli razstavo del likovne delavnice Petra Klepeca.

ŽUŽEMBERK, 27. junija - Skupina Šukar je s ciganskimi melodijami pričela Grajske večere na žužemberškem gradu.

SEVNICA, 28. junija - ZKD je na gradu priredila 10. srečanje ljudskih godcev iz dvajsetih slovenskih krajev. Nastopilo je 19 skupin.

ČATEŽ PRI TREBNJEM, 29. junija - 4. julija - Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti je organiziral poletno literarno šolo, ki jo je ob sodelovanju pesnika Marjana Pungartnika vodila pisateljica Maja Novak.

KRŠKO, 29. junija - V Galeriji Krško so odprli razstavo nekdanjih članov starega foto društva.

ROGAŠKA SLATINA, 29. junija - Na 3. mednarodni razstavi v tamkajšnjem zdravilišču je med 22 likovnimi ustvarjalci iz različnih držav sodeloval tudi slikar Janko Orač iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 30. junija - Skupina Ž'Kovači je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavila zgoščenko z naslovom Smejte se.

ČATEŽ OB SAVI, junija - Pet slikarjev je ustvarjalo na delovnem srečanju Čatež ob Savi 1998. Selektorica kolonije je bila umetnostna zgodovinarica Nelida Nemeč.

DOLENJSKE TOPLICE, junija - Nastopil je mornariški pevski zbor Chanty Chor iz pobratenega mesta Langenhagen. Predstavili so se tudi v Brusnicah, Novem mestu in na Tolstem Vrhu.

KOSTEL, junija - Nadarjeni mladi likovniki so sodelovali na otroški Forma vivi, ki jo je vodil akademski kipar Jakov Brdar.

RIBNICA, junij - V tamkajšnjem vrtcu so na pobudo ravnateljice Andreje Hojč pripravili igrico Janeza Bitenca Miško Sladkosnedko. S pravljico se bodo predstavili tudi na Slovaškem.

TREBNJE, junij - Trebanjska pisateljica Barica Smole je prejela prvo nagrado na literarnem natečaju za najboljšo ljubezensko pismo revije za družboslovje in kulturo Primorska srečanja. Smoletova pa je z zgodbo Igra za deset prstov postala tudi prvonagrajenka natečaja Radia Slovenija za kratko zgodbo.

S kulturnega večera na Čandkovi domačiji - plesni nastop

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IX., leto 1998, št 4 (58)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovar in Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Tomaž Koncilija in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

POSLOVNI CENTER - Za Vaša uspešna srečanja
(konference, seminarji, plenarna zasedanja, družabna srečanja)

ZDRAVSTVENI PROGRAMI

kurativni programi - rehabilitacija po poškodbah, operacijah, lajšanje revmatičnih težav

preventivni programi - preventivni zdravniški pregledi, managerski programi

CENTER ZDRAVJA IN LEPOTE V HOTELU TERME

hotelski bazen (odprt in zaprt), savna, fitness, rimsko-irske kopeli, masaže, solarij, kozmetični salon

TERMALNA RIVIERA

poletna termalna riviera - 10 odprtih bazenov s termalno vodo

zimska termalna riviera - 1.200 kv. metrov pokritih termalnih vodnih površin

HOTEL GOLF GRAD MOKRICE

igrišče za golf z 18 luknjami, šola golfa, šola ježdenja, bogata gastronomska ponudba

TERME ČATEŽ, d.d.
Topliška cesta 35 - S1 - 8250 Brežice
SLOVENIJA
tel.: 0608/35 000, faks: 0608/62 721
<http://www.terme-catez.si>
E-pošta: terme.catez@insert.si

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Elio ANDRIUOLI, italijanski književnik, Genova
Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto
Vinko BELIČIČ, slavist, v pokoju, Trst, Italija
Matija BREZOVAR, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, Novo mesto
Helena CRČEK, študentka Veterinarske fakultete v Ljubljani, Ljubljana
Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. etnologinja in umetnostna zgodovinarica, konzervatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto
Drago GRADIŠEK, akademski glasbenik – hornist, ravnatelj glasbene šole Krško, Krško
Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, Novo mesto
Zvezdana KOŽELJ, dipl. etnologinja, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana
Dejan LADIKA, študent mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, Metlika
Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto
Jolka MILIČ, prevajalka, publicistka, Sežana
Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč
Anka NOVAK dipl. muzejska svetovalka, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za etnologijo, Ljubljana
Borut PETERLIN, diplomant Akademije lepih umetnosti v Pragi, Straža
Barbara REBOLJ, prof. slovenskega jezika, Gimnazija Šiška v Ljubljani, Vodice
Mitja SIMIČ, dipl. inž. krajinske arhitekture, višji konzervator, Novo mesto
Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega jezika, Trebnje
Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica
Dušan STRGAR, dipl. etnolog, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Brežice
Ivan ŠKOFLJANEC, pesnik, transportni komercialist v pokoju, Ljubljana
Franc UMEK, pravnik notranjih zadev, Servis skupnih služb Vlade RS, Straža
Špelka VALENTINČIČ JURKOVIČ, arhitektka konservatorica, v pokoju, Ljubljana
Karolina VEGELJ STOPAR, akademska glasbenica, prof. klavirja na Glasbeni šoli Krško, Krško
Jernej ZUPANČIČ, dr. geografskih znanosti, Inštitut za geografijo Ljubljana, Komenda

82
RAST 1998

200701942,4

COBISS ©

KUJANICA M. JARCA
DOKUMENTI I ZBIRKE